

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛІ ХАН

УДК 378.091.3:373.5.011.3-051]:37.015.31:74/76(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

011 Освітні, педагогічні науки

01 Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Лі Хан

Науковий керівник: Гузій Наталія Василівна,
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Лі Хан. Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2021.

Зміст анотації

Дисертацію присвячено теоретико-експериментальному дослідженню проблеми формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Ґрунтуючись на розумінні творчої педагогічної позиції учителя-вихователя як фундаментальної науково-педагогічної категорії, що являє собою складну інтегративну професійну характеристику особистості педагога та детермінує високопродуктивну педагогічну працю, було визначено її сутність та зміст у контексті професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. У дослідженні поняття «творча педагогічна позиція майбутнього вчителя образотворчого мистецтва» потрактовується як складне інтегративне динамічне особистісно-професійне новоутворення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва аксіологічного характеру, що зумовлює успішність професіоналізації його особистості, сприяє набуттю актуальних художньо-педагогічних компетенцій, забезпечує ефективність навчально-творчої діяльності студента та відображає його сформовану систему творчих ставлень до художньо-педагогічних явищ, до учнів, до себе та інших суб'єктів педагогічного процесу в єдності ціннісно-мотиваційних, змістово-когнітивних, творчо-операційних, особистісно-рефлексивних аспектів.

Теоретично обґрунтовано компонентний склад творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Ціннісно-мотиваційний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва відображає сформовану в студента систему його професійно-педагогічних цінностей і ціннісних орієнтацій у поєднанні з виробленим мотиваційним комплексом оволодіння педагогічною професією. Змістовно-

когнітивний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва охоплює комплекс психолого-педагогічних, дидактико-технологічних і методичних знань, що детермінують творчу педагогічну позицію студента, на основі яких відбувається функціонування мисленнєвої сфери майбутніх учителів образотворчого мистецтва у поєднанні художньо-образного, педагогічного, творчого видів професійного мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Творчо-операційний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва наповнюється набутим комплексом професійно-педагогічних умінь та проявами різноманітних видів творчої активності студентів. Особистісно-рефлексивний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засвідчує стан особистісно-творчого розвитку студента та його здатності до професійної рефлексії педагогічних явищ й саморефлексії власних педагогічних дій, професійних досягнень, домагань тощо.

Розроблено систему критеріїв сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва відповідно до визначених у дослідженні сутності, змісту і структури феномену (ціннісно-мотиваційний, інформаційно-мисленнєвий, практико-суб'єктний, індивідуально-оцінний), а також комплекс їх показників та рівні (креативний – високий, оптимальний – достатній, адаптивний – середній, репродуктивний – недостатній).

Розроблено та обґрунтовано методичні основи формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, котрі представлено як систему науково-педагогічного забезпечення означеного процесу, побудовану на обраних науково-педагогічних підходах (особистісно-діяльнісному, компетентнісному, аксіологічному, креативному), визначених педагогічних принципах (рефлексивності; гуманізації; систематичності та послідовності; свідомості, активності, самодіяльності; індивідуалізації) і виокремлених педагогічних умовах (вироблення ціннісно-смиислового ставлення до творчої педагогічної позиції як чинника здійснення ефективної професійної діяльності; створення творчого освітнього середовища;

стимулювання творчої активності та ініціативності шляхом залучення до різних видів навчально-творчої діяльності; активізація рефлексії та саморефлексії власної творчої педагогічної позиції). Спроектовану систему було зrealізовано як практико зорієнтовану організаційно-методичну модель, що складається з цільового, методологічного, змістово-процесуального та оцінно-результативного блоків-компонентів.

Доведено ефективність розроблених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва шляхом поетапного їх впровадження (мотиваційно-орієнтаційний, когнітивно-змістовий, креативно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний етапи), що передбачало комплекс цілеспрямованих взаємопов'язаних послідовних експериментальних педагогічних дій, які скеровувалися на формування визначених структурних компонентів творчої педагогічної позиції та забезпечили позитивну динаміку рівнів сформованості досліджуваного феномену у майбутніх педагогів-бакалаврів з образотворчого мистецтва.

Імперативним елементом й організаційною основою дослідно-експериментальної роботи на усіх етапах формування творчої педагогічної позиції виступив навчальний курс «Педагогічна творчість». Основними формами організації навчання стали лекційні, семінарські та лабораторні заняття з використанням технологій проблемного та діалогічного навчання, інтерактивних технологій, а саме: методів проектів, портфолію, фасилітованої дискусії, «дерева рішень», ажурної пилки, методу розв'язання педагогічних задач та ситуацій, методу аналізу ситуацій, методу мозкового штурму, кейс-методу, методу ситуативного моделювання; рольових, ділових та творчих ігор, які добирались відповідно до поставлених на кожному етапі експериментальних завдань.

У ході експериментальних впливів на формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва також було продуктивно використано можливості позааудиторної роботи, а саме організовано роботу педагогічного клубу «Моя творча педагогічна позиція», у процесі діяльності

якого особлива увага приділялася використанню активних групових методів та прийомів (сторітеллінг, імітаційно-ігрове моделювання, педагогічний кінозал, дискусія, дидактичні та рольові ігри тощо).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що: *вперше: здійснено* цілісний науковий аналіз проблеми творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва; *розроблено* методичні основи формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки *та експериментально* перевірено їх ефективність; *запропоновано й обґрунтовано* компонентний склад творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва; *розроблено* систему критеріїв, показників та рівнів сформованості досліджуваного феномена в студентів ЗВО; *уточнено* сутність поняття «творча педагогічна позиція майбутнього вчителя образотворчого мистецтва»; *удосконалено* педагогічне забезпечення формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки; методи, форми і прийоми формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки; *подальшого розвитку* набули положення щодо шляхів вдосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у ЗВО, а також засоби комплексної діагностики сформованості досліджуваної інтегральної характеристики майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Практичне значення результатів дослідження визначається можливістю впровадження методичних основ формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва творчої педагогічної позиції у практику роботи вищої педагогічної школи; використанням теоретичних положень та експериментальних даних для оновлення й збагачення змісту та вдосконалення навчально-методичного забезпечення психолого-педагогічних дисциплін, а також при проведенні позааудиторних видів роботи зі студентами вищих мистецько-педагогічних закладів освіти, організації їх самостійної та самоосвітньої діяльності.

Ключові слова: творча педагогічна позиція, майбутній учитель образотворчого мистецтва, система творчих ціннісно-сміслових професійних ставлень, методичні основи, науково-педагогічне забезпечення, організаційно-методична модель, професійно-педагогічна підготовка, заклад вищої освіти.

ABSTRACT

Li Hang. Shaping the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Doctor of Philosophy in the specialty 011 – Education and Pedagogical Sciences, field of knowledge. – National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, 2021.

Abstract content

The thesis research is dedicated to theoretical and experimental study of the issue of shaping the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position. Referring to understanding the teacher's creative pedagogical position as the fundamental science and pedagogical category that represents a teacher's complex integrative professional characteristics determining the highly efficient pedagogical work, an attempt of defining its content and essence within the context of the future Fine Arts teacher's occupational activity was implemented.

That enabled our treating the notion of the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position as a complex axiological-inherent integrative dynamic personalised occupational innovation of the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position; this, in its turn, presupposes the effectiveness of the teacher's personal professionalization, contributes to obtaining instant artistic and teaching competences, facilitates the productivity of the students' training and artistic activity and reflects their determined creativity system towards the artistic and pedagogical phenomena, as well as to their learners, to themselves and to other teaching process individuals within the unity of value and motivational, content and cognitive, creativity and operational, personalised and reflexive aspects.

The component structure of the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position (value and motivational, content and cognitive, creativity and operational, personalised and reflexive) was theoretically justified.

The value and motivational component of the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position reflects the system of student's occupational and pedagogical values and value orientations combined with the elaborated motivational complex of the grasp of teaching activity. The content and cognitive component of the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position comprises the complex of psychology and pedagogical, didactic and technological, methodological knowledge determining the student's pedagogical position and being the basis for the future Fine Arts teacher's thinking sphere functioning in accordance with artistic and image-bearing, pedagogical, creative types of the future Fine Arts teacher's occupational thinking. Creativity and operational component of the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position is fulfilled via the obtained complex of professional and pedagogical skills alongside with manifestations of various types of the student's creative activeness. Personalised and reflexive component of the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position witnesses the state of the student's individual and creative development, as well as his ability of occupational reflexion of pedagogical phenomena and self-reflexion of personal pedagogical actions, professional achievements, endeavours, etc.

The criteria system (value and motivational, information and intellectual, practical-subjective, individually-evaluative), indicators and levels (creativity – high; optimum – sufficient; adaptive – medium; reproductive – insufficient) denoting the level of the phenomenon under consideration and referring to higher educational institutions students were elaborated.

Methodological basis of shaping the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position were also worked out and justified; they are introduced as a system of science and pedagogical support for the aforementioned process being based on the selected science and teaching approaches (personalised practical, competence-related, axiological and creative) as well as the defined pedagogical principles (the ones of reflexivity; humanisation; systematic character and

consistency; consciousness, activeness and self-activity; individualisation) and the specific teaching criteria (elaborating value- and sense-based attitude to creative pedagogical position as a factor of implementing the effective occupational activity; building the creative educational environs; stimulating creative activeness and initiative via involving in various types of teaching and creative activity; activating reflexion and self-reflexion of personal creative pedagogical position); the system under consideration is implemented as a practically oriented organisational methodological model comprising the following block components: target-oriented, methodological, content- and process-related, evaluative-resultative.

The effectiveness of shaping the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position via phased (motivational and orientational; cognitive and content-related; practical creativity-oriented; personalised reflexive stages) implementation of the elaborated methodological basis was justified; this, in its turn, presupposed a complex of goal-oriented and mutually related consistent experimental teaching practices focusing the students on shaping the structural components of their creative pedagogical position and secured the dynamics of the levels of the abovementioned phenomenon for the future Fine Arts bachelor teachers, starting from the lowest level and leading up to the highest one.

The imperative element and organisational basis of research and experimental work at all the stages of shaping the creative pedagogical position is represented by teaching course Pedagogical Creativity. The key forms of the course management are lectures, seminars, laboratory classes being conducted in accordance with problematic and dialogical teaching technologies, interactive technology; project methodology, portfolio, facilitative discussion, the decision tree, open-work carving, the method of solving pedagogical tasks and situations, the method of situational analysis, the brainstorming method, case methodology, situational modelling method; role-play, business and creativity games being selected in correspondence with the tasks set at each stage.

In the course of shaping the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position the opportunities of extra-curricular activities were implemented, in particular

pedagogical club *My Creative Pedagogical Position*, in the activity process of which special attention was paid to using active group methods and devices (story-telling, imitation and gaming modelling, pedagogical cinema hall, discussion, didactic games, role-play, etc.).

The scientific novelty of the obtained results lies in the following: *for the first time ever*, the overall research analysis of the issue of the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position *was accomplished*; the methodological basics of shaping the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position within the occupational training process *were elaborated*, and their effectiveness was *experimentally* checked; the component structure of the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position *was suggested and justified*; the system of criteria, markers and levels of the research phenomenon for students of higher educational institutions *was worked out*; the essence of «the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position» *was specified*; methodological support of shaping the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position within occupational training process, i.e. the methods, forms and devices of shaping the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position within occupational training process, *were perfected*; the statements referring to the ways of perfecting professional and pedagogical skills of the future Fine Arts teachers in higher educational institutions, as well as complex diagnostics means of the future Fine Arts teacher's integral characteristics under research, obtained *further development*.

The practical significance of the research results is determined by the opportunity of implementing the methodological basis of shaping the future Fine Arts teacher's creative pedagogical position in higher educational institutions' practical activity; involving theoretical terms and experimental data in innovating and broadening the content and perfecting teaching and methodological support for Psychology and Pedagogy subjects, as well as in conducting extra-curricular activity for higher Arts institutions students and in organising their autonomous and self-study work.

Key words: creative pedagogical position; the future Fine Arts teacher; the system of creative value and sense occupational attitudes; methodological basis;

science and teaching support; organisational methodological model; occupational teachers' training; a higher educational institution.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Лі Хан. Сутність і зміст творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя / Лі Хан // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Сер.16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – Вип. 29 (39). – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 20-25.

2. Лі Хан. Характеристика структурної організації творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Сер.16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – Вип. 30 (40). – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – С. 11-16.

3. Лі Хан. Методологічні підходи до формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва /Лі Хан // Витоки педагогічної майстерності : наук. журнал / Полтав. Нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. – Випуск 23. – Полтава, 2019. – С. 140-145.

4. Лі Хан. Діагностика сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Лі Хан // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб.наук.праць / Заг. редакція – проф. Матвієнко О.В., укладач – канд. пед. наук, доц. Кудіна В.В. – Київ : Вид. центр КНЛУ. – № 1 (59), 2019. – С. 20-26.

5. Li Hang. Conceptual and methodological model of shaping the prospective visual arts teacher's artistic pedagogical philosophy / Li Hang // Modern Science. – Moderni veda. Praga. – Ceska republika, Nemoros. – 2019. – № 6. – P. 123-131.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Лі Хан. Творча педагогічна позиція вчителя образотворчого мистецтва у сучасній науковій проекції / Лі Хан // Наукова спадщина академіка

Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього : збірник матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30-31 березня 2017 р. / ред. колегія : В.П. Андрущенко, В.Г. Кремень, Н.Г. Ничкало ; укл. Н.В. Гузій. – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 165-168.

7. Лі Хан. До проблеми формування педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Лі Хан // Теоретичні та практичні аспекти управлінської діяльності у сфері культури і мистецтв : зб. матеріалів наук.-практ.конф. з міжнар. участю (м. Київ, 26 жовтня 2017 р.). – Київ : ІППООД НАПН України. – С. 30-32.

8. Лі Хан. Творча активність як важлива характеристика професійно-педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Педагогіка музичного мистецтва, художньої культури та хореографії у контексті інтернаціоналізації освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мелітополь, 8-10 листопада 2017 р.) / Відповід. редактор Н.А. Сегеда. – Мелітополь : ФОП Однорог Т.В. – С. 57-60.

9. Лі Хан. Критеріально-рівнева система сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів зображувального мистецтва / Лі Хан // Advances of science : Proceedings of articles the international scientific conference. – Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 28 September 2018. – P. 1567-1579.

10. Лі Хан. Професійне мислення як когнітивна основа творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Наукова школа академіка І. А. Зязюна у працях його соратників та учнів : Матеріали V наук.-практ. конф. (м. Харків, 22-23 травня 2019 р. /За заг.ред. Романовського О.Г. – Харків : НПУ «ХП», 2019. – С. 178-181.

11. Лі Хан. Творча педагогічна позиція як чинник педагогічного професіоналізму майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Н.В.Гузій, Лі Хан // Світоглядні горизонти місії вчителя Нової української школи : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції : збірник наукових праць / О.А. Галіцан, І.А. Княжева. – Одеса : ФОП Бондаренко М.О., 2019. – С. 50-51.

12. Лі Хан. Характеристика основних принципів формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика : матеріали X Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (Умань, 26.листопада 2019 р.). – Умань : Візаві, 2019. – С. 13-18.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	23
1.1. Творча педагогічна позиція вчителя-вихователя як наукова категорія....	23
1.2. Зміст та структура творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.....	38
Висновки до першого розділу.....	69
Список використаних джерел до першого розділу.....	72
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	89
2.1. Науково-педагогічне забезпечення формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.....	89
2.2. Організаційно-методична модель формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.....	122
Висновки до другого розділу.....	164
Список використаних джерел до другого розділу.....	167
РОЗДІЛ III. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	179
3.1. Стан сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.....	180
3.2. Результати експериментальної перевірки ефективності методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.....	203
Висновки до третього розділу.....	221
Список використаних джерел до третього розділу.....	223
ВИСНОВКИ.....	226
ДОДАТКИ.....	233

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні соціально-економічні, науково-технічні та культурні трансформації, що відбуваються у світовому та вітчизняному освітньому просторі, вимагають кардинальних перетворень у системі професійно-педагогічної освіти, спрямованих на формування нової генерації педагогів – вільних, цілеспрямованих, креативних, висококультурних, здатних самостійно та обґрунтовано визначати цілі педагогічної діяльності, свідомо обирати її дієві форми та методи, брати на себе відповідальність за педагогічні результати та наслідки, що загалом детермінується сформованістю їх активної педагогічної позиції як повноцінного суб'єкта професійної діяльності. Вирішення цих завдань належить до пріоритетів світової та вітчизняної освітньої політики, що знайшло відображення в ряді документів концептуально-доктринального значення – законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2012), Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (2012), Концепції загальної мистецької освіти (2003), Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004), Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001) та ін. У них окреслено стратегічні завдання підготовки освітянських кадрів, акцентовано увагу на необхідності її належної якості. Це безпосередньо стосується і мистецько-педагогічних кадрів, від професійної позиції яких залежить успішність особистісного, творчо-естетичного розвитку учнівської молоді, сформованість її свідомості та ціннісних орієнтирів.

Для реалізації фундаментального гуманітарного призначення викладання мистецьких дисциплін у системі шкільної та позашкільної освіти учитель образотворчого мистецтва повинен мати сформовану професійно-педагогічну позицію творчої спрямованості як складний ціннісно-мотиваційний комплекс педагогічних ідеалів, поглядів, ставлень, переконань, ціннісних орієнтацій, що має

забезпечити широкий розвивально-виховний особистісний контекст залучення дітей до художньо-естетичних цінностей загалом та образотворчого мистецтва зокрема, долаючи вузькофаховий предметоцентризм мистецької освіти.

Проблема формування творчої професійної позиції педагога невід'ємна від фундаментальних положень сучасної методології і теорії формування творчої особистості педагога та його підготовки до творчої педагогічної діяльності, що стали об'єктом спеціальних досліджень В. Андрущенка, С. Архангельського, Л. Ахмедзянової, С. Гончаренка, Н. Кузьміної, А. Маркової, О. Матвієнко, Д. Ніколенка, В. Сердобінцева, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, М. Шкіля та ін. Формування творчої професійної позиції майбутнього педагога опосередковано розглядається в контексті його підготовки до творчої педагогічної праці через окремі аспекти її вирішення: розвитку емоційно-творчої природи педагога (В. Кан-Калик, А. Тряпідина, А. Гогоберидзе); становлення творчої індивідуальності майбутнього вчителя (Л. Мільто, Н. Пилюгіна, Н. Осухова); формування творчого ставлення до засвоєння професійних знань (С. Гуревич, Н. Сичкова); інтенсифікації процесу професійної підготовки майбутніх учителів (В. Андреев, Н. Гузій, І. Гуткіна, А. Чаговець, Р. Шакуров, П. Щербань та ін.). У ряді досліджень підкреслюється значення сформованості певних особистісно-професійних позицій учителя як важливого показника розвиненості його творчого особистісного потенціалу (Л. Ведерникова, М. Єрмолаєва, А. Маркова, В. Сластьонін, Н. Щуркова та ін.).

Важливого значення в науково-методичному розв'язанні проблеми формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя-вихователя набувають дослідження проблем становлення його професійно-педагогічної культури, набуття ним основ педагогічної майстерності, професіоналізму, здатності до професійно-творчої самореалізації (В. Гриньова, Н. Гузій, І. Зязюн, М. Лазарев, В. Сластьонін, Н. Тарасевич, Г. Цветкова та ін.), розвитку педагогічних здібностей (Н. Кузьміна, О. Ляшенко, В. Радкіна, П. Харченко та ін.). Професійно-педагогічну позицію вчителя як важливе джерело активізації позиції учнів вивчали Г. Абрамова, І. Луценко, Л. Кондрашова, О. Темченко,

А. Чернявська. На необхідності формування творчої педагогічної позиції в майбутніх учителів у процесі підготовки у ЗВО наголошують у своїх працях А. Данильчук, І. Колеснікова, Л. Красовська, А. Маркова, Т. Осипова, В. Сластьонін та ін.

С. Вершловський, І. Колеснікова, А. Маркова розглядають професійну позицію педагога як невід'ємний складник професійної компетентності та професійної культури; О. Заїр-Бек, С. Кульневич, В. Сластьонін, В. Семиченко досліджують професійну позицію як необхідну умову ефективної професійно-педагогічної діяльності; Л. Анциферова, Ю. Варданян, Ю. Ємельянов, І. Климкович, І. Колеснікова розуміють професійну позицію як невід'ємну складову професійної компетенції. Визначенню та обґрунтуванню педагогічних умов формування активної професійної позиції майбутніх учителів присвячені наукові розвідки Г. Аксьонової, В. Бедерханової, М. Боритка, А. Гуторової, Т. Дулінець, С. Осипової, С. Щербини та ін.

Фундаментальні теоретичні і методичні засади професійної мистецької, художньо-педагогічної освіти загалом та професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва зокрема презентовано в науковому доробку педагогів, мистецтвознавців: Л. Бабенко, Л. Базильчука, В. Бутенка, Н. Гуральник, Д. Кардовського, О. Комаровської, М. Кириченка, С. Коновець, В. Кузіна, Л. Любарської, Т. Міхової, Л. Малінської, О. Музики, М. Ростовцева, І. Рубель, Л. Руденко, Н. Сегеди, Н. Сокольнікової, Г. Сотської, О. Ткачука, О. Шевнюк, Г. Шевченко, О. Шикирінської та ін., де актуалізовано ідею творчої природи художньо-педагогічної діяльності й обґрунтовано важливість формування творчих професійних якостей учителів мистецької сфери. Окремі аспекти наукового розв'язання проблеми формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва опосередковано представлено в працях І. Зязюна, М. Лещенко, Л. Масол, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та ін., у яких висвітлено різноманітні ракурси підготовки фахівців у галузі педагогіки мистецтва та методики формування певних творчих складників фахової компетентності вчителя мистецьких дисциплін.

Поряд із тим, на фоні актуалізації соціального запиту на підготовку вчителів мистецьких дисциплін із сформованою творчою педагогічною позицією, суттєвого зростання інтересу дослідників до наукового осмислення цієї проблеми педагогічної науки і практики, нами виявлено брак цілісних системних досліджень щодо формування цього аксіологічного за своєю природою професійно-особистісного утворення майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі підготовки у ЗВО.

Теоретичний аналіз наукових джерел, вивчення практичного досвіду професійної підготовки учителів образотворчого мистецтва в аспекті формування в них творчої педагогічної позиції дали змогу виявити низку *суперечностей*, зокрема між:

- реально існуючими достатньо високими суспільними вимогами до творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва та недостатнім рівнем її сформованості в студентів ЗВО педагогічного профілю;
- зростаючою потребою майбутніх учителів образотворчого мистецтва у формуванні творчої педагогічної позиції та малоефективною педагогічною організацією цього процесу в закладах вищої освіти;
- необхідністю визначення науково обґрунтованих теоретико-методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в процесі його професійно-педагогічної підготовки під час навчання у ЗВО та їх недостатньою розробленістю в теорії та методиці художньо-педагогічної освіти.

Актуальність визначеної проблеми, недостатній рівень її теоретичної та методичної розробленості, а також виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогічної творчості Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Тему дисертації затверджено Вченою радою

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 23 лютого 2017 року).

Мета дослідження полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження – процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у ЗВО.

Предмет дослідження – методичні основи формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійно-педагогічної підготовки у ЗВО.

Завдання дослідження визначено відповідно до об'єкту, предмету і мети:

1) здійснити аналіз проблеми формування творчої педагогічної позиції майбутнього учителя образотворчого мистецтва в теорії і практиці художньо-педагогічної освіти та виявити її значення для розв'язання актуальних завдань вдосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителів мистецької сфери;

2) виявити сутність, зміст і структуру творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва;

3) визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості творчої педагогічної позиції в студентів-художників;

4) розробити, теоретично обґрунтувати методичні основи формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва та експериментально перевірити їх ефективність.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення наукової теорії пізнання про діалектичний взаємозв'язок діяльності, свідомості й особистості; ідеї єдності теорії та практики; визначення творчої сутності людини як системи, здатної до самоорганізації та саморозвитку; системний підхід до аналізу проблем педагогічної науки і практики; положення про провідну роль педагогічної підготовки в процесі професійного становлення майбутніх учителів; положення нормативних документів, що визначають

організаційно-правове поле функціонування освіти: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст.»; положення сучасної філософії і теорії освіти, гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу (І. Зязюн, В. Кремень та ін.); положення теорії професійного становлення педагога (С. Гончаренко, О. Дубасенюк, А. Кузьмінський, О. Семенов, С. Сисоєва, М. Солдатенко, Л. Хомич, О. Щербаков та ін.); теоретичні положення психології мистецтва та творчості (Л. Виготський, П. Еббс, В. Кузін, О. Леонтьєв, В. Моляко, В. Рибалка, В. Роменець, Е. Торренс та ін.); теоретичні засади підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва (Г. Беда, М. Кириченко, Б. Неменський, М. Резніченко, М. Ростовцев, Є. Шорохов, Б. Юсов та ін.); концепції сутності особистості, її становлення та розвитку (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, В. Рибалка та ін.); психологія творчості й розвитку творчої особистості (Б. Ананьєв, В. Андреев, І. Бех, Н. Вишнякова, І. Гончарова, В. Кан-Калик, О. Кульчицька, В. Моляко, М. Осухова, Я. Пономарьов, Н. Посталюк, В. Роменець, Б. Теплов та ін.), теоретико-методичні засади професійної підготовки вчителя (О. Антонова, Н. Волкова, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Л. Кондрашова, О. Кучерявий, О. Пехота); теоретичні положення про сутність і зміст професійної позиції вчителя (М. Боритко, А. Маркова, В. Сластьонін, В. Слободчиков, О. Трещов).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань наукового дослідження та досягнення його мети застосовувався комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема:

- *теоретичні*: аналіз філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури; синтез, порівняння, класифікація та узагальнення теоретичних та емпіричних даних; вивчення педагогічного досвіду в галузі вищої педагогічно-художньої освіти для окреслення концептуальних положень дослідження, здійснення аналізу стану проблеми. За допомогою цих методів було конкретизовано та розкрито зміст і структуру творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва; визначено критерії та показники

рівнів сформованості досліджуваного феномена; обґрунтовано методичні основи формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки;

- *емпіричні*: анкетування, педагогічне спостереження, опитування, самооцінювання, діагностичні завдання, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) для виявлення стану сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва та перевірки ефективності обґрунтованого педагогічного забезпечення та розробленої організаційно-методичної моделі формування творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників у процесі професійної підготовки;

- *статистичні*: χ^2 – критерій для кількісного та якісного аналізу і підтвердження вірогідності результатів проведеної дослідно-експериментальної роботи.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів.

- *вперше*: здійснено цілісний науковий аналіз проблеми творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва; *розроблено* методичні основи формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки *та експериментально* перевірено їх ефективність; *запропоновано й обґрунтовано* компонентний склад творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва; *розроблено* систему критеріїв, показників та рівнів сформованості досліджуваного феномена в студентів ЗВО;

- *уточнено* сутність поняття «творча педагогічна позиція майбутнього вчителя образотворчого мистецтва»;

- *удосконалено* педагогічне забезпечення формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки; методи, форми і прийоми формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки;

- *подальшого розвитку* набули положення щодо шляхів вдосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у ЗВО, а також засоби комплексної діагностики сформованості досліджуваної інтегральної характеристики майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні, впровадженні та апробації методичних основ формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва творчої педагогічної позиції в практику роботи вищої педагогічної школи.

Результати дослідження можуть бути використані викладачами психолого-педагогічних дисциплін для оновлення й збагачення змісту та вдосконалення навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін («Вступ до спеціальності», «Психологія» (розділ з педагогічної психології), «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна творчість», «Педагогічна майстерність»), а також при проведенні позааудиторних видів роботи зі студентами вищих мистецько-педагогічних закладів освіти, організації їх самостійної та самоосвітньої діяльності.

Узагальнені в дисертації теоретичні положення щодо сутності творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, розроблена компонентна структура досліджуваного феномена, визначені наукові підходи та педагогічні принципи, педагогічні умови, компоненти, критерії та показники виявлення рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва можуть бути використані в науково-дослідній діяльності студентів та викладачів педагогічних університетів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях різних рівнів: I Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього» (Київ, 2017 р.); науково-практичній конференції з міжнародною участю «Теоретичні та практичні аспекти управлінської діяльності у сфері

культури і мистецтв» (Київ, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка музичного мистецтва, художньої культури та хореографії у контексті інтернаціоналізації освіти» (Мелітополь, 2017 р.); the international scientific conference «Advances of science» (Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 2018); V Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова школа академіка І. А. Зязюна у працях його соратників та учнів» (Харків, 2019 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Світоглядні горизонти місії вчителя Нової української школи» (Одеса, 2019 р.); X Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика» (Умань, 2019 р.).

Основні наукові положення, навчально-методичні матеріали та рекомендації щодо формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва *впроваджено* в навчально-виховний процес Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 47), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 777/01-60/54), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 1714/01).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 11 одноосібних публікацій та 1 публікація у співавторстві, з них: 4 статті у вітчизняних фахових виданнях, 1 – у зарубіжному виданні, 7 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. 1 з них – у співавторстві, особистий внесок дисертанта в якій полягає в авторському визначенні змісту та структурних складових творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, літератури до кожного розділу (285 найменувань, з яких 12 іноземною мовою, викладених на 31 сторінці), загальних висновків та 16 додатків (обсягом 54 сторінки), містить 10 таблиць та 13 рисунків. Основний текст викладено на 187 сторінках, повний обсяг роботи – 286 сторінок.

РОЗДІЛ І. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У першому розділі здійснено систематизацію науково-теоретичного матеріалу з проблеми дослідження щодо обґрунтування її актуальності в контексті сучасних пріоритетів розвитку вищої педагогічної школи, проведено дефінітивний аналіз понятійного апарату роботи. У результаті виявлено сутність творчої педагогічної позиції особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, розкрито зміст та схарактеризовано її структурну організацію, виокремлено компонентний склад досліджуваного поняття на засадах цілісності, взаємозв'язків та взаємозумовленості.

1.1. Творча педагогічна позиція вчителя-вихователя як наукова категорія

Систематизація науково-теоретичного матеріалу з проблеми дослідження показала, що творча педагогічна позиція особистості є достатньо складним феноменологічним утворенням і може розглядатися з різних наукових позицій. Для визначення теоретичних основ нашого дослідження та уточнення його понятійної системи було проведено дефінітивний аналіз сутності творчої педагогічної позиції вчителя-вихователя крізь призму динамічного ряду понять: «позиція» («позиція особистості») – «позиція педагога» («педагогічна позиція», «професійно-педагогічна позиція») – «творча педагогічна позиція». Деталізовані результати здійсненої систематизації використаної джерельної бази представлено в дод. А.

Термін «позиція» уперше був уведений у професійну термінологію австрійський лікарем, психологом, засновник індивідуальної психології А. Адлером, який назвав своє вчення «позиційною психологією» [3; 151], після чого дефініція «позиція особистості» ствердилася у науковому тезаурусі та

отримала різноманітні трактування у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців – представників різних галузей людинознавства й розробників проблематики особистості (Б. Ананьєв, Г. Андреева, Л. Божович, Є. Бондаревська, Л. Буєва, А. Добрович, І. Кон, О. Леонтєв, В. Мерлін, В. Мясищев, Б. Паригін, А. Петровський, В. Сластьонін, В. Ядов та ін).

У загальнонауковому енциклопедичному значенні позиція (від лат. *positio* – положення, ствердження, точка зору) переважно розглядається як: 1) стійка система відношень людини до певних сторін дійсності, яка виявляється у відповідній поведінці та вчинках; утворення, що розвивається, а його зрілість характеризується несуперечливістю та відносною стабільністю [28]; 2) інтегральне, найбільш узагальнене становище індивіда у статусно-рольовій внутрішньо груповій структурі [140]; 3) стійка система відношень людини до різних виявів оточуючої дійсності, людей та самого себе [51]. Як бачимо, означена дефініція належить до предметної галузі різних гуманітарних сфер наукового знання, тому у науковій літературі знайшли відображення різноманітні концептуальні підходи до розуміння сутності позиції особистості, що переважно витлумачується як інтегральна властивість особистості, яка характеризує направленість діяльності, способи поведінки, характер ставлення до оточуючої дійсності; умову, у якій особистість виявляє себе (В. Селіванов, В. Фрідріх та ін.); процес самостійної діяльності особистості, сутність якої виявляється у моральному виборі (О. Леонтєв); психологічне утворення особистості, яке формується в процесі діяльності та накопичення соціального досвіду (Т. Артем'єва); стійкий структурний компонент особистості (Б. Ананьєв, В. Мясищев); спосіб реалізації базових цінностей особистості в певній діяльності (І. Демакова); важливий показник цінності, моральності та духовності особистості (Т. Мальковська); сукупність основних цінностей особистості, які визначають життєві орієнтири (Є. Струков, В. Єфимов, С. Косолапов); ставлення людини до системи норм, правил, шаблонів поведінки, що впливають із його соціального стану та пропонуються навколишнім його середовищем (Б. Паригін); система суспільних зв'язків,

спілкування, які відкриваються йому як те, заради чого та як використовує риси свого темпераменту та набуті знання, вміння та навички (О. Асмолов); місце особистості, класу або категорії людей у суспільній структурі стосовно інших людей (Ф. Якубчак) тощо.

Філософсько-соціологічні розвідки акцентують увагу на співвідношенні дефініції «позиція» з рольовими характеристиками особистості в структурі соціальних відносин, вважаючи її стійкою внутрішньою системою ставлень людини до суспільства, інших людей, до самої себе, зумовлену системою соціальних цінностей, структурно-особистісним утворенням, що відображає характер взаємовідносин особистості й суспільства та виражає суб'єктність особистості (В. Андрущенко, Р. Ануфрієва, І. Бех, О. Головаха, М. Кирилова, В. Кремень, І. Прокопенко, Л. Сохань та ін.). Так, у філософському енциклопедичному словнику позиція усталено тлумачиться як певне твердження, точка зору [137, с. 349]. Л. Буєва зазначає, що позиція особистості формується на основі засвоєння нею певного соціального досвіду за умови власної особистісної активності [17]. Л. Архангельський, І. Кон позицію здебільшого розуміють як таку характеристику особистості, яка визначає закономірності її поведінки у певній соціальній спільності [7; 55].

У класичній *психологічній* джерельній базі поняття «позиція» аналізується здебільшого у тісному взаємозв'язку виявів соціальної активності людини із психічною організацією особистості. Так, за переконанням Л. Божович, особистість – сукупність внутрішніх позицій. Позиція – як система, виникає з того як «людина на основі попереднього досвіду, своїх можливостей, раніше виникаючих потреб та намагань відноситися до того об'єктивного положення, яке вона посідає сьогодні і яке вона бажає посісти. Саме ця внутрішня позиція обумовлює певну структуру її ставлення до дійсності, до оточення і самої себе» [13]. С. Рубінштейн пов'язує рівень розвитку особистості з рівнем розвитку її свідомості, без якої, без здатності свідомо зайняти певну позицію, немає особистості [110], а позиція відповідно потрактовується автором як вибіркоче ставлення особистості до цілей, що стоять перед нею, і завдань, та виражається у

вибірковій мобілізованій готовності до діяльності, спрямованої на їх здійснення [там само]. Б. Ананьєв же зазначає: «Позиція особистості як суб'єкта суспільної поведінки та різноманітних соціальних діяльностей становить собою складну систему відношень особистості (до суспільства в цілому та спільнотам, до яких вона належить, до праці, людей, самої себе), настанов і мотивів, якими вона керується у своїй діяльності, цілей та цінностей, на які ця діяльність спрямована» [6, с. 6] та вперше наголошує на тісному взаємозв'язку позиції особистості з її ціннісними орієнтаціями. Подібної точки зору дотримуються Б. Ломов [76], Б. Паригін [104], які вважають, що позиція охоплює усі рівні особистісної структури, робить її єдиною, що надає особистості усталеності. Позиція формується на основі вироблення певного ставлення особистості до явищ соціальної дійсності. Саме з позиції, стверджує Б. Паригін, починається той структурний пласт психіки, що характеризує особистість вже не як об'єкта, а як суб'єкта соціальних відносин (власного життя). В. М'ясищев пов'язує поняття «позиція» із системою відношень особистості, вказуючи, що психологічне відношення виражає активну вибірку позицію особистості, яка визначає індивідуальний характер діяльності та окремих учинків.

Багатоаспектно представлено розуміння позиції особистості в педагогічній думці. В Енциклопедії освіти за редакцією В. Кременя визначено такі основні параметри, що характеризують позицію особистості:

- спрямованість (ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, мотиви, цілі, життєві перспективи, ідеали);
- сферу функціонування цінностей (моральна, релігійна, громадянська, професійна тощо);
- стійкість позиції особистості (її незалежність від ситуації, наполегливість дій, твердість намірів);
- активність (здатність ініціювати ідеї, приймати рішення, відповідати за їх наслідки, виявляти творче ставлення до життя) [27, с. 88].

У сучасних педагогічних дослідженнях напрацьовано різноманітні підходи до витлумачення сутності особистісної позиції людини. О. Мацкайлова

вважає позицію комплексним поняттям, котре охоплює особистісні утворення, які характеризують індивіда як суб'єкт: активність, творча свобода, свідомість і унікальність, а також ціннісні орієнтації людини [83, с. 52]. Схожу точку зору бачимо у Ф. Блієвої, яка визначає позицію як стійке комплексне утворення в структурі особистості, що відбивається в суб'єктивному, творчому, ціннісному відношенні до своєї діяльності і якості її виконання, виявляється в прагненні до досягнення її вершин [11, с. 7]. Подібної думки дотримується й А. Трещев, який витлумачує позицію особистості як інтегральну характеристику особистості, яка визначає, у першу чергу, стійку систему ціннісних ставлень до своєї життєдіяльності, саморозвитку та виявляється у поведінці та діяльності, а також у позитивній установці на цю діяльність [131]. Є. Ісаєв під позицією особистості розуміє найбільш цілісну характеристику поведінки людини, яка вільно та відповідально визначила свій світогляд, принципи та вчинки у взаємовідносинах з іншими; це особистісний спосіб реалізації базових цілей та цінностей людини у соціально-професійному просторі [46]. О. Лазебна розуміє позицію особистості як стійке динамічне особистісне утворення свідомого характеру, що відображає систему ставлень людини до оточуючого та до самої себе в ньому та виявляється у її поведінці та діяльності. На думку дослідниці, позиція зумовлюється системою установок, мотивів, цілей і цінностей і відображає характер потреб, мотивів, переконань особистості [64].

Узагальнюючи розглянуті точки зору та підходи вказаних авторів, можна стверджувати, що саме позиція виступає показником цілісності особистості, відображує її духовний світ, ціннісні орієнтації, моральні настанови. Розвиток ж позиції детермінується особистісним зростанням людини, збагаченням її розумового, емоційного, вольового потенціалів, а вироблення позиції постає неперервним процесом особистісного зростання людини. Зовні цей процес, за твердженням О. Лазебної, виявляється через діяльність, зміст якої відображує рівень засвоєння особистістю визнаних у суспільстві норм і цінностей і впливає на вибір можливостей реалізації дій, рішень, учинків на кожному етапі людського життя [64, с. 15-16]. Позиція виступає сформованою системою відносин людини

до оточуючої дійсності, виявляється у її поведінці та вчинках, характеризується засвоєними та прийнятими соціальними цінностями і нормами, стимулює різні прояви самоактивності та самореалізації. Так, В. Бедерханова вважає, що позиція завжди є результатом самовизначення, оскільки самовизначення (усвідомлений акт виявлення та утвердження власної позиції в проблемній ситуації) є процес зміни позиції [10].

Достатньо широко термін «позиція» застосовується у педагогічних дослідженнях у контексті характеристики майбутньої професійної діяльності, зокрема педагогічної професії. Тому особливий інтерес для нашої роботи становить з'ясування змісту близьких за змістом понять «позиція педагога», «педагогічна позиція», «професійна позиція педагога», «професійно-педагогічна позиція», що висвітлюється у публікаціях Г. Абрамової, Г. Аксьонової, В. Бедерханової, М. Боритка, І. Ісаєва, Л. Кондрашової, Л. Красовської, А. Маркової, Л. Мітіної, В. Сластьоніна, В. Слободчикова, О. Темченко, А. Чернявської В. Шаталова, Е. Шиянова та ін.)

Виокремимо найбільш вагомі серед них. Згідно із М. Боритко, позиція педагога – це позиція людини, який самовизначився в усій повноті своєї професії [15]. В. Сластьонін трактує позицію учителя-вихователя як систему інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних відносин зі світом, педагогічною дійсністю і педагогічною діяльністю, що є джерелом активності педагога. Ця система, на думку вченого, визначається, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями і можливостями, які ставить та надає педагогу суспільство, а з іншого – діють внутрішні, особисті джерела активності (переживання, мотиви та завдання педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали тощо) [118, с. 25-26].

Виходячи із фундаментального положення про те, що учитель є носієм загальнолюдських і професійних цінностей, Н. Алексєєв, Н. Лосєва, В. Слободчиков та інші розглядають позицію вчителя як один зі способів реалізації базових цінностей особистості, зокрема екзистенціальних цінностей особистості в професійній діяльності. Так, на думку В. Слободчикова,

унікальність педагогічної позиції, специфіка педагогічної праці взагалі й освіти в цілому визначається «різницею вікових потенціалів» у структурі дитячо-дорослої спільності; саме зустріч дорослого з будь-яким іншим поколінням уперше породжує педагогічну – особистісно й професійно визначену – позицію. При цьому дослідник підкреслює, що педагог у своїй дійсно педагогічній позиції ніде й ніколи не зустрічається з дитиною як «об'єктом» (якщо він дійсно педагог, а не працівник з «людським матеріалом»); в особистісній позиції він завжди зустрічається з іншою людиною, у професійній – з умовами її становлення й розвитку [120].

Є. Ісаєв педагогічну позицію розглядає крізь призму професійної культури як унікальну та єдину у своєму роді, оскільки вона є одночасно й особистісною (бо виявляється у будь-якій зустрічі дорослого з дитиною), й професійною культурно-діяльнісною позицією (оскільки необхідна для створення умов досягнення цілей освіти). [46] Зважаючи на визначальність позиції учителя-вихователя для побудови змістової сторони його професійної діяльності, Н. Щуркова пропонує розуміння педагогічної позиції як продукту педагогічного мислення, наслідку усвідомленого природного освітнього процесу [144].

Важливим для нашого дослідження є тлумачення педагогічної позиції Ш. Амонашвілі, який визначає її як особистісно-гуманний підхід до дитини, заснований на професійних знаннях, професійному досвіді, творчому підході до педагогічної праці, і наголошуючи на творчій позиції вчителя як на меті педагогічного управління [5].

Вартим уваги є твердження М. Громкової й Т. Чернікової, які зазначають, що у педагогічній позиції індивідуума відображається його розуміння власних професійних функцій, бачення свого місця в системі фахової діяльності, власного становища в сукупності ділових відносин з колегами й учнями. Тому саме педагогічна позиція визначає загальний характер взаємодії педагога в навчально-виховному процесі й технологію формулювання його цілей [29, с. 9].

У свою чергу, Є. Галицьких наголошує на тому, що в педагогічній позиції відбивається система ставлень учителя до таких аспектів фахової діяльності:

1) до основних цілей і цінностей освіти, що суттєво впливає на професійне самовизначення особистості; 2) до викладання та змісту освіти, на основі чого накопичується досвід педагога-дослідника; 3) до учня як унікального сенсу, мети й цінності навчально-виховної роботи й водночас як автономного суб'єкта власної життєдіяльності, що забезпечує гуманістичне підґрунтя педагогічної взаємодії зі школярами; 4) до себе як розвиваючої індивідуальності, здатної до творчого діалогу з іншими освітянами, що є необхідною передумовою для ефективного професійного самовдосконалення [26, с. 90].

Дещо неординарним уявляється підхід Г. Абрамової, яка вважає педагогічну позицію особливим проявом трансцендентної позиції, оскільки в основі першої лежить переживання рівня залежності людей один від одного. «Необхідність обговорювати існування ще однієї позиції – педагогічної – пов'язана з тим, що буття людини являє собою три реальності відносно незалежні одна від іншої: психічну, соціальну і тілесну. Її особистісна позиція втілює переживання, що йдуть від психічної та тілесної реальності, це робить її відносно незалежною від реальності соціальної. Можна сказати, що особистісна позиція – це «Я-буття», тоді як у соціальній реальності починається «Ми-буття» чи необхідність життя з іншими людьми» [1, с. 251]. Учена зазначає: «Займати педагогічну позицію – це значить приймати рішення про вплив на іншу людину, вчити його через цей вплив доцільній поведінці, тобто ставати для іншої людини носієм мети, відповідати на запитання що потрібно» [там само, с. 254].

Виходячи з наведених міркувань, можна зробити висновок, що педагогічна позиція виявляється, по-перше, у ставленні педагога до смислу цінностей і цілей навчання, педагогічної науки, викладання і змісту процесу навчання, у ставленні до учня як суб'єкта його власного життя, у ставленні до себе як до творчої індивідуальності, здатної до діалогу в педагогічному колективі; по-друге, у досягненні особистістю педагога деякої гармонії, яка сприяє соціальній стійкості, продуктивній «включеності» в суспільно-педагогічну діяльність та особистісному психологічному комфорту. Педагогічна позиція вчителя – це складне особистісне утворення, яке формується під впливом зовнішнього

середовища й виявляється в ставленні до різних аспектів педагогічної діяльності, є результатом складного перетворення зовнішніх вимог до стану сформованості професійно-особистісних якостей, цінностей, знань і вмінь майбутнього фахівця на його внутрішні вимоги до власного професійного зростання.

Аналіз джерельної бази показав, що поряд із терміном «педагогічна позиція» («позиція педагога») паралельно функціонує у науковому обігу і словосполучення «професійна позиція педагога», що також активно використовується для характеристики різних аспектів високопродуктивної праці педагога. Так, С. Вершловський, І. Колесникова, А. Маркова розглядають професійну позицію педагога як невід'ємний складник професійної компетентності та професійної культури; О. Заїр-Бек, С. Кульневич, В. Сластьонін, В. Семиченко досліджують професійну позицію як необхідну умову ефективної професійно-педагогічної діяльності; Л. Анциферова, Ю. Варданян, Ю. Ємельянов, І. Колесникова розуміють професійну позицію як невід'ємну складову професійної компетенції.

У визначенні сутності професійної позиції педагога можна простежити такі основні підходи розуміння її сутності як-от:

- відповідальне ставлення до цінностей та способів реалізації діяльнісних норм (В. Слободчиков, Р. Каменський, С. Краснов);
- достатньо стійкий феномен свідомості, який визначає той тип взаємодії з дитиною, що буде реалізований цим педагогом у його педагогічній діяльності (Е. Юдіна);
- система ціннісно-сміслових відношень педагога до соціокультурного оточення, самого себе та своєї діяльності, яка визначає його професійне буття у виховній взаємодії з дитиною, його місце в просторах сучасного виховання (М. Боритко);
- інтегративна характеристика особистості педагога, що включає настанову на розвиток дитини, систему мотиваційно-ціннісних ставлень до педагогічної діяльності, до себе, до інших учасників освітнього процесу, актуалізує особистісний і професійний розвиток педагога, є центральним моментом у

самовизначенні педагога щодо реалізації ідей особистісно орієнтованого навчання (В. Хавронічев);

- система ставлень до педагогічної діяльності, що визначає професійну поведінку педагога (Л. Красовська, Ю. Куницька, А. Маркова, А. Петровський, С. Щербина, А. Чернявська та ін.);
- характеристика, що визначає вибір суб'єктом свого професійного шляху або способів рішення професійних завдань (А. Гогоберідзе);
- складна інтегральна якість особистості, що засвідчує громадянську зрілість особистості, визначає свідомий вибір професійної діяльності, передбачає поєднання професійного та індивідуального в кожній особистості (Л. Красовська).

О. Темченко, на основі вивчення наукових праць з досліджуваної проблеми довела, що професійною позицією вчителя, яка охоплює всі сфери діяльності педагога, передбачається умотивованість до здійснення педагогічної діяльності; сукупність психолого-педагогічних знань, що забезпечують теоретичну готовність до рішення педагогічних задач з позиції гуманізму й ненасилля; умінь, якість засвоєння й узагальнення яких необхідна для успішної практичної професійної діяльності педагога; засвоєння механізмів рефлексії [128]. На думку дослідниці, професійна позиція вчителя – це професійно-особистісна характеристика, що відображає ціннісні ставлення вчителя до професійної діяльності та її результатів; до учасників освітнього процесу (учителів, учнів, батьків) і до себе й забезпечує умови для реалізації професійно-рольових функцій під час розв'язування педагогічних задач. Згідно думки автора, позиція вчителя – це система усвідомлених ставлень людини-професіонала, що характеризується гуманними, діалоговими та творчими компонентами [129, с. 55].

Відтак, погляди науковців збігаються у положенні про те, що професійну позицію педагога можна представити як фундаментальне утворення особистості, що активно формується в професійному середовищі в процесі поступового набуття педагогом індивідуально-особистісних, професійних та соціальних властивостей. Воно являє собою інтегральну особистісну

характеристику, що відображає реальне функціонування системи теоретико-методологічних знань, ціннісних ставлень, рефлексивних способів організації професійної діяльності. Професійна позиція педагога також яскраво характеризує його ставлення до професійної діяльності, до якості її виконання, до дітей, до своїх колег, до самого себе як спеціаліста [32; 33].

Отже, як бачимо, термінологічні звороти «позиція педагога» та «професійна позиція педагога» слід вважати поняттями одного синонімічного ряду, оскільки йдеться саме про педагогічну професію. Їх паралельне використання у науковому й практичному обігу не можна вважати протирічним, а швидше таким, що сприяє збагаченню та взаємодоповнюванню їх змістового наповнення.

Для нашого дослідження понятійного апарату роботи важливо було визначитися в особливостях співвідношення «педагогічної» та «творчої» характеристик професійної позиції учителя-вихователя.

З одного боку багато дослідників, виявляючи сутність професійної позиції педагога, вказують на творчість, творчу активність, суб'єктність, творчу самореалізацію особистості як її найважливішу системоутворювальну атрибутивну характеристику. На думку Л. Кондрашової творчість і активність забезпечує нестандартний підхід до виконання учителем професійних функцій та набуття творчого стилю педагогічної діяльності [54]. Л. Лесохіна вбачає в становленні професійної позиції педагога підґрунтя для формування творчого потенціалу вчителя, а саму позицію – виявом того чи іншого ступеня особистісної зацікавленості педагога в діяльності, що виникає при взаємодії сподіваної професійної поведінки (орієнтації) і реального її втілення (досвіду) [107]. О. Литовка визначає професійну позицію майбутнього вчителя як інтегративну характеристику його особистості як активного суб'єкта діяльності, що відображає систему ціннісних ставлень майбутнього вчителя до професійно-педагогічної діяльності та до учасників педагогічного процесу [67, с. 92-93]. Н. Яремчук вважає рушійною силою розвитку педагогічної творчості професіонала його суб'єктну позицію як відображення професійно-сміслового

потенціалу, педагогічних переконань, системи ціннісних орієнтацій, установок, мотиваційної готовності, професійно-педагогічної спрямованості, а також забезпечує активну та ініціативну індивідуальну діяльність, яка формується на основі власної педагогічної свідомості [151, с. 244]. М. Дементьєва зазначає, що професійна позиція вчителя відображає спосіб творчої самореалізації, самоствердження та саморозвитку людини і характеризує здатність авторського проектування особистісно-значущого способу здійснення життєвих і професійних стратегій на основі розширення рамок нормативної діяльності [32]. А. Ведернікова розглядає також професійну позицію педагога в контексті його творчої самореалізації як «механізм» втілення педагогом своїх екзистенційних цінностей у професійній діяльності та зазначає, що педагог, який творчо реалізується у рамках своєї професійної діяльності не грає роль, не виконує функцію, не підтримує свій статус, а реалізує особистісно-професійну позицію педагога» [20, с. 51]. На залежність творчої самореалізації педагога від якості формування його професійної позиції вказує і О. Мешко та пов'язує це із глибоким осмисленням й емоційно-ціннісною оцінкою ним своєї професії, виявлення її суб'єктивного сенсу [85].

Творчі характеристики педагогічної позиції учителя-вихователя також опосередковано розглядаються авторами в контексті його творчої педагогічної діяльності через окремі аспекти: розвиток емоційно-творчої природи педагога (В. Кан-Калик, А. Тряпціна, А. Гогоберидзе); формування творчого ставлення до засвоєння професійних знань (С. Гуревич, Н. Сичкова); становлення творчої індивідуальності майбутнього вчителя (Л. Мільто, Н. Пилюгіна, Н. Осухова); інтенсифікацію процесу професійної підготовки (В. Андреев, Н. Гузій, П. Щербань, Р. Шакуров та ін.).

З іншої сторони у нечисленних наукових розвідках зустрічається безпосереднє використання поняття «творча позиція», у тому числі педагога, та наводяться його авторські визначення. Так, Т. Матвеева розуміє творчу позицію як культурно-історичне явище, що має особистісний і процесуальний психологічні аспекти, передбачає наявність здібностей, мотивів, знань і умінь,

завдяки яким створюється оригінальний продукт, унікальний твір людської діяльності» [82] О. Пурло відмічає близькість понять «творча» та «авторська» життєва позиція та вважає творчу позицію компонентом особистості, який відображає цілісну систему її ціннісно-сміслових відносин до різних сторін життя [108]. Н. Козирєва вважає творчу позицію якістю особистості, яка виявляється у здатності долати стереотипи, породжувати щось суб'єктивно нове в найрізноманітніших ситуаціях та виступає фундаментальною передумовою становлення творчої активності особистості. При тому автор наголошує, що така «якість» належить до атрибутивних характеристик творчої особистості, а не змістової характеристики саме творчої позиції [52, с.81]. У дисертації Ю. Рисєвої стверджується, що творча позиція вчителя-початківця – це своєрідний спосіб існування людини, форма його саморозвитку і самоствердження та визначається у дослідженні інтегральною характеристикою особистості молодого педагога, стрижневим утворенням його особистості, що передбачає установку на розвиток учня, систему творчих відносин (до педагогічної діяльності, себе і інших суб'єктів освітнього процесу), забезпечує успішне самопізнання та є професійною якістю, яка формується та розвивається [113]. Згідно з результатами дослідження Н. Столярової, творча позиція майбутнього вчителя витлумачується як система усвідомлених стійких суб'єктивних ставлень до професійно-педагогічної діяльності, її суб'єктів, себе як спеціаліста, що ґрунтується на оволодінні ним культурними, загальнолюдськими й педагогічними цінностями, з характерною спрямованістю на їх створення та перетворення, і реалізується в практичній діяльності та відповідній поведінці, що складає особистісний сенс для студента [126].

Здійснений аналіз дозволив дійти висновків про те, що прикметник «творча» у словосполученні «творча педагогічна позиція» виступає не просто додатковою видовою характеристикою педагогічної позиції учителя-вихователя, а вказує на творчість як її фундаментальну сутнісну детермінанту, що визначає істинність, змістову насиченість, аксіологічну повноцінність, цілісність цього базового особистісно-професійного новоутворення педагогічного працівника та міру його сформованості.

У цьому контексті нам імпонують положення, сформульовані Н. Столяровою з приводу того, що творчу позицію вчителя можна буде вважати об'єктивно обґрунтованою, якщо творчість у педагогічній діяльності буде мати особистісний сенс, заснований на знаннях у галузі творчості та професійних цінностях, викликатимете емоційний підйом і стимулюватимете діяльнісну активність. Знання збагачують власне бачення проблематики, виступають необхідною умовою постановки та вирішення творчих завдань, вироблення власної позиції. При тому рівень знань має бути достатньо високим, оскільки творча позиція педагога – це вищий для особистості рівень мотивації [126].

Здійснена рефлексія розглянутих множинних точок зору та підходів стосовно сутності творчої педагогічної позиції учителя-вихователя дозволяє зробити деякі узагальнення. Як бачимо, творча педагогічна позиція учителя-вихователя передбачає вироблення в нього творчого ставлення до різноманітних педагогічних явищ та їх активного функціонування в освітньо-виховному середовищі, засноване на внутрішньому ціннісно-мотиваційному комплексі діяльності – сформованих педагогічних поглядах, переконаннях, розвиненої мотивації особистісної й професійної самореалізації. Таке творче ставлення педагога до професійної діяльності «підживлюється» емоційними переживаннями досягнень і недоліків у педагогічній праці та виявляється у прагненні домогтися творчих результатів діяльності навіть «без прагматичних цілей (людина отримує задоволення від самого процесу творчості, який має для нього глибокий особистісний сенс)» [126]. При тому творче ставлення представляє собою не лише суб'єктивний погляд, а й розглядається як вільне обрання способів взаєностосунків з оточуючими людьми та середовищем, а також як результат взаємодії особистості з її власним життям. Відповідно творчу позицію вчителя-вихователя можна визначити не лише як власну точку зору, а й як систему творчих ставлень до педагогічної діяльності, до себе, до інших суб'єктів освітнього процесу. У системі цих творчих ставлень формуються характеристики самого вчителя, його ціннісні орієнтації в особистісно та професійно значущих сферах життя. Оволодіння творчими ставленнями

підвищує мотивацію професійного успіху, високу планку професійних домагань, що, у свою чергу, визначає рівень професійного та особистісного розвитку. Схематично здійснене узагальнення представлено на рис. 1.1.

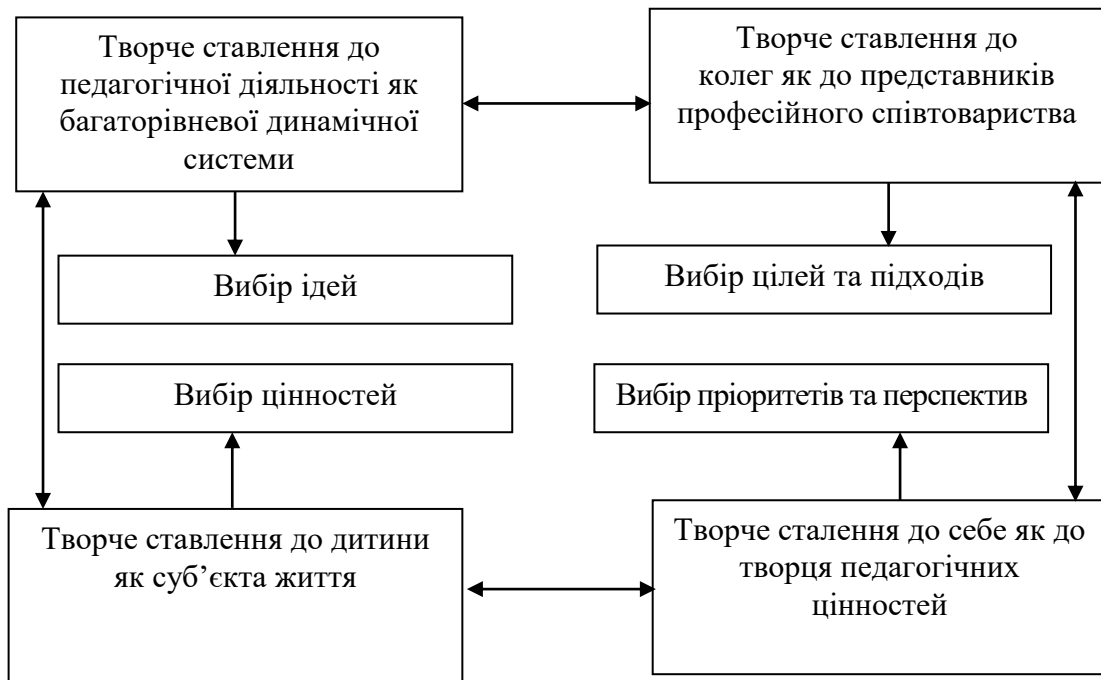

Рис. 1.1. Схематичне узагальнення науково-теоретичних підходів до визначення сутності творчої педагогічної позиції учителя-вихователя як системи творчих ціннісно-сміслових професійних ставлень (авторська розробка)

На основі здійсненого теоретичного аналізу джерельної бази з проблеми дослідження було сформовано узагальнене розуміння сутності *творчої педагогічної позиції учителя-вихователя як фундаментальної науково-педагогічної категорії, що являє собою складну інтегративну професійну характеристику особистості педагогічних працівників, яка детермінує високопродуктивну педагогічну працю, відображає сформовану систему творчих ціннісно-сміслових професійних ставлень учителя-вихователя до професійно-педагогічної діяльності, до її суб'єктів, до самого себе як фахівця, а також забезпечує успішне перетворення вчителем-вихователем явищ педагогічної дійсності, особистісно-професійну самореалізацію в різних видах творчої професійно-педагогічної діяльності* [68, с. 25].

Вищезазначені положення щодо сутності творчої педагогічної позиції як наукової категорії становлять теоретичну базу подальшого визначення особливостей змісту й структурної організації творчої педагогічної позиції учителів конкретних педагогічних спеціальностей, зокрема учителів образотворчого мистецтва, а також можуть бути екстрапольовані на систему організації їх професійної підготовки.

Конкретизації змісту та виокремленню структурних компонентів творчої педагогічної позиції майбутнього учителя образотворчого мистецтва присвячено наступний підрозділ нашого дисертаційного дослідження.

1.2. Зміст та структура творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва

Здійснення структурно-змістового аналізу творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва вимагає обґрунтування значення формування творчої педагогічної позиції в системі підготовки майбутнього учителя образотворчого мистецтва в теорії і практиці художньо-педагогічної освіти.

Підготовка освітянських кадрів у вищій педагогічній школі на сучасному етапі її розвитку передбачає не лише якісне оволодіння студентами професійними знаннями та вміннями, набуття відповідних загальнонаукових, культурних, фахових компетенцій, а й вимагає формування цілісної, вільної, відповідальної особистості, якій властива активна творча позиція як загалом до життя, суспільства, культури та їх цінностей, так і до явищ професійно-педагогічної діяльності, дітей, колег, себе як фахівця тощо. Відповідно становлення творчої педагогічної позиції учителя-вихователя сьогодні належить до пріоритетних завдань професійно-педагогічної підготовки студентів ЗВО усіх педагогічних спеціальностей, проте процес її формування у майбутніх учителів мистецьких дисциплін, зокрема учителів образотворчого мистецтва, відрізняється специфікою як змісту, так і методичного забезпечення.

У наукових розвідках учених (А. Данильчук, І. Колеснікова, Л. Красовська, А. Маркова, В. Сластьонін та ін.) вказується на необхідність формування творчої позиції як внутрішньоособистісної властивості майбутніх педагогів на базі теоретико-методологічної, загальнокультурної, гуманітарної, естетичної підготовки, фахової, психолого-педагогічної підготовки та відзначається, що процес становлення творчої особистості педагога, його професійних якостей є достатньо тривалим і складним, оскільки зумовлюється динамікою розвитку мотиваційного комплексу студентів щодо оволодіння педагогічною професією, системою їх ціннісних орієнтацій і настанов, ідеалів і поглядів, сформованих як протягом навчання у педагогічному ЗВО, так і під впливом різних рівнів соціуму за межами університету, безпосереднього оточуючого середовища. Вироблена ж у майбутнього вчителя стійка, дієва, педагогічна позиція творчого спрямування стає підґрунтям для набуття та закріплення творчого стилю діяльності у подальшій самостійній роботі. Так, на думку Г. Цветкової, в умовах сьогодення актуалізується потреба у творчих, ініціативних педагогах, здатних до постійного оновлення професійних компетентностей, які своєю педагогічною діяльністю доводять важливість та необхідність професійного саморозвитку протягом усього життя, слугують прикладом самоствердження та успішної самореалізації, самотрансценденції з виходом людини за межі власного «Я», з пріоритетною орієнтацією на навколишніх та на свою соціальну діяльність [145, с. 107]. При тому наголошується, що успішне формування творчої педагогічної позиції студентів залежить не лише від їх індивідуальних особливостей, а й від педагогічної організації їх навчання та виховання у ЗВО.

Особливе значення для нашого дослідження мають науково-педагогічні праці в галузі мистецької педагогіки, педагогіки мистецтва, у яких обґрунтовується значення творчих якостей вчителя мистецьких дисциплін, сформованості його творчої педагогічної позиції, у тому числі учителів образотворчого мистецтва, а також розробляються питання вдосконалення художньо-педагогічної підготовки студентів (І. Зязюн, М. Лещенко,

О. Кайдановська, С. Коновець, Л. Масол, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Сова, О. Шевнюк, О. Щолокова та ін.). Так, С. Коновець зазначає, що сьогодні наявна гостра потреба в удосконаленні та певною мірою трансформації професійно-педагогічної діяльності в бік її творчого наповнення та спрямування, тобто ця діяльність повинна стати дійсно творчим процесом [56, с. 11]. Адже лише вчитель, який творчо підходить до власної професійно-педагогічної діяльності (*має власну творчу педагогічну позицію, доповнено нами, Л.Х.*), постійно удосконалює її з урахуванням певної системності та критеріїв творчого процесу, спроможний творчо розвиватися і повною мірою формувати не лише у своїх підопічних, а й у самого себе всі необхідні якості цілісної творчої особистості [57, с. 23].

На думку О. Шевнюк, пріоритетним завданням підготовки фахівців з образотворчого мистецтва виступає розвиток інноваційного креативного мислення майбутнього фахівця, що гарантуватиме йому повноцінну творчу реалізацію та саморозвиток як у створенні незалежних мистецьких проєктів, так і здійсненні цілеспрямованої педагогічної діяльності, а також стимулювання творчої активності учнів, студентів [141, с. 66].

На необхідність удосконалення підготовки вчителів образотворчого мистецтва до педагогічної діяльності в школі вказував і М. Ростовцев, підкреслюючи гостру соціальну потребу у формуванні у вчителів вмінь, спрямованими на розвиток художньо-творчої активності й естетичної компетентності [109].

Проблеми підвищення якості художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва задекларовані у відповідних статтях Конституції України, законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», шляхи реалізації цих завдань розроблені у концептуальних положеннях Національної доктрини розвитку освіти, Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Державної програми «Вчитель», «Положення про ступеневу систему освіти в Україні», а також конкретизовані у змісті Концепції художньо-естетичного виховання

учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004), Концепції загальної мистецької освіти (2004), Концепції підготовки майбутніх учителів до забезпечення основ мистецької освіти учнів початкової школи (2009), Концепції використання мистецтва у розвитку творчої індивідуальності майбутніх учителів образотворчого мистецтва (2009) та інших документах доктринального значення. У них наголошується на необхідності підготовки педагогів мистецької сфери, які вирізняються високим рівнем професіоналізму, а також здатністю творчо впроваджувати сучасні стратегії організації навчально-виховного процесу з учнями, оригінально інтегрувати традиційні й нестандартні підходи, застосовувати інноваційні педагогічні технології, а також спроможні постійно професійно зростати й самовдосконалюватися, успішно реалізовувати свій творчий особистісно-професійний потенціал тощо.

Модернізація вищої художньо-педагогічної освіти у контексті окреслених стратегій її розвитку з врахуванням сучасних світових тенденцій, визначених у Лісабонській конвенції (1997), Сорбонській декларації (Париж 1998), Болонській декларації (1999) та ін. актуалізують увагу до базового рівня вищої освіти – освітнього ступеня «бакалавр», вдосконалення ціле-змістових та технологічних аспектів його підготовки.

Аналіз змісту освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів за спеціальностями 014.12 «Середня освіта (Образотворче мистецтво)» та 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» та державного стандарту вищої освіти за галуззю знань 02 «Культура і мистецтво», за якими надається професійна кваліфікація вчителя образотворчого мистецтва, засвідчують, що підготовка вчителя образотворчого мистецтва здійснюється за двома напрямками: художнім та педагогічним, що мають забезпечувати формування у майбутніх фахівців знань, умінь та навичок як у сфері образотворчого мистецтва, так і у педагогічній сфері [94; 95; 96; 97; 98; 125].

Проведений аналіз вказаних освітніх програм ЗВО і діючого стандарту ВО щодо номенклатури професійних компетентностей майбутнього учителя образотворчого мистецтва та їх змістового складу показав, що його професійна

підготовка на даному освітньо-кваліфікаційному рівні бакалавра має біфункціональний характер. Бакалавр в галузі художньо-педагогічної освіти поряд із отриманням різновекторної фахової освіти має бути підготовлений і для педагогічної роботи – навчально-виховної, науково-методичної, естетико-культурної та організаційно-управлінської діяльності в системі загальної та позашкільної спеціалізованої образотворчої освіти. При тому майбутній учитель образотворчого мистецтва повинен не лише кваліфіковано виконувати нормативні професійні функції та обов'язки, а й бути активною творчою особистістю та дієво впливати на інтелектуальне, моральне й духовне збагачення учнівської молоді, вільно орієнтуватися в мистецькому тезаурусі художніх творів та педагогічно доцільно обирати їх за змістом і художніми достоїнствами й вдало транслювати такі художні цінності в дитяче середовище, ефективно формувати в учнів художньо-естетичні смаки, погляди, ідеали, тобто елементи їхньої світоглядної картини світу засобами образотворчого мистецтва. І у цьому синкретичному процесі підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва формування їх творчої педагогічної позиції відіграє ключову роль, оскільки органічно відповідає змістовому наповненню професійних компетенцій бакалаврів цього профілю підготовки у ЗВО, а тому є суттєвим важелем в цілісній системі їх професійного становлення.

Визначення змісту творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва та її структурної організації, вивчення їх особливостей здійснювалося на основі узагальнення наукових досліджень А. Гуторової, Л. Красовської, С. Щербини, А. Чернявської, О. Темченко та ін.

О. Лушнікова, розглядаючи сутність духовно-моральної позиції особистості, визначає її системний об'єктом, структурними елементами якого виступають: а) потреби, установки; б) знання; в) переконання; г) готовність діяти; д) дії з досягнення життєвих цілей [78].

М. Боритко пропонує включати до структурного складу позиції педагога гносеологічний, аксіологічний та праксеологічний компоненти та вважає, що самооцінка, самосвідомість, рівень домагань, самоствердження та соціальний

статус повинні входити до змісту педагогічної позиції вчителя, яка в кожному конкретному випадку має індивідуальну своєрідність [15].

Є. Юдіна виділяє такі основні категорії всередині професійної позиції вчителя як цілі педагогічної позиції, образ дитини, засоби педагогічної діяльності, шляхи планування та способи корекції поведінки дітей. Авторка наголошує на тому, що відповідні даним категоріям уявлення в більшій мірі визначають позицію педагога, тобто саме уявлення про ту чи іншу сторону професійної діяльності лежать в основі професійної позиції [148].

М. Дементьева в структурі професійної позиції вчителя визначає чотири основних компонента: афективний, який відображає мотиваційно-ціннісне ставлення до професії; когнітивний, що пов'язаний з комплексом знань про себе, про психологію дитини, про специфіку професійної діяльності, про способи професійного саморозвитку тощо; поведінковий, який визначає практичний, регулятивний характер професійної позиції та пов'язаний з реалізацією суб'єктної активності; творчий – є стрижневим та результативним для професійної позиції [33].

Цікавим є підхід А. Маркової [79], згідно якого в систему критеріїв педагогічного професіоналізму включаються певні професійні позиції педагога (ерудита, діагноста, майстра, творця та ін.), що характеризують визнання себе як професіоналу, прагнення до професійного зростання, вмотивованість до різних видів підвищення кваліфікації.

З точки зору О. Темченко формування професійної позиції вчителя є динамічним процесом, що відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх коригувальних факторів, і результат якого залежить від рівня сформованості кожного з визначених автором компонентів професійної позиції – мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного, рефлексивного. [128, с. 7-8]. При тому мотиваційно-ціннісний компонент віддзеркалює рівень умотивованості вчителя до здійснення педагогічної діяльності та включає такі показники як: усвідомлення моральних цінностей педагогічної професії, асертивність поведінки; креативність й ініціативність; соціальне відчуття; когнітивно-

діяльнісний компонент розкриває систему компетентності педагога і характеризується такими показниками: усвідомлене ставлення до збагачення й поглиблення знань і професійного розвитку, прагнення до формування тактичних та стратегічних цілей, усвідомлення професійних дій і рішень, стійкість позиції, внутрішня дисципліна педагога; рефлексивний компонент зумовлює регулятивно-коригувальну діяльність учителя, систему особистісних норм регуляції поведінки й уміщує показники: розуміння педагогом необхідності вироблення професійно важливих якостей особистості, відкритість до спілкування, усвідомлення рольової поведінки, соціальна зрілість.

Грунтовністю розкриття проблеми компонентного складу позиції педагога вирізняються праці А. Чернявської, яка вважає, що складовими професійної позиції педагога є: 1) соціальна, яка включає в себе етичні принципи, у тому числі й принципи професійної етики, та відповідність між поведінкою педагога і рольовими очікуваннями з боку суспільства, батьків, учнів тощо; 2) індивідуальна (особистісна) – особиста етика, мораль, система ставлень і розуміння світу, що сформувалась у процесі індивідуального життєвого досвіду людини [147, с. 137-150]. Крім того, А. Чернявською здійснено дослідження партнерської професійної педагогічної позиції та визначено критерії її сформованості, кожен з яких охоплює кілька компонентів і відноситься до однієї з найбільш важливих сфер діяльності або особистості педагога: професійно-педагогічної, мотиваційно-інтенціональної, емоційної, сфери взаємодії. За А. Чернявською, професійно-педагогічна сфера (робота з класом) складається з наступних компонентів: знання та професійного розвитку; цілепокладання та планування; прийняття рішення; педагогічної техніки; внутрішньої дисципліни педагога; рефлексії. Мотиваційно-інтенціональна сфера (партнерська спрямованість) представлена мотиваційним, морально-етичним, асертивним компонентами, а також включає складники творчості, ініціативи, відчуття реальності. Емоційна сфера (психологічне благополуччя) характеризується емоційною поведінкою; соціальною чутливістю; управлінням власним емоційним станом. Сфера взаємодії

(співпраця) охоплює компонент партнерства у взаємодії; організаторський компонент; компонент соціальної адаптованості педагога; компонент рольової поведінки [147].

Нам імпонує точка зору Є. Бондаревської [14], згідно якої в структурі педагогічної позиції виокремлюються дві сторони: світоглядна, яка охоплює усвідомлення суспільної значущості педагогічної професії, переконаність у правильності професійного вибору, сформованість системи педагогічних принципів та гуманістичних ціннісних орієнтацій на роботу з дітьми; поведінкова, яка включає здатність педагога самостійно приймати рішення в різноманітних ситуаціях навчання, виховання та життя дітей і нести за них відповідальність, виявляти активність у захисті інтересів дітей та наданні їм допомоги, створення сприятливих умов для їх розвитку.

За твердженням А. Гуторової [30], професійно-педагогічна позиція зростає з світоглядної культури студента, його методологічної освіченості, із «вершинних пластів» його знань, когнітивних процесів. Якщо цього немає, то, на думку автора, не буде спостерігатися навіть елементарного розвитку цілісності позиції, у поглядах та способах дій педагога буде виявлятися конформізм, нестійкість. Відповідно до зазначеного науковець розглядає структуру позиції педагога через три особистісних блоки, які наповнено специфічними характеристиками та показниками: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-змістовий та організаційно-діяльнісний компоненти. Мотиваційно-ціннісний компонент професійної позиції особистості педагога характеризується системою домінуючих мотивів, які виражають усвідомлене ставлення особистості до цілей та цінностей педагогічної діяльності, до власного професійного становлення, а його критеріальними показниками виступають: особистісний сенс педагогічних цінностей; пізнавальний інтерес до педагогіки та педагогічної діяльності. Інтелектуально-змістовий компонент професійної позиції майбутнього педагога є наслідком пізнавальної (навчальної та самоосвітньої) діяльності студента; характеризується об'ємом знань (широта, глибина, системність), стилем мислення особистості. Його ж критеріальними

показниками слугують: рівень сформованості методологічних знань; рефлексія у пізнанні як основний вияв концептуальності мислення. Організаційно-діяльнісний компонент характеризує практичний, дійовий характер професійної позиції педагога, спрямований на цілісне самовизначення та самовияв майбутнього вчителя в навчально-професійній діяльності. Основним критеріальним показником цього компонента вважається спосіб здійснення педагогічної діяльності, який виступає основним критерієм оцінки професійної позиції майбутнього педагога.

Вдалою спробою компонентної конкретизації творчої позиції майбутнього педагога вважаємо результати дослідження Ю. Рисевої [114]. Визначаючи творчу позицію як інтегральну характеристику особистості молодого педагога, яка передбачає установку на розвиток учня, систему творчих відношень (до педагогічної діяльності, себе та інших суб'єктів освітнього процесу), автор виділяє такі структурні компоненти: а) творче ставлення вчителя-початківця до себе, яке передбачає його готовність та здатність до постійного творчого, духовного, інтелектуального, фізичного самовдосконалення та до професійного розвитку, зокрема; б) творчі відношення з іншими людьми, які забезпечують готовність та здатність до суб'єкт-суб'єктної творчої взаємодії з учнями, колегами, батьками, представниками соціуму; в) творче ставлення до педагогічної діяльності на принципах активності, єдності практичної та дослідницької діяльності, творчості. Творча позиція визначається автором не як сукупність названих компонентів, а як відкрита система, у якій вони знаходяться у тісній єдності, взаємообумовленості та взаємодетермінації, забезпечуючи еволюційний характер системи як цілісності.

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на дослідженнях, у яких виокремлено й розкрито структурні компоненти суб'єктної позиції педагога. Так, Г. Аксьонова в змісті суб'єктної позиції педагога виокремлює мотиваційно-ціннісний, поведінковий та регулятивно-діяльнісний компоненти. Мотиваційно-ціннісний компонент представлений ціннісними орієнтаціями, професійними

мотивами та професійною спрямованістю. Поведінковий компонент включає такі показники як самовідношення, відношення до особистості дитини, відношення у системі «викладач – студент», відношення в системі «студент – навчальна група». Регулятивно-діяльнісний компонент характеризується здібністю до управління власною життєдіяльністю, здібність до управління власною особистістю, здібність до самоуправління поведінкою [4].

А. Лебедев у змісті суб'єктної позиції у творчій діяльності студентів педагогічного коледжу [66] виокремлює мотиваційно-ціннісний, когнітивно-творчий та регулятивно-діяльнісний компоненти. На думку дослідника, мотиваційно-ціннісний компонент може бути схарактеризований критеріями усвідомленого вибору професії, прагнення до творчої самореалізації в професійно-орієнтованій діяльності, стійкого інтересу до професійного знання. Когнітивно-творчий компонент представлений самостійним творчим мисленням, самосвідомістю, знанням про сутність та зміст професійної діяльності. Регулятивно-діяльнісний компонент охоплює активність (ініціативність та відповідальність), самостійність особистості в постановці цілей, організації творчої діяльності, рефлексії та самоуправління.

Як бачимо, у розвідках науковців відсутні єдині підходи до визначення структурних компонентів змісту творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя: одні вчені акцентують увагу переважно на ціннісній стороні педагогічної свідомості, інші зосереджують увагу на позиції педагога як на системі відношень, а також виділяють в якості її основи світоглядну культуру, когнітивні процеси, емоційний світ, рівень самосвідомість, рівень домагань, соціальний статус, креативність тощо. У переважній більшості наукових досліджень зміст позиції педагога та її структурний склад визначається як система інтелектуально-вольових та емоційно-оцінних ставлень до світу, педагогічної дійсності та педагогічної діяльності, які виступають джерелом його активності. При тому внутрішньоособистісними детермінантами професійної позиції педагога виступають його мотиви, потреби, інтереси,

переживання, а також світоглядні настанови, ідеали, погляди, ціннісні орієнтації, вироблені на основі засвоєних знань.

На підставі розглянутих підходів до розуміння сутності творчої педагогічної позиції та структурної організації її змісту, виявленому значенню цього професійного утворення для успішної педагогічної діяльності вчителя образотворчого мистецтва та обґрунтування необхідності його формування у студентів ЗВО художньо-педагогічного профілю у процесі професійно-педагогічної підготовки нами було сформульовано визначення поняття **«творча педагогічна позиція майбутнього вчителя образотворчого мистецтва»**. Воно потрактовується в проведеному дослідженні як *складне інтегративне динамічне особистісно-професійне новоутворення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва аксіологічного характеру, що зумовлює успішність професіоналізації його особистості, сприяє набуттю актуальних художньо-педагогічних компетенцій, забезпечує ефективність навчально-творчої діяльності студента та відображає його вироблену систему творчих ставлень до художньо-педагогічних явищ, до учнів, до себе та інших суб'єктів педагогічного процесу в єдності ціннісно-мотиваційних, змістово-когнітивних, творчо-операційних, особистісно-рефлексивних аспектів.*

Складність та багатозначність змісту творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва зумовила визначення багатокомпонентної структури досліджуваного феномена, у якій виокремлено ціннісно-мотиваційний, змістовно-когнітивний, творчо-операційний, особистісно-рефлексивний компоненти. Виділені компоненти ґрунтуються на засадах взаємозалежності і взаємодії, утворюють складну цілісну систему, що представлена єдністю елементів і зв'язків між ними [69, с. 12].

Ціннісно-мотиваційний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Виокремлення цього компонента в структурі творчої педагогічної позиції обумовлене тим, що домінуючий вплив на розвиток особистості визначають її потреби, мотиви, сформована система ціннісних орієнтацій та педагогічних настанов. Варто

ззначити, що ціннісно-мотиваційний компонент ґрунтується на засвоєнні та прийнятті майбутнім учителем образотворчого мистецтва сформованої системи цінностей та ціннісних орієнтацій як структурної частини загального ціннісного потенціалу особистості, що співвідносяться з його творчою педагогічною позицією щодо майбутньої художньо-педагогічної діяльності. Фундаментальною основою розвитку педагогічної позиції визнаються сформовані педагогічні цінності, що «пропускаються» крізь призму досвід діяльності та трансформуються у особистісні смислові значення [30]. На думку В. Сластьоніна, система ціннісних орієнтацій вчителя виступає одним з структурних утворень його професійної та особистісної самосвідомості [118].

У філософсько-педагогічній літературі виділяють кілька підходів до класифікації педагогічних цінностей. Так, Є. Шиянов, виходячи з характерних потреб особистості і відповідності їх професії вчителя, виділив цінності професійно-педагогічної діяльності [142, с.34-35]:

1) цінності, пов'язані із затвердженням у суспільстві, найближчому соціальному середовищі (суспільна значущість праці вчителя, престиж професійної діяльності вчителя, визнання рідних, близьких, знайомих тощо);

2) цінності, пов'язані із задоволенням потреб у спілкуванні (постійна робота з дітьми, можливість спілкування з цікавими людьми тощо);

3) цінності, пов'язані із самовдосконаленням (творчий і різноманітний характер праці вчителя, можливість займатися улюбленою справою, предметом, постійно поповнювати свої знання тощо);

4) цінності, пов'язані із самовираженням (романтичність і захоплення педагогічною діяльністю, відповідність педагогічної діяльності здібностям особистості тощо);

5) цінності, пов'язані з утилітарно-прагматичними запитами (фізично легка робота, непогана зарплатня, велика відпустка, можливість просування по службі тощо).

У науковій літературі ціннісні орієнтації переважно потрактовуються як стійке вибіркоче надання переваги зв'язку суб'єкта з об'єктом оточуючого світу,

коли цей об'єкт, представляючи соціальне значення, набуває для суб'єкта особистісного смислу, розрізняється як дещо значуще для життя окремої людини й суспільства в цілому [100]; вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей [27]; система стійких ставлень особистості до оточуючого середовища та самого себе у формі фіксованих установок на ті чи інші цінності матеріальної та духовної культури суспільства [118, с. 128]; узагальнений показник спрямованості інтересів, потреб, запитів людини, які визначають напрямок його індивідуально-особистісного та професійного розвитку; засоби, що дозволяють вчителю задовольняти матеріальні, духовні, та суспільні потреби, та цілі, що слугують орієнтирами його соціальної та професійної активності [143]; субстанція, що відповідає вищим соціальним потребам особистості у саморозвитку та самовираженні, розвиток яких впливає на самооцінку вчителя, яка виступає у якості одного з показників активності педагога [150].

С. Вершловский и Дж. Хазард [22], досліджуючи ціннісні орієнтації вчителів на основі задоволеності роботою та можливості самореалізації в професійній діяльності, серед груп педагогічних цінностей виділили цінності, що розкривають професійний статус педагога; цінності, що свідчать про ступінь залученості особистості до педагогічної професії; цінності, що відображають цілі педагогічної діяльності.

Ґрунтуючись на класифікації професійних цінностей педагога, що була представлена І. Ісаєвим [44], враховуючи специфіку та особливості професійної діяльності майбутнього педагога-художника нами *було визначено систему базових педагогічних цінностей майбутнього вчителя образотворчого мистецтва:*

- цінності-цілі розкривають значення і смисл творчої художньо-педагогічної діяльності та мету формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва;
- цінності-засоби допомагають розкрити способи і засоби здійснення творчої художньо-педагогічної діяльності та формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва;

- цінності-відносини розкривають значення та сенс системи ставлень як основного механізму функціонування цілісної художньо-педагогічної діяльності та основи формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва;
- цінності-знання сприяють усвідомленню студентами значення сформованої творчої педагогічної позиції для здійснення художньо-педагогічної діяльності та її важливості для подальшого професійного розвитку й саморозвитку;
- цінності-якості вказують на різноманіття індивідуальних та професійно значущих якостей педагога, що виявляються у прагненні до творчої самореалізації та самоствердження, сприяють розвитку творчих здібностей, здатності проектувати зміст своєї художньо-педагогічної діяльності та обирати продуктивні педагогічні технології, моделі та методики [69, с. 13].

Крім педагогічних цінностей та ціннісних орієнтацій можна виділити також ціннісні особистісні настанови, які регламентують художньо-педагогічну діяльність майбутнього вчителя, а саме: педагогічний гуманізм, який забезпечує прийняття учня, довіру до них, повагу їх особистості тощо; емпатія, яка дозволяє відчувати іншого як самого себе, розуміти внутрішній світ учнів та приймати їхню позицію; співробітництво, яке поступово перетворює учнів у співавторів освітнього процесу; діалогізм, який передбачає уміння слухати дитину, вести міжособистісний діалог, що ґрунтується на рівноправ'ї, взаєморозумінні та співтворчості; особистісна позиція, його здатність до творчого самовираженню тощо.

Для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва має стати цінністю його художньо-педагогічна діяльність, яка будується на ретрансляції соціокультурного досвіду та художніх цінностей, що може бути реалізовано за умови розвиненої творчої педагогічної позиції.

Не менш важливою є мотивація професійної діяльності майбутнього вчителя, зокрема образотворчого мистецтва, яку вчені трактують як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності,

задають її межі і форми і надають цій діяльності спрямованість, орієнтовану на досягнення певних цілей; як сукупність спонукальних факторів, що визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини [40].

Характеризуючи мотиваційну сферу творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва варто згадати про мотивацію до творчості, яку визначають як систему стійких мотивів, що відображає особистісну трансформацію взаємодії соціальних та індивідуальних чинників у стійку творчу спрямованість. Це поняття характеризує стан свідомості, який зумовлює пріоритет творчої діяльності в системі життєвих виборів і поведінкових стратегій, стимулює та підтримує творчий процес на всіх його стадіях [149, с. 50].

Потреба в творчій діяльності, на думку С. Каверіна [47], є потребою вищого порядку, характеризує вищий ступінь розвитку особистості, і зумовлює відповідний рівень діяльності.

Потреба у творчості породжує мотивацію творчості. Всі мотиви творчості можна звести до трьох основних груп:

- 1) допитливість, суто пізнавальні та дослідницькі мотиви, які відповідають предмету діяльності;
- 2) мотиви особистої зацікавленості, самоствердження, успіху;
- 3) вищі соціальні мотиви, намагання принести користь суспільству.

Оскільки саме мотиви є рушійною силою будь-якої діяльності особистості, мотивація до творчої художньо-педагогічної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва відіграє важливу роль у формуванні творчої педагогічної позиції.

Позитивна мотивація як складова творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва відображає їхню спрямованість на творчість у здійсненні професійної діяльності, наявність потреби в самовираженні, самореалізації і як педагога, і як художника, а також наявність і стійкість інтересу як до процесу, так і до результату творчої художньо-педагогічної

діяльності; дозволяє студентам художникам активно прагнути до поповнення загальних і професійних знань, до опанування навчально-пізнавальними і професійними вміннями, до вдосконалення в собі соціально, особистісно та професійно значущих якостей, до безперервного самовдосконалення.

Мотивація особистості обумовлює її спрямованість. Спрямованість особистості визначає систему базових відносин людини до світу і самого себе, смислову єдність її поведінки і діяльності, створює стійкість особистості, дозволяючи протистояти небажаним впливам, є основою саморозвитку і професіоналізму, точкою відліку для моральної оцінки цілей і засобів поведінки.

Н. Кузьміна під сутністю педагогічної спрямованості розуміє інтерес і любов до педагогічної професії, усвідомлення труднощів у вчительській роботі, потреба в педагогічній діяльності, прагнення опанувати основами педагогічної майстерності. Більш вузьке розуміння сутності педагогічної спрямованості характеризується або як позитивне ставлення до педагогічної діяльності, або як схильність і готовність займатися педагогічною діяльністю [62]. Л. Ахмедзянова, розуміючи під сутністю педагогічної спрямованості педагогічне покликання, в її структуру включає: неусвідомлений потяг до педагогічної діяльності, усвідомлення об'єкта і змісту діяльності, схильність до педагогічної діяльності, прагнення займатися нею, а також потребу в обраній професії. Найбільша ефективність педагогічної діяльності пов'язується з потребою в обраній професії [8].

Педагогічну спрямованість майбутніх учителів образотворчого мистецтва можна розглядати як поєднання творчих, художніх та педагогічних намірів, прагнень, інтересів, схильностей до образотворчої та педагогічної діяльності; провідна якість особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, яка включає в себе художньо-творчі, культурологічні, естетичні та педагогічні мотиви, інтереси та схильності, що відображають ставлення до світової та національної культури, естетичного виховання підростаючого покоління, до вирішення професійних завдань, що забезпечать успішність здійснення майбутньої художньо-педагогічної діяльності.

Змістовно-когнітивний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Визначення в структурі творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва змістовно-когнітивного компонента ґрунтується на положенні про вирішальну роль знань і когнітивних структур у протіканні психічних процесів і поведінки людини, що передбачає формування комплексу психолого-педагогічних, дидактико-технологічних і методичних знань [111, с. 96.] і виступає результатом пізнавальної (навчальної та самоосвітньої) діяльності й характеризується обсягом знань (ширина, глибина, системність) та стилем мислення. Їх засвоєння та подальше використання невід’ємне від успішного функціонування мисленнєвої сфери студентів, сформованості в майбутніх учителів образотворчого мистецтва творчого, художньо-образного, педагогічного видів мислення.

Означений компонент характеризується у дослідженні сукупністю знань, необхідних майбутньому вчителю для успішного здійснення ним художньо-педагогічної діяльності. Професійні знання майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, яке необхідні для результативної професійної діяльності, можна диференціювати на мистецькі (образотворчі), психологічні, педагогічні, методичні, методологічні. Тобто, у межах змістовно-когнітивного компоненту творчої педагогічної позиції студентів-художників йдеться про систему їх знань про сутність, структуру, функції та особливості ефективної діяльності вчителя образотворчого мистецтва та оптимальні стилі педагогічного спілкування в єдності із загальнокультурними та специфічно образотворчими знаннями та необхідність усвідомлення значення у цьому творчої педагогічної позиції учителя образотворчого мистецтва. Відповідно змістове наповнення цього компонента має охоплювати базові знання про сутність та особливості педагогічної професії; місце й роль педагога в розвитку суспільства; про художньо-педагогічну діяльність як творчий процес; а також про сутність, зміст, складники творчої педагогічної позиції як індивідуального способу вираження системи ставлень педагога до професії та її суб’єктів у процесі педагогічної

діяльності, обрання ним форм, методів та засобів її розвитку; ознайомлення із зразками творчих педагогічних позицій видатних та успішних педагогів у поєднанні із знаннями про закономірності навчання образотворчого мистецтва (загальні психолого-педагогічні знання, дидактичні знання, специфічні методичні знання); знаннями з історії світового та вітчизняного мистецтва; знаннями з технології образотворчості тощо. Виокремлення змістовно-когнітивного компонента в структурі творчої педагогічної позиції визначає пріоритетність у процесі навчання студентів свідомого фахово-орієнтованого володіння знаннями, ґрунтовного формування художньо-педагогічних умінь, а також розвитку професійної самостійності, творчого підходу до педагогічної діяльності.

Продуктивна інтеграція означеного комплексу знань сприяє інформаційно-змістовому збагаченню сприйняття, мислення і почуттів майбутніх учителів образотворчого мистецтва на основі засвоєння різностороннього матеріалу, який дає змогу розглядати явища, процеси, поняття художньо-педагогічної дійсності з позиції різних галузей людинознавства та призводить до формування саме тієї позиції, яка характеризується професіоналізмом і творчістю.

Мислення художника-педагога обумовлено специфікою його професійної діяльності, виробленою морально-естетичною позицією, що виявляються в його спрямованості, способах вияву і самому характері протікання розумових процесів. Однією зі специфічних рис такого мислення є спрямованість на практичне втілення художнього образу та пошуку засобів його виразності, що виникає у свідомості в результаті впливу різних об'єктивних і суб'єктивних чинників дійсності. Педагогу-художнику необхідно під час навчання у закладі вищої освіти не лише набути необхідних для практичної роботи знань, а й розвинути здатність до творчого перетворення педагогічної дійсності. З цією метою в процесі навчання вкрай важливо розвивати професійно-педагогічне мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Під час професійної (художньо-педагогічної) підготовки студентів-художників-педагогів необхідно також звернути увагу на розвиток творчого мислення, яке формується як під впливом навчання мистецтву, так і педагогічної підготовки та відрізняється

особливими умовами протікання розумових процесів у взаємодії їх чуттєвих і раціональних компонентів [135].

Художньо-образне мислення вчителя образотворчого мистецтва – це активний інтелектуальний процес, спрямований на досягнення й розкриття художнього задуму автора і відображення образної палітри твору мистецтва у процесі опанування конкретними видами художньої діяльності. Він являє собою складний психологічний процес пізнання, пов'язаний з відкриттям нового суб'єктивного знання і спрямовується на створення художнього образу як результату розвитку особистості, здатної емоційно реагувати на навколишній світ і висловлювати до нього суб'єктивне ставлення [9, с. 78–83]. Тому художньо-образне мислення за своєю психологічною природою характеризує специфічну форму творчого відображення і переробки людиною явищ дійсності. При цьому продуктом художньо-образного мислення виступає художнє зображення цих явищ та їх естетичне сприйняття й інтерпретація, що детермінується здатністю особистості виділяти в явищах дійсності істотні риси й властивості, художньо їх узагальнювати, створювати уявний образ засобами образотворчого мистецтва (живопису, графіки, скульптури та ін.). Художньо-образне мислення людини розвивається під впливом систематичного тренування та збагачення її життєвого і мистецького досвіду. Так, Ю. Ушачева [136] вважає, що важливість розвитку художньо-образного мислення для майбутнього учителя образотворчого мистецтва безсумнівна, оскільки в професійній діяльності необхідно не тільки повідомляти учням теоретичні знання в галузі області образотворчої грамоти, але ще і вчити цілеспрямованому їх використанню як у власній творчості, так і в розгляді творів мистецтва взагалі. З іншого боку, розвиваючи ті аспекти мислення, які необхідні для здійснення тієї чи іншої професійної діяльності, можливо перетворювати навчальний процес підготовки з метою підвищення його ефективності, оскільки саме специфіка художнього мислення, у першу чергу, відрізняє професіонала від аматора. Тобто, можна стверджувати про те, що

рівень розвитку художньо-образного мислення цілком здатний виступати одним із критеріїв якості професійної підготовки художника-педагога.

Майбутні вчителі образотворчого мистецтва повинні чітко усвідомлювати, що образотворче мистецтво в загальноосвітній школі необхідно не лише для розвитку художніх знань, умінь і навичок в учнів, але й для їх естетичного, морального і духовного розвитку і виховання. Це стає можливим, якщо майбутні педагоги навчать дітей створювати художні образи не лише інтуїтивно, а й за допомогою певних операцій мислення і механізмів уяви. Крім того, образотворче мистецтво має великі терапевтичні і емоційно-чуттєві можливості. Саме тому вчителю образотворчого мистецтва вкрай важливо поряд із розвиненим художньо-образним мисленням, властивим художникам, мати і сформоване педагогічне мислення, що у наукових джерелах розглядається різнопланово: як певне бачення та розуміння вчителем учня, самого себе, оточуючого світу, що є підґрунтям для виокремлення та вирішення завдань у педагогічній взаємодії [51]; як професійна мисленнєва здібність педагога осмислювати, аналізувати, узагальнювати, оцінювати виховну практику, створювати педагогічні теорії та концепції, робити методичні відкриття, активно творчо ефективно здійснювати виховання та навчання [24] та ін.

У наукових джерелах виявлено, що виникнення педагогічного мислення слід розглядати як результат продуктивного процесу пізнання педагогічних явищ, осмислення учителем-вихователем педагогічної взаємодії дітей і дорослих, спрямованих на досягнення учителем-вихователем конкретних педагогічних цілей та завдань. Практичне функціонування педагогічного мислення характеризується ритмічним рухом думки від конкретного педагогічного факту до узагальнення і навпаки: від абстрактного, загального теоретичного уявлення до детального аналізу за допомогою конкретної реальної ситуації. Особливість педагогічного мислення полягає також у тому, що воно реалізується не тільки як внутрішній монолог, відокремлене осмислення педагогом подій і процесів, але і як реальний рух думки в спільному діалозі з дітьми і колегами [75]. При тому наголошується, що

педагогічне мислення за своєю суттю є специфічним, діалектичним, аналітичним, інтегративним, діалогічним, оскільки поза логікою педагогічного мислення неможлива педагогічно грамотна взаємодія з дітьми та ефективна організація педагогічного процесу. Так, Н. Нікітіна та Н. Кислинська виділяють такі властивості мислення, які виявляються і реалізуються в педагогічній діяльності, а саме:

1) аналітичність мислення – здатність логічно переробляти і аналізувати необхідну інформацію, різні ситуації, у яких відбувається прийняття педагогічних рішень, критично оцінювати результати зробленого;

2) гнучкість мислення – швидка реакція на ситуацію і зміну способів дій у залежності від складних умов, здатність до імпровізації;

3) альтернативність і відкритість мислення – здатність бачити різні можливі шляхи вирішення проблеми, розуміти і сприймати інші точки зору;

4) позитивна спрямованість мислення, яка визначається тими емоціями, які супроводжують думку, та знаходить вияв у здатності бачити кращі, світлі сторони в своїх учнях, інших людей, у собі;

5) креативність – загальна здатність особистості до творчості, яка визначається не тільки рівнем розвитку творчого мислення, яке створює щось нове, оригінальне, але і, на думку К. Роджерса, перш за все здатністю до самовдосконалення;

6) конструктивність – здібності, які забезпечують прогнозування, проектування і побудову педагогічного процесу: визначення можливих результатів, постановку цілей і завдань, вибір адекватних їм способів педагогічної діяльності. [91, с. 145-146].

Отже, педагогічне мислення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва варто його розглядати як пізнавальний психічний процес відображення істотних зав'язків і відношень предметів та явищ об'єктивного світу, який спирається на живе споглядання та на знання об'єктивно-суб'єктивного характеру, а у своєму змісті безпосередньо пов'язане з образотворчою та педагогічною діяльністю студента [73, с. 180].

Художньо-педагогічній діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва також властиве творче мислення, яке найтісніше пов'язане і з художньо-образним мисленням, і з педагогічним, оскільки ані художня, ані педагогічна діяльність неможливі без розвиненого творчого мислення.

У науковій літературі творче мислення визначено як такий різновид мислення, що характеризується створенням особистістю суб'єктивно нового продукту та новоутвореннями у самій пізнавальній діяльності з його створення [121]; мислення, у результаті якого особистість відходить від загальноприйнятих і відомих шаблонів (схем, алгоритмів) під час розв'язання чи рішення проблем, натомість, прокладає власні оригінальні, нетипові підходи і бачення, виявляючи інтелектуально-творчу ініціативу, послуговується загальними розумовими здібностями, генерує нові ідеї, породжує «побічні» продукти діяльності [84]; це оригінальність і незвичність висловлюваних ідей, прагнення до інтелектуальної новизни у вирішенні завдання (проблеми), здатність бачити предмет (можливості його використання) під новим кутом зору і продукувати ідеї в невизначеній ситуації (тобто за відсутності передумов для формування нових ідей) [127].

В. Дружинін припускає, що творче мислення – це мислення, пов'язане з перетворенням знань, а до психологічної бази творчого мислення відносить уяву, фантазію, здатність породжувати гіпотези тощо [36].

Творче мислення виступає також атрибутивною характеристикою соціально та культурно розвинутого суб'єкта, а серед ознак його сформованості дослідники-психологи виділяють несвідомість, неконтрольованість волею і розумом, зміненість стану свідомості, спонтанність, раптовість. З творчим мисленням пов'язані такі специфічні особистісні якості як інтенсивність пошукової мотивації і чуттєвість до побічних утворень, що виникають при розумовому процесі. Так, І. Лернер вважає, що основа творчого мислення представлена такими рисами, як: самостійний перенос знань та умінь у нову ситуацію; бачення нових проблем у знайомих, стандартних умовах; бачення нової функції знайомого об'єкта; бачення структури об'єкта, який підлягає

вивченню, тобто швидко, часом миттєве охоплення частин, елементів об'єкта в їх співвідношенні один з одним; вміння бачити альтернативу рішення, альтернативу підходу до його пошуку; вміння комбінувати ранні способи вирішення проблеми у новий спосіб [65].

Підсумовуючи, варто зазначити, що сукупність професійних знань (мистецьких/образотворчих), психологічних, педагогічних, методичних, методологічних), необхідних майбутньому вчителю образотворчого мистецтва задля здійснення ним художньо-педагогічної діяльності, та їх інтеграції, поєднання різних видів мислення (художньо-образного, педагогічного, творчого) визначають рівень творчої мисленнєвої активності особистості студента та динаміку оволодіння ним системою професійних знань.

Творчо-операційний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Вважаємо, що формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва базується на виявах творчої активності студентів як важливої атрибутивної характеристики їх творчої педагогічної позиції та сукупності набутих професійних умінь виконання творчих дій та операцій.

У працях Л. Виготського, С. Гончаренка, Ю. Кулюткіна, М. Лазарева, О. Олексюк, Г. Падалки, С. Сисоєвої, В. Тернопільської, О. Рудницької, Т. Шамової та ін. приділяється значна увага проблемі формування й стимулювання творчої активності майбутніх фахівців як визначальної риси їх творчої особистості, що розглядається як інтегративна особистісна характеристика, яка, з одного боку, відображає нові мотиви її поведінки і потреби творчого самовираження, а з іншого – знаходить своє вираження в якісних змінах професійної діяльності, що стає більш цілеспрямованою і продуктивною [86, с. 49].

Вивчення джерельної бази з проблеми дослідження дозволило з'ясувати, що розкриття дефініції «творча активність вчителя образотворчого мистецтва» базується на теоретичних положеннях психології мистецтва, психології творчості, висновках психолого-педагогічної науки, що розкривають загальні

закономірності творчого процесу з врахуванням специфіки художньо-педагогічної діяльності. При тому творча активність вважається стійкою інтегративною якістю, що одночасно властива і самій особистості, і її діяльності, та виражається в цілеспрямованій єдності мотивів та дій, характеризується усвідомленим пошуком шляхів вирішення творчих ситуацій [115, с. 162].

Разом із тим дотепер поки не склалося єдиного підходу до визначення поняття творчої активності. У філософській літературі творча активність вважається визначальною рисою свідомості людини, у якій розкривається її вищий якісний рівень, зміст та сутнісна якість діяльності як розвивального процесу, що здійснюється на вищому рівні активності людини, у результаті чого створюються нові оригінальні цінності, що мають значення як для окремого індивіда, так і суспільства в цілому [92; 124]. При тому творча активність особистості виступає не лише показником її особистісного розвитку, але й індикатором прогресу цього розвитку.

У психології ж поняття творчої активності найбільше співвідноситься із креативністю творчої особистості, продуктивно-перетворювальною діяльністю людини, що не стимулюється ззовні, а викликається внутрішнім спонтанним саморухом особистості, готової до творчих дій і пізнання за межами ситуацій. До психологічних детермінант творчої активності фахівця здебільшого відносять гарну пам'ять; вміння сконцентруватися, чітко та логічно формулювати свої думки, завдання, висновки, припущення; просто думати про складні речі, розмірковувати про них у термінах, знайомих співрозмовникові; високу інтенсивність генерування ідей, ретельне їх фільтрування; вміння за відривчастими даними синтезувати загальну картину; творчу розкутість, вміння мислити легко, без забобонів та вміння критично оцінювати результати досліджень, особливо власних; широкий науковий світогляд, знайомство з науковими і практичними результатами у суміжних галузях; широкий світогляд, високу культуру [43]. Творчій діяльності педагога сприяє також високий рівень самоактуалізації його особистості.

В останні роки в педагогіці приділяється особлива увага розвитку творчої активності учителя, яка розглядається як складова педагогічної творчості, педагогічної майстерності, умова особистісного та професійного самозростання вчителя, рушійна сила впровадження нових педагогічних технологій, поширення творчого досвіду, важлива професійна риса та якість творчої особистості фахівця. У творчій активності педагогів розкривається діалектична єдність продуктивних і репродуктивних компонентів, нормативних та евристичних елементів педагогічної діяльності. Науковці стверджують, що завдання професійної підготовки майбутніх фахівців полягає в тому, щоб «привести творчі потенції, закладені в кожній людині, в активний, діючий стан, створюючи умови для того, щоб життєдіяльність учнів змогла стати життєтворчістю (М. Киященко та М. Лейзеров). Так, О. Музика, характеризуючи твору активність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як основу особистісного становлення, розглядає досліджуване поняття як складне особистісне утворення, що виступає умовою й результатом художньо-педагогічної діяльності, забезпечує нестандартний підхід і творче вирішення професійних і творчих завдань [86, с. 49].

З огляду на викладене, можемо підсумувати, що творча активність особистості – інтегративна якість індивіда, представлена широким комплексом інтелектуальних, емоційних, характерологічних властивостей, що забезпечують можливість діяти творчо під час розв'язання будь-якої проблемної ситуації або навчальної задачі і гарантують оригінальність, ефективність та позитивний результат даної творчої діяльності. Творча активність педагога визначається як здатність особистості максимально використовувати свої знання та вміння при вирішенні творчих, педагогічних та інших завдань, удосконалюючи процес та результат рішення. Розвиток творчої активності сприятливо впливає на здатність до прийняття нестандартних рішень, до самостійного пошуку та переробки інформації [72, с. 59].

Творча активність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва – це складне особистісне новоутворення, яке поєднує у своєму змісті прагнення й

готовність за внутрішнім переконанням здійснювати ініціативні, нестандартні, самостійні дії у вирішенні завдань художньо-педагогічної діяльності, що виражається в умінні відходити від шаблону, виявах асоціативного мислення, емоційного сприйняття художньо-педагогічної дійсності, стійкій потребі в художньо-творчій імпровізації [72, с. 60].

У визначенні творчих художньо-педагогічних умінь у змісті творчо-операційного компоненту творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ми спиралися на освітньо-кваліфікаційну характеристику підготовки бакалаврів за галузями знань 01 Освіта/Педагогіка та 02 Культура і мистецтво, спеціальностями 014.12 «Середня освіта (Образотворче мистецтво)» та 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», за якими надається професійна кваліфікація вчителя образотворчого мистецтва. Згідно з їх змістом організація професійної підготовки таких фахівців охоплює наступні напрями [94; 95; 96; 97; 98].

Психолого-педагогічна підготовка передбачає сформованість у бакалавра образотворчого мистецтва таких педагогічних умінь:

- застосовувати набуті знання у вирішенні науково-методичних, навчально-виховних і художньо-розвиваючих завдань з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- здійснювати наукові дослідження, впроваджувати їх у практику;
- узагальнювати та оформляти наукові результати, користуватись сучасними науковими технологіями обробки інформації.

Спеціальна підготовка передбачає сформованість у бакалавра образотворчого мистецтва наступних професійних умінь:

- застосувати набуті знання та вміння на практиці;
- здійснювати науково-педагогічні, естетичні, культурологічні дослідження з використанням сучасних методик;
- відбирати та інтегрувати навчальний матеріал;
- використовувати ТЗН, підбирати, виготовляти засоби наочності, дидактичні матеріали;

- здійснювати художньо-просвітницьку роботу серед громадськості.

Методична підготовка передбачає сформованість у бакалавра образотворчого мистецтва таких педагогічних умінь:

- відбирати фактичний матеріал, методи і засоби навчання, визначати форми (види) занять з образотворчого мистецтва та художньої культури на основі діючих навчальних програм;
- адаптувати зміст навчального матеріалу згідно з принципами науковості і доступності до різних типів навчальних закладів;
- складати структурно-логічну схему окремого предмета (розділу, теми);
- активізувати навчальну, творчу діяльність учні;
- творчо володіти дидактичними методами і прийомами викладання (навчання) мистецьких дисциплін;
- оптимально визначати навчально-методичну мету занять різного типу;
- впроваджувати методи і прийоми інтегрування в навчальному процесі.

Система професійних умінь вчителя образотворчого мистецтва ґрунтовно висвітлена у працях А. Ружицького [112], який визначав їх як взаємопов'язану цілісність педагогічних, художніх і творчих умінь особистості, що реалізуються в педагогічній діяльності, є основою компетентності та професійної майстерності вчителя, узагальнення яких представлено в дод. Б.

Отже, творчо-операційний компонент творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва передбачає сформованість творчих художньо-педагогічних умінь і навичок та виявів творчої активності студентів, що обумовлено необхідністю володіння відповідними засобами для формування та реалізації творчої педагогічної позиції.

Особистісно-рефлексивний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Його виокремлення в дослідженні обумовлено специфікою здібностей та якостей, які виступають атрибутами творчої педагогічної позиції. Потрібно наголосити на тому, що теоретико-методологічну основу нашого дослідження становлять положення концепції сутності особистості, її становлення та розвитку (Б. Ананьєв, І. Бех,

Л. Виготський, В. Рибалка та ін.); діяльнісно-системний підхід до творчого розвитку суб'єкта (Г. Костюк, В. Давидов, О. Леонт'єв, А. Маслоу, С. Рубінштейн та ін.); психологія творчості й розвитку творчої особистості (Б. Анан'єв, В. Андрєєв, І. Бех, Н. Вишнякова, І. Гончарова, В. Кан-Калик, О. Кульчицька, В. Моляко, М. Осухова, Я. Пономар'єв, Н. Посталюк, В. Роменець, Б. Теплов та ін.). Відповідно досліджуване поняття розглядається нами з позицій особистісного підходу з врахуванням вищевказаних положень. Світовою наукою накопичено значний потенціал концептуальних підходів до розв'язання проблеми формування творчої особистості, у тому числі майбутнього вчителя. Серед найбільш фундаментальних положень можна назвати такі як-от: суб'єктом творчої діяльності виступає сама творча особистість на всіх стадіях її становлення; творча особистість за складом і характером притаманних їй психічних якостей є дуже складним синтезом різноманітних якостей, притаманних носіям творчого потенціалу; творча сутність людини є ядром її особистості, що може бути охарактеризована у його можливостях конструктивно вирішувати не тільки порівняно прості, але й досить складні проблеми, що виникли у професійному чи повсякденному житті [16].

Д. Богоявленська, досліджуючи інтелектуальну активність особистості, вказує на те, що на всіх стадіях становлення творча особистість характеризується загальним творчим потенціалом суб'єкта, його здібностями, готовністю до виконання творчої діяльності та іншими параметрами, які прямо чи опосередковано впливають на перебіг творчої діяльності [12]. С. Сисоєва [117] ж стверджує, що творчий потенціал є самостійною динамічною системою творчих якостей особистості, яка пов'язана з її інтелектом, формується, розвивається і проявляється у творчій діяльності, обумовлена умовами розвитку особистості і забезпечує її розвиваючу взаємодію з оточуючою дійсністю. Р. Серєжнікова професійно-творчий потенціал майбутнього педагога вважає динамічним станом рефлексивного ставлення студента до себе як самокреативної особистості і своєї поведінки в професійній діяльності відповідно осмислення педагогічних цінностей і взаємодії з іншими, тобто,

професійно-творчий потенціал майбутнього педагога розглядається науковцем як можливість актуалізації суб'єктно-креативної активності особистості в реальній навчально-професійній перетворюючій практиці, яка орієнтована на формування творчих компетенцій [116]. Серед найбільш вагомих характеристик творчого потенціалу особистості А. Деркач виокремлює такі властивості як творча спрямованість професійних інтересів; потреба в новаторській діяльності, схильність до інновацій; високий рівень загального та деяких спеціальних видів інтелекту; схильність до формування асоціативних зав'язків, розвинута уява; сильна волева регуляція поведінки та діяльності; самостійність; вміння управляти своїм станом, у тому числі стимулювати свою творчу активність [34].

Важливе значення в характеристиці творчої особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва має й творча індивідуальність, яка проявляється в неповторному, самобутньому способі здійснення художньо-педагогічної діяльності та передбачає якісне перетворення особистості педагога, розвиток його творчого потенціалу. Ми розділяємо точку зору Н. Вишнякової, яка стверджує, що основні функції реалізації творчої індивідуальності особистості здійснюються: у збагаченні людської культури, що визначається критерієм суспільної значимості; вдосконаленні навколишнього світу, перетворення психолого-педагогічного процесу і особистості; вирішенні протиріч за критеріями доцільності; знаходженні нових технологій і оригінальних технологічних процесів, що визначаються за критеріями продуктивності та значущості; реалізації емоційної культури, емпатії та ідентифікації; розвитку підсвідомої або несвідомої структури особистості, інтуїції і уяви; саморозвитку на основі самовизначення волі, самовираження особистості, формування креативності та індивідуального стилю професійної діяльності, що визначаються за критеріями перспективності; реалізації здатності кодування системи знань і знаходженні нових продуктивних і значущих технологій їх передачі, що проявляється в професійній геніальності і таланті [23, с. 37].

У контексті нашого наукового пошуку значущими є виокремлені Ю. Кулюткіним такі пріоритетні якості творчої особистості майбутнього вчителя як:

1. Прагнення до самореалізації. Одна з вищих потреб особистості, яка виявляється в реалізації власних творчих сил і здібностей, в постійному зростанні та збагаченні власних внутрішніх можливостей, у підвищенні своєї професійної діяльності, в орієнтації на загальнолюдські цінності.

2. Захоплення справою як покликанням. Висока зацікавленість справою, якою займається людина, ототожнення себе зі своєю справою, глибока задоволеність нею і, разом з тим, постійна готовність удосконалювати справу.

3. Аутентичність особистості. Щира та відверта позиція щодо ставлення до себе та інших, небажання ховатися за умовними масками, ховати свої спрямування, думки і переконання, власні індивідуальні особливості.

4. Незалежність щодо суджень. Здатність особистості до висловлювання власних суджень, не пристосовуючись до думки інших; самостійність в оцінках.

5. Впевненість у власних силах. Оцінка своїх сил і можливостей адекватна досвіду: вибір цілей і задач, які людина здатна вирішувати на високому рівні якості, відсутність невиправданої тривожності під час вибору та реалізації цілей.

6. Індивідуальність і гнучкість. Здатність до самостійної постановки цілей, а також зміни їх залежно від умов діяльності, вести інших за собою, бути оригінальним і неупередженим під час вирішення проблем, які виникають.

7. Критичність і високий ступінь рефлексії. Постійна увага до адекватності власних дій і вчинків, нетерпимість до недоліків і непродуманих рішень, вміння вчитися на помилках, постійний аналіз та осмислення власної діяльності.

8. Відкритість у ставленні до нового. Поєднання зрілої думки з дитячою свіжістю сприйняття [63].

До основних характеристик творчої особистості науковці також відносять: здатність до самоактуалізації, креативність, готовність до ризику, нерівномірність успіхів під час вивчення різних навчальних предметів,

наявність творчого потенціалу, високий рівень мотивації, готовність до ризику, самотунність, розвиток емпатії, семантична гнучкість [77].

Б. Тепловим доведено, що творчі здібності виявляються в процесі набуття та формування знань, умінь і навичок в умовах конкретної діяльності. Важливим є наукове твердження про те, що від здібностей залежать якість виконання діяльності, її успішність і рівень досягнення цілей діяльності [130]. Останнє положення вимагало обґрунтування переліку здібностей, а також якостей, без яких неможлива реалізація творчої педагогічної позиції. Аналіз літературних джерел дозволяє назвати такі здібності: здатність до саморозвитку, самоконтролю, саморегуляції, здатність до рефлексії та саморефлексії, відповідальність за прийняті рішення, творча самореалізація тощо.

Особлива роль у структурі творчої педагогічної позиції належить рефлексії та саморефлексії. Наукові дослідження свідчать про те, що розвиток професійно важливих якостей особистості корелює з рефлексивною організацією її діяльності та рефлексивною позицією суб'єкта праці [35]. Усвідомлення себе як особистості, саморозвиток і перетворення неможливі без рефлексії (роздуми, самоспостереження, самопізнання, критеріальний аналіз і оцінка). Отже, серед важливих ознак педагогічної рефлексії – здатність педагога обирати ціннісні установки та орієнтації, усвідомлювати мотиви своєї поведінки, аналізувати і оцінювати власну діяльність. Без рефлексивного погляду на себе, свою діяльність, її результати, рефлексії дій і вчинків інших суб'єктів освітнього процесу неможливий особистісний розвиток майбутнього вчителя, виявлення та осмислення причин своїх успіхів і невдач, що дає змогу передбачити свою поведінку в тій чи іншій ситуації, стимулювати прагнення студента до аналізу, узагальнення, осмислення своїх поглядів, переконань, поведінки.

Л. Калашнікова, характеризуючи соціальну позицію майбутніх педагогів, до рефлексивних вмінь відносить такі:

- вміння аналізувати основи власної діяльності (ціннісні, світоглядні, професійно-позиційні);
- вміння співвідносити задум і його реалізацію;

– вміння прогнозувати на основі екстраполяції наслідки своїх дій і вчинків [48; 49].

На думку вчених, саморефлексія є механізмом самосвідомості, усвідомлення свого внутрішнього світу, пізнання себе з різних сторін. З її допомогою людина може виявити, оцінити, прийняти або не прийняти свої особистісні якості, ресурси власного внутрішнього світу, визначити шляхи саморозвитку, це відображення людиною за допомогою власної психіки самого себе в різних аспектах. Тобто, саморефлексія забезпечує самовизначення особистості, сприяє самореалізації, підтримує спрямованість особистості на саморозвиток, самоосвіту; коригує напрям і вибір способів діяльності, мотивує до подальшого просування в освітньому, професійному та соціальному планах; дає можливість кожній людині проаналізувати свій внутрішній світ, пізнати свої можливості і виділити в собі психологічні здібності.

Зроблений аналіз змістового наповнення особистісно-рефлексивного компонента творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва вказує на важливість виокремлення в її цілісній структурі таких характеристик особистості студентів як творчий потенціал, творча індивідуальність, рефлексійні та саморефлексивні уміння і здатності.

Таким чином, змодельований зміст структурних компонентів творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва доводить їх роль і значення у цілісній характеристиці досліджуваного феномена та вказує на їх діалектичний взаємозв'язок, взаємодію та взаємопроникнення. Разом вони утворюють складну інтегральну єдність, набуваючи в цій інтеграції нових якостей та специфічних особливостей.

Висновки до першого розділу

Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва належить до сучасних пріоритетів розвитку освіти та шкільної практики, які потребують переорієнтації підготовки вчительських

кадрів з вузько предметної орієнтації на широкий особистісний контекст професійної кваліфікації – її духовно-творчі, морально-аксіологічні, комунікативні засади. Функціональна своєрідність професійної діяльності вчителів мистецьких дисциплін полягає в гармонійному поєднанні її творчих аспектів як художньої, так і педагогічної складових. Це повною мірою стосується і вчителів образотворчого мистецтва, які у своїй роботі стикаються із широкою варіативністю програм, методик навчання, особливістю викладання образотворчих предметів у різних типах освітніх установ, що вимагає від них свідомого професійного вибору, неможливого без сформованої творчої педагогічної позиції, яка створює аксіологічне підґрунтя розвитку професійно важливих якостей особистості студентів, визначає педагогічну доцільність їх професійних поглядів, ідеалів, переконань, обраних способів професійної самореалізації та надає їм чіткої спрямованості.

Здійснена систематизація науково-теоретичного матеріалу показала, що творча педагогічна позиція особистості вчителя-вихователя є достатньо складним особистісним утворенням, що розглядається дослідниками з точки зору різних концептуальних підходів, у яких наголошується на необхідності формування творчої позиції як внутрішньособистісної властивості на базі теоретико-методичної професійної, загальнокультурної, аксіологічної, гуманістичної, естетичної підготовки, та відзначається, що процес становлення творчої особистості в професійній діяльності є достатньо тривалим і залежить не лише від суб'єктивних особливостей студентів, а й від педагогічної організації їх навчання та виховання у ЗВО, спрямованої на становлення творчої педагогічної позиції.

На основі здійсненого теоретичного аналізу джерельної бази з проблеми дослідження було сформовано узагальнене розуміння сутності творчої педагогічної позиції учителя-вихователя як фундаментальної науково-педагогічної категорії, що являє собою складну інтегративну професійну характеристику його особистості, яка детермінує високопродуктивну педагогічну працю, відображає сформовану систему творчих ціннісно-

сміслових професійних ставлень учителя-вихователя до професійно-педагогічної діяльності, до її суб'єктів, до самого себе як фахівця, а також забезпечує успішне перетворення вчителем-вихователем явищ педагогічної дійсності, особистісно-професійну самореалізацію у різних видах творчої професійно-педагогічної діяльності.

Творча педагогічна позиція майбутнього вчителя образотворчого мистецтва визначена в проведеному дослідженні складним інтегративним динамічним особистісно-професійним новоутворенням майбутнього вчителя образотворчого мистецтва аксіологічного характеру, що зумовлює успішність професіоналізації його особистості, сприяє набуттю актуальних художньо-педагогічних компетенцій, забезпечує ефективність навчально-творчої діяльності студента та відображає його сформовану систему творчих ставлень до художньо-педагогічних явищ, до учнів, до себе та інших суб'єктів педагогічного процесу в єдності ціннісно-мотиваційних, змістово-когнітивних, творчо-операційних, особистісно-рефлексивних аспектів.

Складність та багатозначність змісту творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва визначає структуру досліджуваного поняття, до складу якої включено ціннісно-мотиваційний, змістовно-когнітивний, творчо-операційний, особистісно-рефлексивний компоненти. Виділені компоненти, ґрунтуючись на позиціях взаємозалежності і взаємодії, утворюють складну інтегральну єдність, набуваючи в цій інтеграції нових якостей та специфічних особливостей. Зважаючи на зазначене, творча педагогічна позиція майбутнього вчителя образотворчого мистецтва визначається як складна цілісна система, що представлена єдністю елементів і зв'язків між ними.

Матеріали, що увійшли до розділу, опубліковані автором у наукових статтях [68; 69; 70; 71; 72; 73; 74].

Список використаних джерел до першого розділу

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология / Г.С. Абрамова. – М. : Академия, 1997. – 704 с.
2. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
3. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / Альфред Адлер ; (пер. А. Боровиков). – М. : Академический проект, 2007. – 232 с
4. Аксенова Г.И. Формирование субъектной позиции учителя в процессе профессиональной подготовки : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01, 19.00.07 / Аксенова Галина Ивановна. – М., 1998. – 411 с.
5. Амонашвили Ш.А. Единство цели (В добрый путь, ребята!) : пособие для учителя / Ш.А. Амонашвили. – М. : Просвещение, 1987. – 207 с.
6. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1968. – 339 с.
7. Архангельский Л.М. Социально-этические проблемы теории личности / Л.М. Архангельский. – М. : Мысль, 1974. – 221 с.
8. Ахмедзянова Л.М. Педагогическое призвание и динамика его развития у студентов : Автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Л.М. Ахмедзянова. – Л., 1972. – 19 с.
9. Беляева О.М. Художественно-образное мышление и его особенности в изобразительной деятельности [Текст] / О.М. Беляева // Пути и средства повышение качества художественного образования и эстетического воспитания. – М. : МГПУ, 2010. – С. 78–83.
10. Бедерханова В.П. Становление личностно ориентированной позиции педагога / В.П. Бедерханова. – Краснодар : КубГУ, 2001. – 220 с.
11. Блиева Ф.И. Формирование профессиональной субъектной позиции у будущих специалистов по физкультуре и спорту : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук : 13.00.08 / Ф.И. Блиева. – Майкоп, 2007. – 22 с.

12. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества : науч.-метод. пособ. / Д.Б. Богоявленская. – Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1983. – 173 с.
13. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Избранные психологические труды [Текст] / под ред. Д.И. Фельдштейна, Л.И. Божович. – М. ; Воронеж : Ин-т практической психологии ; МОДЭК, 1995. – 349 с.
14. Бондаревская Е.В. Педагогическая позиция и профессионально-личностные качества педагога / Е.В. Бондаревская // Введение в педагогическую культуру : учеб. пособие. – Ростов-н/Д : РГПУ, 2001. – С. 74–80.
15. Борытко Н.М. Педагог в пространствах современного воспитания / Н.М. Борытко ; редкол. : Н.К. Сергеев (науч. ред.) и др. – Волгоград : Перемена, 2001. – 214 с.
16. Братусь Б.С. К проблеме человека в психологии / Б.С. Братусь // Вопросы психологии. – 1997. – № 5. – С. 3-19.
17. Буева Л.П. Социальная среда и сознание личности / Л.П. Буева.– М. :Изд-во Моск. ун-та, 1968. – 268 с.
18. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение / Л.П. Буева. – М. : Мысль, 1978. – 216 с.
19. Ведерникова Л.В. Модель процесса практико-ориентированной подготовки педагога в вузе / Л.В. Ведерникова, О.А. Поворознюк, С.А. Еланцева // Сибирский педагогический журнал, 2018. – № 3. – С. 55-68.
20. Ведерникова Л.В. Подготовка педагога как творческого профессионала. [Текст] / Л.В. Ведерникова. – Ишим : Изд-во ИГПИ им. П.П. Ершова, 2006. – 112 с
21. Вершловский С.Г. Особенности социально-профессиональных ориентаций учителей / С.Г. Вершловский // Развитие социально-профессиональной активности учителей на разных этапах деятельности : Зб. науч. тр. – М. : Изд-во АПН СССР, 1990. – С. 5-24.
22. Вершловский С.Г. Ценностные ориентации советских и американских учителей / С.Г. Вершловский, Дж. Хазард // Педагогика. – 1992. – № 3-4. – С. 102-106.

23. Вишнякова Н.В. Креативная психопедагогика. Психология творческого обучения : монография / Н.В. Вишнякова. – Минск : РИВШ при БГУ, 1995. – 240 с.
24. Вишнякова С.М. Профессиональное образование : Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика / Н.В. Вишнякова. – М. : НМЦ СПО, 1999. – 538 с.
25. Воспитательная деятельность педагога : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / [И.А. Колесникова, Н.М. Борытко, С.Д. Поляков, Н.Л. Селиванова] ; под общ. ред. В.А. Сластенина и И.А. Колесниковой. – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 336 с.
26. Галицких Е.О. Интегративный подход как теоретическая основа профессионально-личностного становления будущего педагога в университете : монография. – СПб. : РГПУ имени А.И. Герцена, 2001. – 262 с.
27. Гончаренко С.У. Методологія // Енциклопедія освіти / С.У. Гончаренко ; голов. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 498-500.
28. Головин С.Ю. Словарь практического психолога / С.Ю. Головин. – Минск : Харвест, 1998. – 300 с.
29. Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности / М.Т. Громкова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с.
30. Гуторова А.В. Формирование профессиональной позиции у студентов педвуза : дис... канд. пед. наук : 13.00.08 / Александра Владиславовна Гуторова. – Волгоград, 1996. – 159 с.
31. Демакова И.Д. Личностно-профессиональная позиция педагога как основа гуманизации воспитательной деятельности / И.Д. Демакова // Вестник РГНФ. – 2005. – № 3. – С. 186-193.
32. Дементьева М.А. Профессиональная позиция учителя – залог успешности в педагогической деятельности. – Режим доступа: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2011/7/pedagogika/dementieva.pdf

33. Дементьева М.А. Становление профессиональной позиции будущего учителя начальных классов в ходе педагогической практике : автореф. дисс. ... канд. пед. наук 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / М.А. Дементьева. – Саратов, 2012. – 24 с.
34. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2004. – 752 с
35. Деркач А.А. Акмеология : учебное пособие / А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
36. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – 2-е изд. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 368 с.
37. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Дата звернення: 29.10.2017).
38. Закон України «Про загальну середню освіту» № 651-XIV від 13.05.1999 р. – Режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (Дата звернення: 19.10.2017).
39. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Дата звернення: 29.10.2017).
40. Занюк С.С. Психологія мотивації : Навч. посібник / С.С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
41. Зеер Э.Ф. Психология профессий : учеб. пособие для студентов вузов / Э.Ф. Зеер. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.
42. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л.И. Божович и Л.В. Благоннадежиной; Науч.-исслед. ин-т общ. и пед. психологии АПН СССР. – М. : Педагогика, 1972. – 352 с.
43. Инновационные образовательные программы по психологии / Под ред. Ю.П. Зинченко, И.А. Володарской. – М. : Изд-во МГУ, 2007. – 180 с.

44. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учебн. пособ. / И.Ф. Исаев. - [2-е изд.]. – М. : Академия, 2004. – 208 с.
45. Исаев И.Ф. Школа как педагогическая система: основы управления / И.Ф. Исаев. – Белгород : Изд-во БГУ, 1997. – 145 с.
46. Исаев Е.И. Педагогическая психология : учебник для академического бакалавриата / Е.И. Исаев. – Москва : Издательство Юрайт, 2019. – 347 с.
47. Каверин С.Б. О психологической классификации потребностей / С.Б. Каверин // Вопросы психологии. – 1987. – №5. – С. 121-129.
48. Калашнікова Л.Ю. Суть соціальної позиції майбутнього вчителя / Л.Ю. Калашнікова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – Вип. 36. – С. 179-184.
49. Калашнікова Л.Ю. Сутність процесу формування соціальної позиції студентів / Л.Ю. Калашнікова // Теорія і методика виховання: Науковопедагогічний вісник. – Херсон : Видавець Грінь Д.С., 2015. – Вип. 1(4). – С. 28-31.
50. Киселева Е.А. Развитие творческих способностей в онтогенезе. – Режим доступа:
<http://barvinochok.com.ua/index.php/uk/dance/195-2009-12-15-17-57-28>
51. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2003. – 176 с.
52. Козырева Н.А. Развитие творческой позиции старших дошкольников в игре с противоречиями / Н.А. Козырева // Вопросы психологии, 2007. – № 2. – С. 80-91.
53. Кондрашова Л.В. Імітаційно-ігрове навчання у вищій школі : Навч. посібник / Л.В. Кондрашова, М.Г. Вієвська, Л.А. Савченко. – Кривий Ріг : КДПУ, 2001. – 190 с.
54. Кондрашова Л.В. Процесс обучения в высшей школе / Л.В. Кондрашова. - Кривой Рог : КГПУ, ИВИ, 2000. – 170 с.

55. Кон И.С. Открытие «Я» / И.С. Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 368 с.
56. Коновець С.В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва : [монографія] / С.В. Коновець. – Рівне: Волинські обереги, 2009. – С. 230.
57. Коновець С.В. Системний підхід до професійно-педагогічної діяльності вчителя як до творчого процесу / С.В. Коновець // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – Вип. 19 (29). – С. 20-23.
58. Конституція України: офіц. текст: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. : станом на 1 січня 2006 р. Київ : Мін-во Юстиції України, 2006. – 124 с.
59. Красовская Л.И. Формирование профессиональной позиции учителя в процессе изучения педагогических дисциплин : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01, 13.00.04 / Л.И. Красовская. – Кривой Рог, 1996. – 155 с.
60. Красовська Л.І. Формування творчої особистості і проблеми сучасної школи / Л.І. Красовська // Придніпровський науковий вісник. – 2006. – № 4. – С. 56-68.
61. Красовська О.О. Художньо-педагогічні знання у змісті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи // Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 294- 316.
62. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.
63. Кулюткин Ю.Н. Развитие творческого мышления школьников : [Текст] / Ю.Н. Кулюткин, Г.С. Сухобская. – Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1967. – 146 с.

64. Лазебна О.М. Формування активної екологічної позиції підлітків : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / О.М. Лазебна. – Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2004. – 219 с.
65. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения : монография / И.Я. Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 186 с.
66. Лебедев А.С. Формирование субъектной позиции в творческой деятельности у студентов педколледжа: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». – М., 2001. – 18 с.
67. Літовка О.П. Формування професійної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / О.П. Літовка. – ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Старобільськ, 2016. – 244 с.
68. Лі Хан. Сутність і зміст творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя / Лі Хан // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Сер. 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – Вип. 29 (39). – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 20-25.
69. Лі Хан. Характеристика структурної організації творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Сер. 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – Вип. 30 (40). – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – С. 11-16.
70. Лі Хан. Творча педагогічна позиція вчителя образотворчого мистецтва у сучасній науковій проекції / Лі Хан // Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього : збірник матеріалів I Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Київ, 30-31 березня 2017 р. / ред.колегія : В.П. Андрущенко, В.Г.Кремень, Н.Г. Ничкало ; укл. Н.В.Гузій. – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 165-168.

71. Лі Хан. До проблеми формування педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Лі Хан // Теоретичні та практичні аспекти управлінської діяльності у сфері культури і мистецтв : зб. матеріалів наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Київ, 26 жовтня 2017 р.). – Київ : ІППООД НАПН України, 2017. – С. 30-32.

72. Лі Хан. Творча активність як важлива характеристика професійно-педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Педагогіка музичного мистецтва, художньої культури та хореографії у контексті інтернаціоналізації освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Мелітополь, 8-10 листопада 2017 р.) / Відповід. редактор Н.А. Сегеда. – Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2017. – С. 57-60.

73. Лі Хан. Професійне мислення як когнітивна основа творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Наукова школа академіка І.А. Зязюна у працях його соратників та учнів : Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22-23 травня 2019 р.) / За ред. Романовського О.Г. – Харків : НТУ «КП», 2019. – С.178-181.

74. Лі Хан. Творча педагогічна позиція як чинник педагогічного професіоналізму майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Н.В. Гузій, Лі Хан // Світоглядні горизонти місії вчителя Нової української школи : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції : збірник наукових праць / О.А. Галіцян, І.А. Княжева. – Одеса : ФОП Бондаренко М.О., 2019. – С. 50-51.

75. Лихачев Б.Т. Педагогика: Курс лекцій / Учеб. пособие для студентов педагог, учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК / Б.Т. Лихачев. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. :Юрайт-М,2001. – 607 с.

76. Ломов Б.Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида / Б.Ф. Ломов // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М. : Наука, 1976. – С. 29-40, С. 64-84.

77. Лук А.Н. Психология творчества / А.Н. Лук. – М. : Наука, 1978. – 126 с.

78. Лушникова О.Н. Субъектность духовно-нравственной позиции личности [Электронный ресурс] / О.Н. Лушникова. – Режим доступа: <http://www.sgu.ru/faculties/physical/departments/itphysics/international2007/soderg.php>. – Назва з екрану.
79. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – С. 12-31.
80. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти / Л. Масол // Мистецтво та освіта, 2004. – № 1. – С. 2-5.
81. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика [Текст] : монографія / Л.М. Масол ; АПН України, Ін-т пробл. виховання. – К. : Промінь, 2006. – 432с.
82. Матвеева Т.В. Творческая позиция как культурно-историческое явление в процессе формирования профессиональной культуре дизайнеров / Т.В. Матвеева // Современные наукоемкие технологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rae.ru/snt/pdf/2007/09/2007_09_08.pdf
83. Мацкайлова О.А. Особенности становления субъектной позиции в старшем школьном возрасте / О.А. Мацкайлова // Педагогические проблемы становления субъектности школьника, студента, педагога в системе непрерывного образования. – Волгоград : Изд-во ВГИПКРО, 2003. – Вып. 12. – С. 51-54.
84. Міщина Л.П. Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості : монографія / Л.П. Міщина. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 400 с.
85. Мешко О.Л. Професійно-смысловий потенціал становлення педагогічної позиції майбутнього вчителя / О.Л. Мешко // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Т. Біленко (гол. редактор), Н. Скотна, М. Боришевський та ін. – Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. – Вип. 23. Психологія. – С. 4-14.

86. Музика О. Цілеспрямованість і творча активність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як основа особистісного становлення / О. Музика // Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2012. – № 5 (Ч. 1). – С. 48-54.

87. Мясищев В.Н. Психология отношений / В.Н. Мясищев. – М. : МПСИ : МОДЭК, 2011. – 400 с.

88. Мясищев В.Н. Основные проблемы и современное состояние отношений человека / В.Н. Мясищев. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – Т. 2. – С. 110–125.

89. Наказ Міністерства культури України від 20.12.2017 № 1433 «Про затвердження Концепції сучасної мистецької школи».

90. Національна рамка кваліфікацій. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.

91. Никитина Н.Н. Введение в педагогическую деятельность: Теория и практика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н.Н. Никитина, Н.В. Кислинская. – М. : Академия, 2006. — 224 с.

92. Новиков Б.В. Творчество и философия / Б.В.Новиков. – К.: Политиздат, 1989. – 193 с.

93. Новейший психологический словарь / Под. ред. В.Б. Шапаря. – Изд. 4-е – Ростов н/Д.: Феникс, 2009. – 806 с.

94. Освітньо-професійна програма 023.00.01 Образотворче мистецтво. Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань: 02 Культура і мистецтво, спеціальність: 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, професійна кваліфікація: художник-виконавець* (за спеціалізацією), вчитель образотворчого мистецтва. Затверджено та введено в дію з 01.09.2017 р. наказом від 26.05.2017 р. № 348. – Режим доступу: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/im/bak/2018/op_bak_o_m_n.pdf

95. Освітньо-професійна програма Образотворче мистецтво. Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань 01 Освіта/Педагогіка,

спеціальність 014 Середня освіта (образотворче мистецтво), професійна кваліфікація: учитель образотворчого мистецтва. – Режим доступу:

http://smc.hnpu.edu.ua/files/Profili_OP/Profil_OP_%20Obrazotvorche_mystetstvo_Vakalavr.pdf

96. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Образотворче мистецтво). Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта, предметна спеціалізація Образотворче мистецтво, освітня кваліфікація: Бакалавр середньої освіти з предметної спеціалізації Образотворче мистецтво. Вчитель образотворчого мистецтва. Затверджено та введено в дію з 01.09.2017 р. наказом від 27.06.2017 р. № 220-р. – Режим доступу:

http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/Inf_pak.php

97. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Образотворче мистецтво). Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта (образотворче мистецтво), професійна кваліфікація: Бакалавр освіти. Учитель образотворчого мистецтва. Затверджено та введено в дію з 01.09.2017 р. наказом від 29.06.2017 р. № 10-УР. – Режим доступу:

<http://pnpu.edu.ua/ua/osvitniProgrami.php>

98. Освітньо-професійна програма Образотворче мистецтво. івень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань: 02 Культура і мистецтво, спеціальність: 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, професійна кваліфікація: бакалавр образотворчого мистецтва, художник, вчитель образотворчого мистецтва, викладач початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу, керівник студії художньої творчості. Затверджено та введено в дію з 01.09.2018 р. наказом від 18.05.2018 р. № 835. – Режим доступу:

<http://www.vstup.npu.edu.ua/uk-ua/informatsiini-pakety-ectsosvitnikh-prohram/60-institut-pedahohiky-ta-psykholohii>

99. Орлов В.Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін : Монографія / В.Ф. Орлов / За заг. ред. І.А. Зязюна. – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.
100. Отич О.М. Розвиток творчої індивідуальності студентів професійно-технічних навчальних закладів засобами мистецтва : моногр. / Олена Миколаївна Отич ; [за наук. ред. І.А. Зязюна]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2011. – 248 с.
101. Отич О.М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутнього педагога професійного навчання : Навч.-метод. посібник / О.М. Отич. – Полтава : Інтер Графіка, 2005. – 198 с.
102. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : теоретичний і методичний аспекти : монографія / О.М. Отич ; Акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Чернівці : Зелена Буковина, 2009. – 752 с.
103. Парыгин Б.Д. Анатомия общения : учебное пособие / Б.Д. Парыгин. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 301 с.
104. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории / Б.Д. Парыгин. – М. : Мысль, 1971. – 348 с.
105. Педагогика : Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. В.А. Сластенина. – М. : Академия, 2002. – 576 с.
106. Психологический словарь [Текст] : научное издание / НИИ общ. и пед. психологии АПН СССР ; под ред. В.В. Давыдова [и др.]. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с.
107. Профессиональная деятельность молодого учителя : социально-психологический аспект / Под. ред. С.Г. Вершловского, А.М. Лесохиной. – М. : Педагогика, 1982. – 144 с.
108. Пурло О.Ю. Поняття та сутність творчої життєвої позиції особистості / О.Ю. Пурло // Вісник Одеського національного університету. Серія Психологія. – Том 14. – № 17 (2009). – Одеса : Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – С. 263-270.

109. Ростовцев Н.Н. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием / Н.Н. Ростовцев, А.Е. Терентьев. – М. : Просвещение, 1987. – 176 с.
110. Рубинштейн С.Л. Самосознание личности и ее жизненный путь / С.Л. Рубинштейн // Основы общей психологии. – СПб. : Питер, 1999. – 720 с.
111. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 720 с.
112. Ружицький В.А. Розвиток професійних умінь учителя образотворчого мистецтва в системі післядипломної освіти : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Валерій Андрійович Ружицький. – Київ : Б.в., 2014. – 23 с.
113. Рысева Ю.В. Становление творческой позиции начинающего учителя в процессе непрерывного профессионального образования : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ю.В. Рысева ; ГОУ ВПО «Шуйский государственный педагогический университет». – Шуя, 2009. – 205 с.
114. Рысева Ю.В. Становление творческой позиции начинающего учителя в процессе непрерывного профессионального образования: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ю.В. Рысева ; ГОУ ВПО «Шуйский государственный педагогический университет». – Шуя, 2009. – 27 с.
115. Семенова О. Педагогічні умови формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. Семенова // Молодь і ринок, 2016. – № 8(139). – с. 160-164.
116. Серезникова Р.К. Ценностно-синергетический подход к организации педагогического процесса в высшей школе / Р.К. Серезникова // Высшее образование в России, 2012. – № 3. – С. 77-81.
117. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня : монографія / Світлана Олександрівна Сисоєва. – К. : Поліграфкнига, 1996. – 406 с.
118. Слостенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, Г.И. Чижакова. – М. : Академия, 2003. – 192 с.

119. Слободчиков В.И. Психологические условия введения студентов в профессию педагога / В.И. Слободчиков, Н.А. Исаева // Вопросы психологии. – 1996. – № 4. – С. 72.
120. Слободчиков В.И. Психология человека / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М. : Школа-пресс, 1995. – 383 с.
121. Современный образовательный процесс: основные понятия и термины / Авторы-составители М.Ю. Олешков и В.М. Уваров. – М. : Компания Спутник+, 2006. – 191 с.
122. Соколовская О. К. Особенности профессиональной позиции студентов-психологов / О. К. Соколовская // Психология XXI века: Материалы Международной научно-практической конференции молодых ученых «Психология XXI века» (22–24 апреля 2010 г., Санкт-Петербург). – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2010. – С. 165–167.
123. Сотська Г.І. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Г.І. Сотська ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2014. – 457 с.
124. Спиркин А.Г. Основы философии : Учеб. пособие для вузов / А.Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1998. – 592 с.
125. Стандарт вищої освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальності: 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» (ступінь «бакалавр»). – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/023-obrazotvorche-mistetstvo-dekorativne-mistetstvo-restavratsiya-bakalavr.pdf>
126. Столярова Н.Г. Формирование творческой позиции будущего учителя средствами искусства : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н.Г. Столярова. – Хабаровск, 2005. – 202 с.

127. Творче мислення. – Режим доступу:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%B5_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F

128. Темченко О.В. Педагогічні умови формування професійної позиції вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед.наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / О.В. Темченко. – Харків – 2010. – 22 с.

129. Темченко О.В. Педагогічні умови формування професійної позиції вчителя загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О.В. Темченко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2010. – 267 с.

130. Теплов Б.М. Избранные труды : в 2-х т. / Б.М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 328 с.

131. Трещев А.М. Становление профессионально-субъектной позиции будущего учителя : дисс. ... докт. пед. наук : 13.00.08 / А.М. Трещев. – Калуга, 2001. – 541 с.

132. Туманов И.Н. Подготовка художника-педагога и современная художественная культура / И.Н. Туманов // Искусство и образование, 2003. – № 3. – С. 32-38.

133. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 р. № 344/2013. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (Дата звернення: 22.12.2017).

134. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (Дата звернення: 22.12.2017).

135. Ушачёва Ю.С. Развитие художественно-образного мышления, как необходимое условие формирования самостоятельности студентов (на примере подготовки художника – педагога) / Ю.С. Ушачёва // Молодой ученый. – 2009. – № 8. – С. 179-183.

136. Ушачёва Ю.С. Развитие художественно-образного мышления студентов младших курсов факультета изобразительного искусства на занятиях

живописью : автореф. дис. ... канд. наук : 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования) / Юлия Сергеевна Ушачёва. – Ростов-на-Дону, 2009. – 254 с.

137. Философский энциклопедический словарь / [под ред. Е.Ф. Губского, Г.В. Кораблёвой]. – М. : ИНФРА, 1997. – 576 с.

138. Франкл В. Человек в поисках смысла : Сборник : Пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева; вст. ст. Д.А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.

139. Хижна О.П. Художньо-педагогічна діяльність учителя початкової школи (теоретико-методологічний та методичний аспекти) : Монографія / О.П. Хижна. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 456 с.

140. Шапарь В.Б. Новейший психологический словарь [Текст] / В.Б. Шапарь [и др.]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. – 806 с.

141. Шевнюк О.Л. Інноваційні підходи до формування креативного мислення майбутніх фахівців з образотворчого мистецтва [Електронний ресурс] / О.Л. Шевнюк // Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 163. – С. 65-70. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_163_14

142. Шиянов Е.Н. Гуманизация педагогического образования : состояние и перспективы / Евгений Николаевич Шиянов. – М. : Ставрополь, 1991. – 252 с.

143. Шиянов Е.Н. Гуманизация профессионального становления педагога / Е.Н. Шиянов // Сов. педагогика. – 1991. – № 9. – С. 80-84.

144. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология / Н.Е. Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 224 с.

145. Цветкова Г.Г. Креативність як здатність викладачів вищої школи до створення нової педагогічної реальності / Г.Г. Цветкова // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. – 2016. – № 25. – С. 107-113.

146. Черноусова О.Р. Индивидуальный подход к совершенствованию педагогического мастерства учителя : автореф. дисс. на соискание ученой

степени канд. пед. наук : [спец.] 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Черноусова Ольга Робертовна. — Минск, 1993. — 20 с.

147. Чернявская А.П. Становление профессиональной позиции студентов педагогических вузов / А.П. Чернявская // Право и образование. — 2006. — № 1. — С. 137-150.

148. Юдина Е.Г. Позиция педагогов: авторитаризм или партнерство / Е.Г. Юдина // Вопросы психологии. — 2005. — № 4. — С. 132-142.

149. Юнг К.Г. Феномен духа в искусстве и науке / Карл Густав Юнг ; [пер. с нем. В.М. Бакусева]. — М. : Ренессанс, 1992. — 320 с.

150. Ядов В.А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: Диспозиционная концепция / В.А. Ядов. — 2-е расшир. изд. — М. : ЦСПиМ, 2013. — 376 с.

151. Яремчук Н. Педагогічна творчість як складова професійно-педагогічної культури викладача вищої школи / Н. Яремчук // Вісник Львівського університету. Серія Педагогіка. — 2009. — Вип. 25. — Ч. 1. — С. 242-249.

152. Adler A. Über den nervösen Charakter / Alfred Adler. — Wiesbaden : VERLAG VON J.F. BERGMANN, 1912. — 204 p.

153. Eysenck H.J. Creativity and personality: A theoretical perspective / H.J. Eysenck // Psychological Inquiry, 1993. — V. 4. — P. 147–178.

154. Fromm E. The creative attitude / E. Fromm // Creativity and Its Cultivation ; ed. by H. Anderson. — N. Y. : Harper & Row, 1959. — P. 44-54.

155. Maslow A.H. Self-actualizing people : A study of psychological health / A.H. Maslow // Personality Symposia : Symposium on values. — N. Y. : Grune & Stratton, 1950. — P. 11-34

156. Torrance E.P. Education and the Creative Potential / E.P. Torrance. — Minneapolis : Univ. of Minnesota Press, 1967. — 167 p.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У розділі представлено досвід розроблення й обґрунтування методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Вони представлені в дослідженні як система науково-педагогічного забезпечення означеного процесу, побудована на обраних науково-педагогічних підходах, визначених педагогічних принципах і виокремлених педагогічних умовах, яку зrealізовано як практико зорієнтовану організаційно-методичну модель, що складається з цільового, методологічного, змістово-процесуального та оцінно-результативного блоків-компонентів.

2.1. Науково-педагогічне забезпечення формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва

Успішна професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, спрямована на формування його творчої педагогічної позиції вимагає розроблення та впровадження системи педагогічного забезпечення. Науково-педагогічне забезпечення у дослідженні розглядаємо як взаємозумовлений комплекс науково-педагогічних підходів, педагогічних принципів та педагогічних умов, необхідних і достатніх для організації ефективного процесу формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Першоосновою у розробленні педагогічного забезпечення процесу формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва вважаємо виокремлення та обґрунтування комплексу *науково-педагогічних підходів* як теоретико-методологічної бази організації зазначеного процесу, до складу якого було віднесено особистісно-діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний та креативний підходи як вагомі сучасні

педагогічні стратегії, найбільш адекватні, на нашу думку, сутності ключової дефініції дослідження – творчої педагогічної позиції та її особливостям у майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, а також які забезпечують цілісність, органічність, взаємозв'язок та багатогранність процесу формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Так: особистісно-діяльнісний підхід акцентує увагу на значенні цілеспрямованої організації діяльності суб'єктів педагогічного процесу як фактору розвитку їхньої особистості, враховуючи індивідуальні властивості особистості та специфіку педагогічної діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва; аксіологічний підхід підкреслює ціннісний характер творчої педагогічної позиції студентів-художників та спрямовує на вироблення системи їх ціннісних орієнтацій як передумову творчого професійного зростання; компетентнісний підхід дозволяє збагатити навчальний процес орієнтаціями на набуття студентами комплексу творчо-педагогічних компетенцій, а не лише засвоєння окремих знань, умінь, навичок; креативний підхід спрямовує на стимулювання творчих якостей і потенцій майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Охарактеризуємо визначені науково-педагогічні підходи більш детально.

Концептуальні засади *особистісно-діялісного підходу* розроблено в працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, К. Ушинського та ін., у яких обґрунтовано єдність особистісної та діялісної складових субстанцій розвитку людини, особистість визначається провідним суб'єктом діяліності, яка, формуючись у діяліності й у спілкуванні з іншими людьми, зумовлює характер цієї діяліності та спілкування. Так, О. Леонтьєв наголошував на тому, що дійсна основа особистості людини лежить не лише в глибинах її природних задатків і нахилів, не в набутих нею навичках, знаннях і вміннях, зокрема й професійних, а в тій системі діяліностей, що реалізуються цими знаннями та вміннями [37, с. 142]. Відповідно загальновизнаним є положення про те, що діяліність педагога обумовлена розвитком його особистісних якостей, ціннісних орієнтацій та спрямованості особистості. Задля

того, щоб педагогічна діяльність була найбільш продуктивною, її потрібно організовувати з врахуванням особистісних особливостей педагогів.

За твердженням Е. Яковлева, найважливішим фактором розвитку особистості виступає спеціально підібрана діяльність, при цьому освітній процес визначається як неперервна зміна різноманітних видів діяльності [95, с. 205]. Згідно з думкою Г. Балла, діяльнісний підхід передбачає орієнтацію на розвиток творчого потенціалу особистості та дає змогу враховувати індивідуальні вікові особливості кожного студента посередництвом їх включення в діяльність, яка сприяє самореалізації та особистісному зросту [4].

Якщо особистісний підхід у формуванні творчої педагогічної позиції дозволяє врахувати особливості особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, наявний рівень сформованості досліджуваної інтегральної характеристики, максимально орієнтує професійну мистецько-педагогічну освіту на індивідуальний досвід студента, дозволяє спрогнозувати та спостерігати поетапне формування компонентів творчої педагогічної позиції педагога-художника у процесі художньо-педагогічної діяльності, які обумовлені професійно значущими рисами, якостями, властивостями особистості, то реалізація діяльнісного підходу забезпечує процесуальну сторону професійного розвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, спрямованого на формування творчої педагогічної позиції, дозволяє охарактеризувати специфіку творчої художньо-педагогічної діяльності. Їх діалектична єдність вказує на те, що будь-який вид діяльності впливає на розвиток та формування складових особистості, а особистість має право обирати той вид діяльності, який найбільше відповідає потребам її особистісного розвитку. Активне залучення майбутніх педагогів-художників до різноманітних видів їх навчально-творчої діяльності – пізнавальної (на навчальних заняттях та виконанні самостійної роботи), практичної (видах педагогічної практики), художньої (оволодіння образотворчим мистецтвом) – сприятиме організації та керуванню процесом формування творчої педагогічної позиції. При цьому необхідно враховувати зміст, цілі, засоби, особливості та

передумови навчально-творчої діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Отже, використання евристичних можливостей особистісно-діяльнісного підходу дозволяє розглядати процес формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як організацію специфічної діяльності, за допомогою якої відбувається цілеспрямований вплив на розвиток особистості студентів – їх професійних потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій та педагогічних настанов; відбувається усвідомлення ними необхідності формування творчої педагогічної позиції та подальшого її розвитку як однієї із стратегій професійно-педагогічної діяльності; здійснюється їх перетворення у активних творці інноваційних педагогічних продуктів та ініціаторів розв'язання художньо-педагогічних завдань тощо.

Одне з провідних місць серед обраних науково-педагогічних підходів займає *компетентнісний підхід*, який забезпечує спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей студентів, у результаті чого формується загальна компетентність людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика, на думку О. Овчарук, має сформуватися у процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [30].

Вивченню різноманітних аспектів компетентнісного підходу присвячені роботи вітчизняних та українських учених Ю. Бабанського, Н. Бібік, І. Беха, А. Болотова, С. Бондар, Н. Бухлової, Ф. Вайнерта, О. Дубасенюк, Е. Зеєра, І. Зимньої, В. Краєвського, О. Лебедева, Л. Лук'янової, Ю. Мальованого, А. Маркової, Н. Ничкало, О. Пометун, О. Овчарук, О. Локшиної, О. Савченко, В. Сластьоніна, Л. Таращенко, С. Трубачової, В. Шадрикова, О. Чернишова та ін. У художньо-педагогічній освіті проблема професійної компетентності вчителя образотворчого мистецтва знайшла висвітлення у наукових розвідках О. Бараболі, І. Беха, Е. Белкіної, О. Гайдамаки, В. Кавун, О. Калініченко, Л. Масол, В. Радкевич, І. Ревенко, О. Щолокової, В. Хименець та ін.

Сучасна педагогічна наука визначає компетентнісний підхід як єдину систему визначення мети, відбору змісту, організаційного забезпечення процесу підготовки фахівця на основі виокремлення спеціальних, загальних і ключових компетенцій, що гарантують високий рівень та результативність його майбутньої професійної діяльності. Освітніми цілями визначаються важливі компетентності, на формування яких має спрямовуватися підготовка майбутнього вчителя. Науковцями наголошується на тому, що компетентнісний підхід передбачає зміщення акцентів із засвоєння знань, умінь і навичок на формування здатності практично діяти, здатності приймати ефективні рішення, активної життєвої позиції в усіх сферах суспільного життя, а також навичок безперервної самоосвіти та рефлексії.

На думку І. Бургун, компетентна особистість характеризується такими якостями [11]:

- гнучкістю, мобільністю, конкурентноздатністю, уміннями інтегруватися в динамічне суспільство, презентувати себе на ринку праці;
- критичністю мислення;
- уміннями використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем;
- здатністю генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність;
- комунікативністю, умінням працювати у команді;
- уміннями запобігати конфліктним ситуаціям та виходити з них;
- здатністю цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства, держави;
- уміннями здобувати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення;
- бережливим ставленням до свого здоров'я та здоров'я інших як до найвищої цінності;

- здатністю до вибору численних альтернатив, які пропонує сучасне життя тощо.

Аргументуючи актуальність компетентнісного підходу до мистецької освіти, Л. Масол виділяє сукупність компетентностей, які формуються в процесі загальної мистецької освіти, та розподіляє їх на наступні групи:

- особистісні: загальнокультурні (ціннісно-орієнтаційні, художньо-світоглядні, культуротворчі, культурнодозвіллієві);
- спеціальні або художньо-естетичні (мистецький тезаурус, ментальний естетичний досвід, художньо-творчі здібності, художньо-образне мислення, естетичне ставлення);
- функціональні компетентності: предметні (музичні, образотворчі, театральні, хореографічні тощо);
- міжпредметні – галузеві (художньо-естетичні) та міжгалузеві (художньо-гуманітарні);
- метапредметні (загальнонавчальні) – інформаційно-пізнавальні (здатність до пошуку та оперування художньою інформацією);
- саморегуляція (уміння організувати та контролювати власну художню діяльність, здатність до самовдосконалення шляхом мистецької самоосвіти та самовиховання);
- соціальні компетентності: комунікативні (здатність до спілкування з приводу мистецтва, естетичних цінностей);
- соціально-практичні (здатність до співпраці у сфері мистецтва, до роботи в команді) [46, с. 24-27].

Відповідно до діючого Стандарту вищої освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальності: 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» (ступінь «бакалавр») визначено перелік компетентностей випускника, зокрема спеціальних (фахових, предметних): 1) здатність розуміти базові теоретичні та практичні закономірності створення цілісного продукту предметнопросторового та візуального середовища; 2) здатність володіти основними класичними і сучасними категоріями та

концепціями мистецтвознавчої науки; 3) здатність формулювати цілі особистісного і професійного розвитку та умови їх досягнення, враховуючи тенденції розвитку галузі професійної діяльності, етапів професійного зростання та індивідуально-особистісних особливостей; 4) здатність оволодівати різними техніками та технологіями роботи у відповідних матеріалах за спеціалізаціями; 5) здатність генерувати авторські інноваційні пошуки в практику сучасного мистецтва; 6) здатність інтерпретувати смисли та засоби їх втілення у мистецькому творі; 7) здатність адаптувати творчу (індивідуальну та колективну) діяльність до вимог і умов споживача; 8) здатність проводити аналіз та систематизацію зібраної інформації, діагностику стану збереженості матеріальнопредметної структури твору мистецтва, формулювати кінцеву мету реставраційного втручання; 9) здатність використовувати професійні знання у практичній та мистецтвознавчій діяльності; 10) здатність усвідомлювати важливість виконання своєї частини роботи в команді; визначати пріоритети професійної діяльності; 11) здатність проводити сучасне мистецтвознавче дослідження з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; 12) здатність презентувати художні твори та мистецтвознавчі дослідження у вітчизняному та міжнародному контекстах; 13) здатність викладати фахові дисципліни у дитячих спеціалізованих художніх та мистецьких закладах освіти [77].

У вказаному Стандарті зауважено, що наведений перелік компетентностей і результатів навчання не є вичерпним. ЗВО при формуванні профілю освітніх програм можуть зазначають додаткові компетентності і результати навчання, які відповідають варіативній складовій конкретної спеціалізації [77, с. 11]. При тому мінімум 50% обсягу освітньої програми має бути спрямовано на забезпечення загальних та спеціальних (фахових) компетентностей за даною спеціальністю, визначених цим Стандартом вищої освіти.

Виходячи із зазначеного, нами було здійснено аналіз освітньо-професійних програм бакалаврату, що забезпечують підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва, галузей знань: 01 Освіта/Педагогіка та 02

Культура і мистецтво, спеціальностей 014 Середня освіта (образотворче мистецтво) та 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди [58; 59; 60; 61; 62], що дозволив виокремити серед них компетенції, якими має володіти майбутні вчителі образотворчого мистецтва із сформованою творчою педагогічною позицією:

- здатність до формування сучасного художньо-творчого мислення, застосування набутих знань на практиці; здатність до самостійного прийняття сміливих рішень, генерування нових оригінальних ідей для досягнення творчих цілей, здатність до самокритики задля бажання досягти успіху; здатність здійснювати самоконтроль, самоаналіз та об'єктивну самооцінку власної педагогічної діяльності [58];

- здатність обирати та використовувати адекватні методики та педагогічні технології для організації навчально-виховного процесу з інваріантних та варіативних предметів художнього спрямування; здатність ефективно застосувати поширені методи та технології для реалізації завдань педагогічної діяльності, генерувати тактику вирішення конкретних педагогічних проблем, прогнозувати хід їх вирішення та наслідки власних педагогічних дій [62];

- здатність до творчої художньо-педагогічної, культурно-просвітницької, організаторської та художньо-естетичної діяльності, спрямованої на духовний і культурний розвиток особистості та суспільства в цілому; здатність до застосування в освітньому процесі сучасних художньо-педагогічних технологій [60];

- 1) діагностико-прогностична компетентність: адекватно оцінювати свою здатність до самостійного здійснення діагностичних процедур, обробки та

інтерпретації її результатів, прогнозування перебігу педагогічних явищ і процесів, у тому числі розвитку особистості дитини або студента; 2) освітньо-методична компетентність: рефлексувати й самостійно коригувати свою професійну діяльність і поведінку з метою забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини або студентів; 3) організаційно-проектувальна компетентність: організувати свою працю і приймати рішення у нетипових ситуаціях; діагностувати в ситуації проектування труднощі і суперечності, що виникнуть у ході організації педагогічного процесу; проявляти творчість у реальних та імітаційних ситуаціях проектування та організації освітньо-розвивального середовища школи або вузу; 4) самоосвітня компетентність: встановлювати взаємозв'язок і співвідношення понять «педагогічна майстерність», «професіоналізм учителя»; аналізувати й зіставляти теорії самоосвіти (самовдосконалення, самовиховання); орієнтуватися в інформаційно-професійному просторі; характеризувати особливості й використовувати різні форми особистісно-професійної самооцінки: рефлексія, портфоліо тощо; ставити мету та формулювати завдання самоосвітньої діяльності; проектувати й удосконалювати власну педагогічну діяльність і поведінку; пізнавати власні можливості та розмірковувати про способи особистісно-професійного зростання; проектувати й реалізувати індивідуальну траєкторію особистісно-професійного саморозвитку, професійної самоосвіти; оцінювати результати власної педагогічної діяльності та самовдосконалення; 5) творчо-продуктивна компетентність: аналізувати, порівнювати, зіставляти різні підходи до розуміння сутності педагогічної творчості та особливостей її проявів у професійній діяльності вчителя образотворчого мистецтва оцінювати доцільність засобів індивідуалізації навчально-виховного процесу школи для розкриття потенційних можливостей учня або студента, його активної пізнавальної діяльності, дитячої творчості; пропонувати нові педагогічні творчі ідеї, оригінальні моделі навчання і виховання школярів або студентів; демонструвати й застосовувати в професійно-педагогічній діяльності свої особливі творчі здібності (музичні, образотворчі, акторські, літературні тощо);

удосконалювати свої творчі задатки й здібності; розвивати здатність до продукування нових ідей [59].

Для нашого дослідження цінними є праці О. Смірної [73], яка структуруючи художньо-педагогічну компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, виокремлює фахові компетенції, якими повинен володіти учитель образотворчого мистецтва з метою ефективного здійснення професійної діяльності: конструктивні – пов'язані з відбором і організацією навчального матеріалу; організаторські – пов'язані з організацією педагогом власної діяльності і діяльності учнів; дослідницькі – дозволяють викладачу правильно враховувати індивідуальні особливості особистості учнів; комунікативні – забезпечують процес педагогічного спілкування на заняттях [73, с. 98-103].

Резюмуючи, зазначимо, що компетентнісний підхід має потужний евристичний потенціал для вирішення завдань нашого дослідження, оскільки на нашу думку результатом формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва стануть не лише визначені державними стандартами знання, уміння та навички для здійснення художньо-педагогічної діяльності, а й специфічні художньо-педагогічні компетенції, які сприятимуть формуванню досвіду художньо-педагогічної діяльності, розвитку креативності, мобільності, ініціативності, що забезпечують готовність та здатність до оригінальних педагогічних рішень, нестандартного мислення, самостійності, відходу від шаблонів й стереотипів, педагогічної імпровізації та створенні інноваційних педагогічних продуктів.

У методичних основах формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми також взяли до уваги положення *аксіологічного підходу*, використання якого в педагогіці стало предметом дослідження Н. Асташової, І. Беха, І. Бужиної, С. Гончаренка, В. Гриньової, Л. Демінської, І. Зязюна, І. Ісаєва, Т. Калюжної, В. Огнев'юка, О. Савченко, М. Сметанського, О. Сухомлинської, Г. Щедровицького та ін. Аксіологічний підхід акцентує увагу дослідників на ціннісно-мотиваційній

сфері особистості, ролі прийняття системи цінностей та смислів для особистісного зростання людини. Так, В. Бойчук, вмотивовуючи доцільність аксіологічного підходу в освіті, розглядає останній як підхід, що дозволяє через сучасні пріоритети, засновані на традиційних і нових цінностях вітчизняної освіти, підкреслити центральне місце людини в педагогічній системі [8, с. 100]. Н. Ткачова потрактовує аксіологічний підхід як своєрідну філософсько-педагогічну стратегію, яка ґрунтується на ідеї пріоритету загальнолюдських цінностей і самоцінності кожної особистості та визначає перспективи подальшого вдосконалення системи освіти й оптимального використання педагогічних ресурсів відповідно до вимог сучасного суспільства [82]. О. Отич стверджує, що аксіологічна парадигма освіти задає ціннісне бачення педагогічних проблем й утверджує ціннісний (аксіологічний) підхід до розгляду педагогічних явищ, згідно з якими вони оцінюються з позиції їх відповідності визначеній у суспільстві системи цінностей [63, с. 24].

Формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як аксіологічного професійно-особистісного утворення передбачає вироблення у професійній свідомості студентів системи педагогічних ідеалів, поглядів, переконань, цінностей та ціннісних орієнтацій як структурної частини загального ціннісного потенціалу їх особистості, що співвідносяться з його творчою педагогічною позицією та майбутньою художньо-педагогічною діяльністю. Це співвідноситься із думкою А. Гуторової, яка визначає пріоритетною основою розвитку педагогічної позиції педагогічні цінності, що пропускаються через досвід діяльності та трансформуються до особистісного смислового значення [21].

Згідно з положеннями аксіологічного підходу майбутні вчителі образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки мають опановувати загальнолюдські цінності, формувати особистісну систему цінностей, а також уміння, які в майбутній художньо-педагогічній діяльності дозволять сформувати таку саму систему цінностей у вихованців. Крім того, слід зазначити, що аксіологічно зорієнтована художньо-педагогічна освіта спрямована на створення

у процесі підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва необхідних умов для становлення системи професійних цінностей майбутнього вчителя образотворчого мистецтва (цінностей-цілей; цінностей-засобів; цінностей-відносин; цінностей-знань; цінностей-якостей).

Звернення до аксіологічного підходу уможлиблює ґрунтовне усвідомлення майбутніми педагогами-художниками значення, сенсу та мети формування творчої педагогічної позиції для майбутньої художньо-педагогічної діяльності та важливості розвитку високого рівня художньо-педагогічної освіченості; спрямованість на реалізацію гуманістичних засад у професійній діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, для яких художньо-педагогічна діяльність має стати цінністю, яка будується на ретрансляції соціокультурного досвіду та загальнолюдських цінностей.

Для осмислення передумов продуктивності процесу формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва значущими виступають концептуальні положення *креативного підходу*, теоретичні основи якого розроблені у дослідженнях Г. Айзенка, Ф. Баррона, Дж. Гилфорда, А. Маслоу, С. Медніка, Е. Торренса та ін. Їх використання в організації професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва забезпечує розвиток творчого потенціалу кожного студента, якостей творчої особистості, творчого потенціалу, творчої індивідуальності, у цілісній структурі творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Креативний підхід у вищій освіті спрямований на відкриття та розвиток творчих здібностей особистості, формування установок студентів на самостійний пошук, на багатоваріантність, оригінальність, нешаблонність у прийнятті рішень, на самопізнання власної творчої індивідуальності тощо.

Л. Кондрашова, визначає креативний підхід як методологічну спрямованість навчального процесу на розвиток потреби до новизни, нестандартне розв'язання навчальних задач у студентів, що дозволяє шляхом активізації креативних здібностей забезпечувати стимулювання як засвоєння навчальної інформації, так і її відтворення. креативний підхід, на думку вченої,

забезпечує гармонізацію педагогічного впливу й активних дій студентів у навчанні, способів вирішення пізнавальних задач, креативних здібностей студентів і разом з тим набуття досвіду [31, с. 103]. Крім того, наголошується, що креативний підхід до організації освітнього процесу переорієнтує його з предметно-змістового аспекту на особистість майбутнього спеціаліста і проявляється: у формуванні навчальних цілей у вигляді мисленнєвих задач; ціннісно-сміслової інтерпретації навчальної діяльності; у нестандартних способах і діях по задоволенню потреби у новизні і творчості; у створенні авторських програм, проектів, конкурсних творчих робіт [31, с. 104].

Аналізуючи креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів О. Дубасенюк стверджує, що креативна спрямованість освітнього процесу сприяє розвитку орієнтації особистості в системі професійних та моральних цінностей, вибору професійного сенсу студентами, вихованню у майбутніх учителів самостійності, активності та ініціативи [24, с. 24]. Стратегія креативного підходу до організації освітнього процесу у вищій школі, на думку автора, передбачає: усвідомлення майбутніми вчителями власних особистісних і професійних можливостей, розвиток педагогічних здібностей до рівня креативних; задоволення потреби у новизні і нестандартних способах розв'язання професійних проблем; установку на творчість і подолання стереотипних способів та формалізму у професійних діях; прогнозування шляхів і вдосконалення творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця [24, с. 25].

Зауважимо, що креативний підхід до будь-якого виду діяльності передбачає активне стимулювання творчості. Тому цінність означеного підходу для педагогічного забезпечення процесу формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва полягає у його орієнтації на активізацію творчих механізмів впливу на розвиток творчої активності студентів, їх здатності нестандартно діяти у швидкоплинних умовах художньо-педагогічної діяльності, створювати нові ідеї, нестандартно вирішувати

професійні задачі, висувати оригінальні педагогічні рішення, виявляти творчі особистісні якості, творчі здібності, творчу індивідуальність тощо.

Отже, аналіз виокремлених й обґрунтованих науково-педагогічних підходів до формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва доводить їх значні евристичні можливості для ефективної педагогічної організації цього процесу. При тому, будучи спрямованим на формування окремих аспектів досліджуваної інтегральної характеристики, важливо наголосити на необхідності їх комплексної реалізації та інтеграції у цілісну динамічну систему [40].

Педагогічні принципи формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва розкривають визначені вихідні положення організації навчально-виховного процесу та зумовлюють наповнення його змісту, вибір відповідних форм та методів, від яких залежить ефективність та результативність формувальних впливів. У сучасній педагогічній літературі принципи педагогічного процесу (лат. *principium* – основа, начало) витлумачено як система основних вимог до навчання і виховання, дотримання яких дає змогу ефективно вирішувати проблеми всебічного розвитку особистості [84]; певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність [12, с. 315]; це основоположні ідеї, вихідні положення, які визначають зміст, форми і методи навчальної роботи відповідно до мети виховання і закономірностей процесу навчання [34, с. 97]; це вихідні положення, провідна ідея, основне правило певної діяльності, що виконує функцію обґрунтування змісту цієї діяльності або припис щодо порядку та способу її здійснення [70]; відправна точка побудови педагогічної діяльності, інструментальне, визначене в категоріях діяльності вираження педагогічної концепції, методологічне відображення пізнаних законів і закономірностей; знання про цілі, сутність, зміст, структуру навчання, виражені в формі, що дозволяє використовувати їх як регулятивні норми практики [26, с. 67].

Варто зауважити, що при визначенні педагогічних принципів організації формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми враховували результати досліджень у галузі мистецької педагогіки (О. Олексюк, Л. Масол, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Сотська, О. Отич, О. Щолокова та ін.). Так, О. Олексюк до педагогічних принципів відносить такі як принцип системного та послідовного навчання, усвідомленого засвоєння знань, міцності знань, доступності навчання, наочності навчання, індивідуального підходу, активності тощо [56]. О. Красовська [33] вважає, що необхідно при відборі та структуруванні змісту професійної підготовки студентів враховувати загальнодидактичні, специфічні (мистецької освіти) та професійно-орієнтовані принципи, що розкривають сутність художньо-педагогічної діяльності майбутніх учителів. О. Рудницька серед принципів організації педагогічного процесу, на яких має будуватися мистецька освіта, виокремлює такі: принцип довершення навчальної дії виховною у педагогічному впливові; принцип урізноманітнення видів і форм діяльності учнів в організації педагогічної взаємодії; принцип залежності розвитку особистісних якостей від створення педагогічних ситуацій; принцип емоційної насиченості навчально-виховного процесу; принцип спонукання до творчого самовираження [70, с. 92]. О. Музика, досліджуючи розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва виділяє найбільш значущі дидактичні принципи: принцип наочності; зв'язку з життям і практикою; систематичності й послідовності у підготовці фахівців; єдності свідомості й діяльності; проблемності в навчанні; свідомості, активності й самостійності у навчальній роботі [50, с. 85]. На думку Г. Сотської [76], використання таких принципів як гуманізація, естетизація, діалог культур, емоційна насиченість навчально-виховного процесу та екологізація змісту професійної підготовки стає умовою забезпечення процесу професійного зростання майбутніх педагогів-художників.

При визначенні педагогічних принципів з врахуванням особливостей мистецько-педагогічної освіти, необхідно звернути увагу на дослідження

А. Чернявської [89], яка виділяє основні принципи формування професійної позиції майбутнього педагога: творчий характер розвитку, за якого головним має стати не засвоєння досвіду, а його породження; провідна роль соціокультурного контексту розвитку; побудова процесу засвоєння культурного досвіду на основі можливостей особистості; спільна діяльність та спілкування (викладачів, учених, педагогів-практиків та студентів) як рушійна сила розвитку; різноманіття видів діяльності як основа інтеріоризації та формування власної позиції; єдність афекту та інтелекту, орієнтація навчання не лише на розвиток інтелекту, але й на розвиток емоційної сфери; опосередкована роль знаково-символічних структур; інтеріоризація та екстеріоризації як механізми розвитку на навчання.

Цікавим є підхід О. Літовки, яка у своєму дисертаційному дослідженні «Формування професійної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі» визначає основні принципи процесу формування професійної позиції майбутнього вчителя: розвитку, діалогічності, комунікативності, гуманізації та гуманітаризації, партнерства, варіативності та інваріативності. На думку науковця, принцип розвитку передбачає постійну трансформацію професійної позиції майбутнього вчителя у вектор сучасних освітніх перетворень, її динамізм і мінливість; принцип діалогічності полягає в такій побудові взаємодії між викладачами й студентами, яка не вимагає рівності, але передбачає обов'язковість відвертості, щирості, взаємної поваги й прийняття, що сприятиме обміну цінностями та спільному продукуванню професійних цінностей майбутніх учителів; принцип комунікативності важливий в аспекті формування професійної позиції майбутнього вчителя на діалогічних засадах як основа конструктивного діалогу, прояву індивідуальності кожного студента як активного суб'єкта діяльності, його емоцій, поглядів, думок, тверджень, переконань; принципи гуманізації та гуманітаризації вимагають відтворення в усіх типах педагогічних позицій майбутнього вчителя фундаментальної мети – сприйняття учня (людини, яка формується) як найвищої цінності й урахування в процесі фахової підготовки самобутності кожного студента тощо; принцип

партнерства забезпечує реалізацію засад діалогічної взаємодії, як-от: рівноправ'я, самореалізація й самоутвердження в спільній діяльності шляхом залучення студентів до вирішення професійно-педагогічних і освітньо-виховних завдань на демократичних основах; принципи варіативності та інваріативності полягають у тому, що процес формування професійної позиції майбутнього вчителя передбачає можливість вільного вибору форм, методів, засобів і в освітній, і в практичній діяльності [39, с. 99-100].

Продуктивність процесу становлення творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, якісне перетворення та стійкий розвиток рис і якостей творчої особистості, вироблення комплексу настанов та орієнтацій щодо прояву творчої активності й ініціативи в розв'язанні художньо-педагогічних завдань, формування позитивного суб'єктивного, ціннісно-сміслового ставлення до професійно-педагогічної діяльності та прагнення її якісного здійснення залежить від оптимального функціонування освітнього середовища закладу вищої освіти мистецько-педагогічного спрямування. Такий процес має бути побудований з урахуванням конкретних принципів навчання та виховання, що в нашому дослідженні представлені принципами рефлексивності; гуманізації; систематичності та послідовності; свідомості, активності, самодіяльності; індивідуалізації. Розглянемо кожен з визначених принципів більш детально.

Принцип рефлексивності дозволяє виявити та усвідомити сенс художньо-педагогічної діяльності відповідно до виробленої системи педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних установок, виступає провідною вимогою вирішення художньо-педагогічних завдань. На думку В. Гінецинського, даний принцип передбачає, що спеціаліст, повинен розглядати самого себе, свої знання, ціннісні орієнтації та здібності як найважливіші фактори ефективності професійного впливу [16, с. 131]. Г. Падалка визначає принцип рефлексивності як один з провідних принципів навчання мистецтва, оскільки він спрямований на співвіднесення власних життєвих позицій, світоглядних настанов зі змістом художніх образів,

зіставлення цінностей внутрішнього життя з морально-світоглядними позиціями відтвореними в мистецтві, співвіднесення найглибших переживань особистісного «Я» з художніми оцінками автора твору [64, с. 152].

Використання принципу рефлексивності у формуванні творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва передбачає цілеспрямовану діяльність суб'єктів педагогічного процесу, яка дозволить виробити індивідуальний стиль художньо-педагогічної діяльності, сформувати адекватну професійну та особистісну самооцінку, стимулює прагнення до самопізнання, самопроекування, самореалізації та самоорганізації, прогнозування та об'єктивної оцінки результатів своєї професійної діяльності.

Принцип гуманізації передбачає, перш за все, забезпечення потреб, інтересів, прагнень особистості на засадах визнання їх самоцінності, унікальності, індивідуальної неповторності. Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти в Україні процес гуманізації освіти виступає основним напрямком її генези в сучасному суспільстві й має на меті не передачу знань, а всебічний розвиток особистості [51, с. 4-6]. С. Гончаренко, вивчаючи феномен гуманізації освіти, стверджує, що її в широкому значенні слід розуміти як їх переорієнтацію на особистість, на формування людини як унікальної цілісної творчої індивідуальності, що прагне максимально реалізувати свої можливості (самоактуалізування), яка відкрита для сприймання нового досвіду, здатна здійснювати свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях [17, с. 156-157].

Г. Падалка вважає принцип гуманізації визначальним для мистецької освіти, оскільки сфера навчання мистецтву має передбачати реалізацію його виховного потенціалу. Гуманістичний принцип мистецької освіти реалізується в процесі формування особистості, здатної адекватно сприймати загальнолюдські цінності [64, с. 36]. На думку, С. Горбенка, гуманізація освіти передбачає формулу: особистість для навчального процесу, а не навчальний процес для розвитку особистості [19, с. 348]. Науковець зауважує, що принцип гуманізації спрямований на нове змістове наповнення фахової підготовки

вчителя музичного мистецтва, який повинен створити максимально сприятливе середовище для розкриття і розвитку здібностей і потенційних можливостей учнів для їх самовизначення. Крім того, принцип гуманізації передбачає особистісно орієнтовану спрямованість навчально-виховного процесу, у якому центральне місце належить педагогічній майстерності вчителя.

Принцип гуманізації щодо організації процесу формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва має забезпечувати неперервне особистісне зростання студентів, їх самоствердження як особистості, як митця, як педагога, як людини.

Принцип систематичності та послідовності формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва реалізується в послідовному засвоєнні студентами комплексу знань і вмінь щодо творчої сутності та особливостей педагогічної професії; художньо-педагогічної діяльності як творчого процесу; змісту та складників творчої педагогічної позиції як способу вираження ставлень педагога до професії та її суб'єктів у процесі педагогічної діяльності, тобто системи знань про сутність, структуру, функції та особливості ефективної діяльності вчителя образотворчого мистецтва та оптимальні стилі педагогічного спілкування в єдності із загальнокультурними та специфічно образотворчими знаннями.

Принцип свідомості, активності, самодіяльності студентів у педагогічному процесі сприяє активізації механізмів самодетермінації формування творчої педагогічної позиції майбутніх бакалаврів образотворчого мистецтва шляхом залучення їх до активної творчої діяльності, до творчого пошуку, до ініціативної поведінки, оскільки студенти виступають не пасивними об'єктами педагогічних впливів, а свідомими, активними, самостійними і творчими учасниками, суб'єктами навчального процесу. В. Ортинський стверджує, що принцип свідомості й активності в навчанні виявляє суть діяльнісної концепції: студента неможливо навчити, якщо він не захоче навчитися сам. Опанування знаннями і розвиток відбуваються лише у власній активній діяльності, у цілеспрямованих зусиллях щодо одержання запланованого

результату. Свідомість, звісно, супроводжує цілеспрямовану активність й означає розуміння цілей, мотивоване прагнення до їх досягнення [57].

Активна, свідома, творча робота як під керівництвом викладача, так і самостійна, сприяє свідомому фахово-орієнтованому оволодінню професійними знаннями (мистецькими (образотворчими), психологічними, педагогічними, методичними, методологічними), ґрунтовному формування художньо-педагогічних умінь, а також розвитку професійної самостійності, творчого підходу до педагогічної діяльності.

Зазначений принцип забезпечує становлення бакалавра образотворчого мистецтва активним суб'єктом майбутньої професійної діяльності; задовольняє прагнення студента до набуття необхідних професійних компетенцій, що й призводить у сукупності до формування саме тієї позиції, яка характеризується професіоналізмом і творчістю.

Принцип індивідуалізації формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва передбачає можливість вибору студентами власної індивідуальної освітньої стратегії засвоєння нормативних освітніх та професійних стандартів. Реалізація даного принципу вимагає не лише виконання соціально зумовлених вимог до професійної підготовки, а й врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів, їх різнобічних пізнавальних інтересів, створення умов для реалізації потенційних можливостей кожного. О. Сова принцип індивідуалізації навчального процесу вбачає у спрямованості на індивідуальні особливості студентів, що передбачають урахування рівня їх загальної та художньої підготовки, індивідуальної системи цінностей, особистісних здібностей, уподобань, інтересів; передбаченні доступності процесу навчання, що враховує вікові особливості студентів та спрямований на попередження їх фізичних, інтелектуальних і психологічних перевантажень; орієнтованості на розвиток незалежної творчої особистості студента; розкритті творчого потенціалу майбутнього вчителя образотворчого мистецтва [74, с.98-99].

Отже, сформульовані нами принципи (рефлексивності; гуманізації; систематичності та послідовності; свідомості, активності, самодіяльності; індивідуалізації) виступають базисом для ефективної організації формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва [41].

Підсумовуючи, зауважимо, що формування творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників є педагогічно керованим, усвідомленим, організованим та цілеспрямованим, успішність якого залежить від створення сприятливих педагогічних умов, у яких він відбувається. Це зумовило доцільність визначити й обґрунтувати сукупність *педагогічних умов*, що забезпечуватимуть ефективність формування досліджуваної інтегральної характеристики майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Визначення комплексу педагогічних умов формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва вимагає уточнення сутності поняття «педагогічні умови».

У науково-педагогічній літературі під поняттям «умова» розуміють обставини, фактори, сукупність заходів, від яких залежить функціонування педагогічної системи [49, с. 38]. Л. Божович розглядає педагогічні умови як сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності педагогічної діяльності [7]. В. Андреев вважає, що педагогічні умови – це обставини процесу навчання, які є результатом цілеспрямованого відбору конструювання і застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення певних дидактичних цілей» [3].

На підставі зазначеного вище, зважаючи на специфіку нашого дослідження, ми розглядаємо педагогічні умови формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва як сукупність свідомо створених обставин та об'єктивних можливостей змісту художньо-педагогічної підготовки у закладах вищої педагогічної освіти мистецького спрямування та способів її організації для ефективного досягнення поставленої мети, які забезпечують результативність формування творчої педагогічної позиції.

Визначення та обґрунтування педагогічних умов ефективного формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійно-педагогічної підготовки органічно пов'язувалося із висунутими теоретичними положеннями та висновками, викладених у попередніх підрозділах нашого дослідження.

Здійснений аналіз та узагальнення наукового доробку вчених О. Музики, Я. Твердохлібової, О. Тюрікової, Н. Гатеж, О. Літовки, О. Темченко та ін., більш детально представлений у дод. В, дав змогу виокремити комплекс педагогічних умов, необхідних і достатніх, на наш погляд, для педагогічного забезпечення процесу формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва:

- 1) вироблення ціннісно-сислового ставлення до творчої педагогічної позиції як чинника здійснення ефективної професійної діяльності;
- 2) створення творчого освітнього середовища;
- 3) стимулювання творчої активності та ініціативності шляхом залучення до різних видів навчально-творчої діяльності;
- 4) активізація рефлексії та саморефлексії власної творчої педагогічної позиції.

Перша педагогічна умова – *вироблення ціннісно-сислового ставлення до творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва як чинника здійснення ефективної професійної діяльності* – пов'язана із необхідністю постійного усвідомлювання майбутніми педагогами-художниками суспільної та особистісної цінності своєї професії. Саме система педагогічних цінностей та ціннісних орієнтацій виступають дієвим рушієм, мотивом, поштовхом професійної поведінки педагога, фундаментальною основою знаходження особистісного смислу, продуктивного цілепокладання художньо-педагогічної діяльності; сприяють формуванню активної, цілеспрямованої, свідомої, творчої особистості педагога мистецької галузі. Ефективність формування творчої педагогічної позиції залежить від того, які цілі ставить перед собою вчитель у ході здійснюваної педагогічної діяльності,

яким чином він їх реалізує, який особистісний смисл він знаходить у системі педагогічних цінностей. Зазначене часто-густо вимагає зміни орієнтацій студента – з вузько фахових, мистецьких – до професійно-педагогічних – вироблення ціннісно-сислового ставлення до творчої педагогічної позиції як до засобу здійснення ефективної професійно-педагогічної діяльності. Для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва має стати життєвою цінністю його художньо-педагогічна діяльність, яка будується на ретрансляції соціокультурного досвіду та загальнолюдських цінностей, що буде реалізовано за умов наявності розвиненої творчої педагогічної позиції. Сучасний учитель образотворчого мистецтва має бути готовий до реалізації сьогочасних мистецько-освітніх цінностей, мати власну сформовану систему цінностей та ціннісних орієнтацій, що співвідносяться з його творчою педагогічною позицією та майбутньою художньо-педагогічною діяльністю.

На думку Ж. Ясеницької, система цінностей вчителя образотворчого мистецтва складається з взаємопов'язаних підсистем: створення умов для розвитку творчої особистості учня, спрямованості на стимулювання цього розвитку; організації ефективної навчально-пізнавальної діяльності у галузі образотворчого мистецтва; продуктивних умов для професійного становлення, самовдосконалення й розвитку педагогічної та образотворчої майстерності; технологій навчання образотворчому мистецтву на високому, творчому рівні [99, с. 482-483].

Отже, пріоритетною основою розвитку педагогічної позиції визнаються педагогічні цінності, що пропускаються через досвід діяльності та трансформуються до особистісного сислового значення [21]. Цінності нерозривно пов'язані з сисловою сферою особистості. Дослідження у галузі психології підтверджують цей зв'язок. Так, Б. Братусь особистісні цінності розуміє як усвідомлені та прийняті людиною загальні смисли її життя [10, с. 410]. В. Франкл цінності особистості трактує як так названі «універсалиї смислу», тобто смисли, які властиві більшості членам суспільства, усьому людству протягом його історичного розвитку [86, с.137]. Особистісні цінності, як вважає Д. Леонтьєв, є одночасно і джерелами, і носіями значущих для людини смислів [38, с. 17].

При визначенні сутності ціннісно-сміслового ставлення до творчої педагогічної позиції як до засобу здійснення ефективної професійно-педагогічної діяльності ми керувалися точкою зору О. Калюжної, яка досліджуючи ціннісно-сміслові ставлення студента до професійно-педагогічної діяльності, потрактовувала останнє як стійкий, вибірковий та переважаючий зв'язок студента як особистості з майбутньою професійною діяльністю, яка, виступаючи в усьому своєму соціальному значенні, набуває особистісного сенсу, розцінюється як дещо значуще для його власного життя та життя суспільства [28, с. 11].

Своєрідність індивідуальності, здібностей та особистісного складу людини, особливості соціального макро- і мікросередовища, у якому вона живе і діє, на думку В. Чудновського, лежить в основі ціннісно-сміслового ставлення до педагогічної професії [90, с. 185].

Ми також поділяємо позицію О. Мешка, який, досліджуючи професійно-педагогічну позицію вчителя у вимірі його ціннісно-сміслового ставлення до професії, стверджує, що характеристики ціннісно-сміслового ставлення вчителя до своєї професії та місце, яке займає дане ставлення в системі його смисложиттєвих орієнтацій, знаходять своє відображення в проявах його професійно-педагогічної позиції, наповнюючи її особливим змістом і спрямуванням. Це означає, що якість формування цієї позиції, яка є важливою умовою творчої самореалізації вчителя в професії, зумовлюється необхідністю глибокого осмислення й емоційно-ціннісного оцінювання ним своєї професії, виявлення її суб'єктивного сенсу, а також з актуалізацією проблеми розвитку професійно-сміслового потенціалу особистості вчителя на всіх етапах її становлення [47, с. 393].

Таким чином, вироблення ціннісно-сміслового ставлення до творчої педагогічної позиції як чинника здійснення ефективної професійної діяльності передбачає формування в студентів професійно значущої системи цінностей, що регулює професійно-педагогічну діяльність та поведінку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва; детермінує прагнення її якісного

здійснення, вияву творчої активності, ініціативи, самостійності, нестандартного творчого мислення, потреби висувати оригінальні педагогічні рішення набуває особистісного сенсу. Ціннісно-сміслові ставлення характеризують існуючий рівень готовності студента до реалізації себе у якості педагога.

Формування усвідомленого ставлення до творчої педагогічної позиції як до засобу здійснення ефективної професійної діяльності виступає визначальним індикатором залучення ціннісно-сміислової сфери особистості. Формування ціннісно-сміслового ставлення до творчої педагогічної позиції має здійснюватися лише в процесі апробації набутих знань, умінь та навичок в умовах практичної діяльності.

Другою педагогічною умовою формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва визначено *створення творчого освітнього середовища у закладі вищої освіти*, тому вважаємо за потрібне розглянути поняття «творче освітнє середовище».

Створення творчого освітнього середовища визначається тим, що студенти в процесі професійної підготовки отримують не лише знання, вміння та навички, а й досвід творчої діяльності.

Тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «середовище» як оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов, у яких протікає діяльність людського суспільства, організмів [81]. На думку Ю. Мануйлова, середовище – засіб і чинник розвитку та продукт соціальної активності суб'єктів освітньо-виховного процесу [44]. Тлумачення дефініції з педагогічної точки зору дозволяє визначити її як спеціальну, згідно з педагогічними цілями організовану систему міжособистісних відносин і ставлень до світу [29].

Цікавою та слушною є точка зору С. Гессена, відповідно до якої освітнє середовище розуміється як таке середовище, у якому особистість навчається не лише вільному вибору шляхів досягнення поставленої мети, й а сама бере активну участь у цілепокладанні [15, с. 64]

В. Ясвін характеризує освітнє середовище як «систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що полягають у соціальному та просторово-предметному оточенні» [97, с. 27].

Вияв творчого потенціалу, креативності, творчої активності, творчих особистісних рис, творчого ставлення до майбутньої професійної діяльності неможливий без забезпечення відповідного спеціально підготовленого та організованого освітнього середовища – творчого.

Ми поділяємо точку зору В. Ясвіна стосовно характеристики творчого середовища як середовища, що відрізняється високою внутрішньою вмотивованістю діяльності, емоційним підйомом, позитивним, оптимістичним налаштуванням, повагою до людської думки. Творче середовище має вплинути на активність у засвоєнні та перетворенні навколишнього світу, відкритість, свободу суджень та вчинків, орієнтацію особистості на саморозвиток, самореалізацію. А отже визначення творчого середовища пов'язано з визначенням розвитку особистості та індивідуальності, що передбачають розвиток здібностей, потреб, системи мотивів, які властиві конкретній людині [98].

Відповідно до предмету нашого дослідження, ми розглядаємо творче освітнє середовище як систему органічно поєднаних педагогічних впливів та умов формування творчої особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва з врахуванням їхніх індивідуальних особливостей, які сприяють самовизначенню, самореалізації та забезпечують створення творчої атмосфери у процесі освітньої діяльності.

Результатом забезпечення зазначеної педагогічної умови – створення творчого освітнього середовища з метою впливу на особистість майбутнього вчителя образотворчого мистецтва – має стати формування ціннісного ставлення до творчої професійної діяльності, сприяння розвитку творчого потенціалу, творчих можливостей та творчого мислення, забезпечення творчої активності та потреби у творчій освітній діяльності.

Зважаючи на те, що професійно-педагогічна діяльність майбутніх учителів образотворчого мистецтва безпосередньо пов'язана з різноплановими

творчими діями, забезпечення визначеної педагогічної умови є вкрай важливим у формуванні їхньої творчої педагогічної позиції.

Важливою третьою педагогічною умовою формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва визначено *стимулювання творчої активності та ініціативності шляхом залучення до різних видів навчально-творчої діяльності*, оскільки лише професійний педагог-художник, ініціативний та творчо активний, який будує свою діяльність відповідно сучасної особистісно орієнтованої освітньої парадигми, здатний залучити підопічних до світу образотворчого мистецтва та вплинути на формування духовної сфери учнів.

Творча педагогічна позиція майбутнього педагога-художника виступає саме тією інтегральною особистісною характеристикою, яка є показником їхнього професійного розвитку й характеризує готовність студента до вияву педагогічної творчості та майстерності. Одним з головних напрямів формування особистості майбутніх фахівців-професіоналів цілком слушно вважається залучення студентів до різних видів навчально-творчої діяльності, що дозволяє оволодіти необхідним педагогічним досвідом, бути готовим до перетворення навколишньої дійсності та виявляти оригінальність у доборі методів для досягнення професійних цілей. Тому акцентується увага на важливості вияву творчої активності й ініціативності в процесі професійної підготовки. Прагнення до отримання нових знань, оволодіння принципово новими вміннями, навичками та способами діяльності, розвиток самостійності, вияв стійкого інтересу до педагогічної творчості забезпечують творчу активність майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

В. Дружинін сутність творчої активності пов'язує з «породженням побічного продукту» в процесі діяльності, який і є в підсумку творчим результатом та являє собою дещо нове та незвичне [23].

У педагогічному словнику творча активність потрактовується як властивість особистості, яка виявляється у діяльності та спілкуванні як

оригінальний, нестандартний підхід до рішення різноманітних питань, у розробці нових методів, прийомів, засобів навчання і виховання [54, с. 78].

Н. Головніва розглядає творчу активність майбутнього фахівця як культурно-моральну та професійну цінності людини, як процес сходження особистості до цих цінностей, здатної в кінцевому підсумку до саморозвитку, самореалізації в ситуації постійно змінюваного культурного соціуму, як компонент професійної зрілості [18, с. 1793]. Творча активність в навчальному процесі, на думку автора, це «вищий рівень» пізнавальної активності, яка характеризується прагненням особистості до подолання звичних правил і норм, оскільки сама задача ставиться самою людиною, що навчається, а шляхи її вирішення вибираються нові, нешаблонні і оригінальні [там само].

Загалом, творча активність – сукупність властивостей і якостей особистості, які сприяють її саморозвитку і самореалізації, у процесі яких відбувається накопичення системи знань, умінь і навичок, необхідних для успішної трудової діяльності, особистісного та професійного зростання.

Творча активність педагога визначається як здатність особистості максимально використовувати свої знання та вміння при вирішенні творчих, педагогічних та інших завдань, удосконалюючи процес та результат рішення. Розвиток творчої активності сприятливо впливає на здатність до прийняття нестандартних рішень, до самостійного пошуку та переробки інформації.

Творча активність педагога тісно пов'язана з його ініціативністю, що підтверджується дослідженнями у галузі філософії, психології та педагогіки. Можна виокремити два основних підходи. Відповідно до першого ініціативність розглядається як психічний імпульс до нових кроків, до дій, відхилень, відповідно до другого – як творчість нових ідей.

Так, О. Радугін, М. Говоров, Ф. Гоноблін, М. Левітов, Б. Теплов, тлумачать ініціативність як якість волі, пов'язана зі ставленням людини до праці, що виявляється в умінні працювати творчо, здійснюючи вчинки з власної ініціативи; як уміння людини діяти за своєю власною потребою без нагадування і підштовхування, потребу відповідальності за свої дії і вчинки. В. Лозова

ініціативність розглядає як показник вищої форми активності особистості, наголошуючи, що «...Людський індивід стверджує себе як особистість там і тоді, де і коли він ... проявляє почин і ініціативу» [42, с. 26]. На думку К. Абульханової-Славської, ініціативність є однією з найважливіших форм соціальної активності, що виступає проявом особистісного інтересу і творчого ставлення до дійсності, зустрічної активності стосовно іншої людини [1].

Отже, творча активність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва – це складне особистісне утворення, яке поєднує у своєму змісті прагнення й готовність за внутрішнім переконанням здійснювати ініціативні, нестандартні, самостійні дії у вирішенні завдань продуктивної художньо-педагогічної діяльності, що виражається в умінні відходити від шаблону, асоціативному мисленні, емоційному сприйнятті художньо-педагогічної дійсності, стійкій потребі в імпровізації і творчості. А ініціативність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва – це особистісна риса, яка характеризується здатністю за своєю власною потребою та інтересом висувати нові ідеї та пропозиції; умінням самостійно діяти в умовах професійної діяльності, виявляти заповзятість й активність.

Стимулювання творчої активності та ініціативності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у закладах вищої педагогічної освіти мистецького спрямування відбувається переважно «через навчально-творчу діяльність, як один з видів навчальної діяльності, спрямованої на вирішення навчально-творчих задач, при чому результат цієї діяльності характеризується суб'єктивною новизною та значущістю» [55] та виступає показником сформованості творчої педагогічної позиції й готовності майбутніх педагогів-художників до професійної діяльності.

Важливу роль у формуванні творчої педагогічної позиції як професійно-особистісної інтегральної характеристики майбутнього вчителя образотворчого мистецтва відіграє не просто навчальна, а саме навчально-творча діяльність, оскільки дозволяє сформувати готовність та здатність студента до оригінальних педагогічних рішень, нестандартного мислення, самостійності, відходу від

шаблонів й стереотипів, педагогічної імпровізації та створення інноваційних педагогічних продуктів; виявляти й аналізувати проблеми, які можуть виникати в майбутній професійно-педагогічній діяльності, та знаходити автентичні шляхи їх творчого рішення.

Навчальна діяльність, як зазначає Д. Ельконін, – це діяльність, спрямована на оволодіння учнями узагальненими способами дій. Така діяльність повинна порушуватися адекватними мотивами; у тому числі це можуть бути мотиви особистісного зростання, власного вдосконалення, пов'язані з позицією особистості, із здійсненням суспільно значущої і суспільно оцінюваної діяльності [94].

І. Зимня визначає навчальну діяльність як специфічний вид діяльності, яка спрямована на того, хто навчається, як її суб'єкта – вдосконалення, розвиток, формування його як особистості завдяки усвідомленому, цілеспрямованому присвоєнню їм соціокультурного досвіду в різних видах і формах суспільно корисної, пізнавальної, теоретичної та практичної діяльності, та сконцентрована на засвоєнні глибоких системних знань, відпрацюванні узагальнених способів дій і їх адекватного і творчого застосування в різноманітних ситуаціях [27, с. 194].

Творча ж діяльність витлумачується Л. Виготським, як діяльність людини, яка створює щось нове, все одно – чи буде це створене якою-небудь річчю зовнішнього світу або відомою побудовою розуму або почуття, яке живе чи то виявляється тільки в самій людині» [13, с. 3], тобто сенс творчої діяльності полягає в створенні чогось нового.

Ми поділяємо точку зору В. Андрєєва, який стверджує, що важливою сутнісною характеристикою навчально-творчої діяльності є поява в студентів у результаті її здійснення психічних новоутворень: нового знання, нових умінь у сфері самоорганізації навчально-творчої діяльності, нових цілей і смислів навчання і творчості; а необхідною умовою трансформації навчальної діяльності у творчу є педагогічне забезпечення ініціативності майбутніх фахівців при вирішенні навчально-творчих задач [2].

Таким чином, залучення студентів до різних видів навчально-творчої діяльності стимулюватиме розвиток творчої активності та ініціативності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Основним результатом забезпечення визначеної педагогічної умови має стати готовність майбутнього педагога-художника до творчої педагогічної діяльності.

Четверта педагогічна умова передбачає *активізацію рефлексії та саморефлексії власної творчої педагогічної позиції*. Особлива роль в організації професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва з метою формування творчої педагогічної позиції належить розвитку рефлексії та саморефлексії, оскільки за їх допомогою забезпечується самовизначення особистості, її самореалізація, спрямованість на саморозвиток, самоосвіту тощо. Рефлексивні та саморефлексивні уміння коригують напрям і вибір способів творчої педагогічної діяльності, мотивують до подальшого просування в освітньому, професійному та соціальному планах; дають можливість кожній людині проаналізувати свій внутрішній світ, пізнати свої можливості і виділити в собі психологічні здібності.

Виокремлення даної педагогічної умови обумовлено тим, що ефективність формування творчої педагогічної позиції залежить від цілеспрямованої спрямованості особистості на самоактуалізацію, самовдосконалення та саморозвиток. Рефлексія та саморефлексія творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва уможлиблює перехід від керованого, педагогічно організованого процесу її формування під час професійної підготовки в режим самоорганізації, самокерування, саморегулювання та самоформування.

А. Хуторський зазначає, що рефлексія – це процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів; джерело внутрішнього досвіду, спосіб самопізнання і необхідний інструмент мислення [87, с. 310]. Ю. Кулюткін вважає рефлексію ще одним фактором, який впливає і стимулює професійний саморозвиток особистості, сприяє перегляду професійно-особистісного досвіду в професійній діяльності та усвідомленню особливостей

змісту педагогічної діяльності. Аналізуючи і усвідомлюючи зміни, які характерні для сучасної освіти і відбуваються в освітньому процесі, необхідно, за допомогою рефлексивних механізмів, саморегулювати процес власного навчання і контролювати успішність своїх дій [36].

Професійна рефлексія, на думку Е. Чорного, – це вихід на когнітивний рівень суб'єктивних переживань, пов'язаних з професійною діяльністю [88]. Це властивість структури особистості забезпечує пошук нового сенсу та формування нових цінностей, дозволяє педагогу долати професійні деформації, є фактором його професійного розвитку. Н. Щуркова стверджує, що рефлексія сприяє осмисленню нового професійного кордону, плануванню змін у майбутній педагогічній діяльності [93].

Педагогічна рефлексія сприяє усвідомленню педагогом правильності і справедливості обраних ним рішень, правомірності його позиції в педагогічному спілкуванні, а також сприяє коригуванню аксіологічних установок у процесі оволодіння професійною діяльністю [71].

Професійна рефлексія вчителя, за твердженням А. Бізяєвої, – це здатність займати дослідницьку, засновану на рефлексивних властивостях свідомості, позицію щодо своєї практичної діяльності та до самого себе як її суб'єкта, що може слугувати критерієм у визначенні професіоналізму вчителя. Рефлексія вчителя, на думку вченої, – це його здатність до аналізу, осмислення та конструювання змістотворної ціннісної основи своєї діяльності, заснованої на відображенні себе як суб'єкта діяльності, особистості та індивідуальності в системі суспільних відносин [6, с. 61]. Рефлексія в педагогічній діяльності – це процес уявного (такого, що передусь, або ретроспективного) аналізу будь-якої професійної проблеми, у результаті якого виникає особистісно забарвлене осмислення сутності проблеми та нові перспективи її рішення. Таким чином, рефлексивний учитель – це професіонал, що мислить, аналізує та досліджує [6, с. 62-63].

Слід зазначити, що педагогічна рефлексія виступає, з одного боку, як механізм формування та вдосконалення професіоналізму і особистісно-професійного зростання, а з іншого – як умова, як весь «спектр особистісних і

професійних ресурсів, які перетворюються або не перетворювати особистістю в засіб оптимізації своєї діяльності» [35, с. 8].

Саморефлексія ж дає можливість людині побачити свій власний світ з боку спостерігача, – стверджує Н. Макарова, розглядаючи її як здатність людини занурюватися у власний внутрішній світ (психіку), що призводить до вміння оцінити, як власні дії і вчинки, так і оточуючих людей [43].

Ми погоджуємось з думкою Л. Кравець, яка визначає саморефлексію майбутнього учителя як цілеспрямований, самостійний, мотивований процес осмислення і переосмислення свого «Я» у вимірах сутності обраного фаху має прямий та взаємозумовлений зв'язок із рівнем професійного розвитку майбутнього фахівця, з ефективною модифікацією способу здійснення діяльності на тому чи іншому етапі професіоналізації, визначає суб'єктність майбутнього педагога і перспективи його професійного становлення за період навчання у вищому педагогічному навчальному закладі [32, с. 9-10].

Виходячи з зазначеного вище, реалізація педагогічної умови, яка передбачає *активізацію педагогічної рефлексії та саморефлексії власної творчої педагогічної позиції*, дозволить забезпечити успішне самопізнання, самопроектування, самореалізацію, самоаналіз та самоконтроль досліджуваної інтегральної особистісної характеристики, без чого неможливий особистісний розвиток майбутнього вчителя, виявлення та осмислення причин своїх успіхів і невдач у професійній діяльності, оцінювання стану своєї діяльності, розвитку та саморозвитку, узагальнення, осмислення своїх поглядів, переконань, поведінки, вибір ціннісних установок та орієнтацій, усвідомлення мотивів своєї професійної поведінки тощо.

Таким чином, розроблена система науково-педагогічного забезпечення формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що охоплює обґрунтовані науково-педагогічні підходи, комплекс педагогічних принципів та педагогічних умов, становить фундаментальну базу для створення організаційно-методичної моделі формування творчої

педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в процесі професійно-педагогічної підготовки.

2.2. Організаційно-методична модель формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва

Вивчення сутності та змісту творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, особливостей та вимог до їхньої професійної діяльності, окреслених в освітніх стандартах, освітньо-кваліфікаційних характеристиках, освітньо-професійних програмах бакалаврату, що забезпечують підготовку майбутніх педагогів-художників, обумовило створення організаційно-методичної моделі та її подальше експериментальне впровадження.

Передусім варто з'ясувати сутність поняття «модель» у наукових дослідженнях. У філософській науці пропонується розглядати модель (з фр. *modele* – міра, зразок, еталон, стандарт) як організовану в думках систему, що здатна відображати і заміщувати об'єкт дослідження, та вивчаючи яку можна отримати нову інформацію про об'єкт, що зображується [85, с.89]. У педагогіці ствердилося таке визначення: «Модель – уявна або матеріально-реалізована система, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта [25, с. 516]. В. Штофф розглядає модель як подумки представлену або матеріально реалізовану систему, що відтворює об'єкт дослідження, має здатність підміняти його для одержання нової інформації при її вивченні» [91, с. 19]; певну структуру, динамічну або статичну, образну або знакову, що складається з сукупності елементів та зв'язків між ними [91, с. 122]. Таким чином, модель виступає своєрідним абстрактним об'єктом, аналогом об'єкта чи явища, що досліджується, який відображає структуру, характеристики, взаємозв'язки його елементів.

Запропонована організаційно-методична модель формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва виступає засобом оптимізації процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів-художників і підвищення його якості. У її структурі ми виокремлюємо такі блоки: цільовий, методологічний, змістово-процесуальний та оцінно-результативний. Розглянемо їх детальніше [104].

Цільовий блок організаційно-методичної моделі формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва відображає мету та завдання професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва та обумовлений соціальним замовленням, вимогами вищої освіти й кваліфікаційними характеристиками педагога у сфері образотворчого мистецтва.

Мета представленої моделі полягає у формуванні творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Визначена мета виступає системоутворювальною складовою організаційно-методичної моделі, якій підпорядковуються усі інші складові. Її можна вважати досягнутою, якщо в процесі реалізації експериментального фактору професійно-педагогічної підготовки майбутні педагоги-художники досягнуть більш високого рівня сформованості досліджуваної особистісної характеристики.

Для досягнення визначеної мети формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва було окреслено такі *завдання*: 1) забезпечення особистісної сприйнятливості системи педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та настанов щодо художньо-педагогічної діяльності; формування стійкої позитивної мотивації майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до здійснення педагогічної діяльності; 2) засвоєння системи знань про сутність, структуру, функції та особливості ефективної діяльності вчителя образотворчого мистецтва та оптимальні стилі педагогічного спілкування в єдності із загальнокультурними та специфічно образотворчими знаннями; розвиток художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення; 3) забезпечення практичної підготовленості та творчої самостійності студентів

шляхом формування художньо-педагогічних умінь та стимулювання виявів у студентів творчої активності; 4) розвиток творчих особистісних якостей, творчого потенціалу студентів та їх здатності до саморозвитку, самовдосконалення та саморефлексії.

Методологічний блок організаційно-методичної моделі формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва представлений особистісно-діяльнісним, компетентнісним, аксіологічним та креативним підходами (розглянуто в підрозділі 2.1) як цілісної динамічної системи концептуальних позицій дослідження, що забезпечує ефективність процесу формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Реалізація визначених науково-педагогічних підходів має ґрунтуватися на дотриманні базових педагогічних принципів: рефлексивності; гуманізації; систематичності та послідовності; свідомості, активності, самодіяльності; індивідуалізації (розглянуто в підрозділі 2.1), які можуть виступати фундаментальною основою ефективного формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Методологічний блок організаційно-методичної моделі формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва представлений також комплексом педагогічних умов, які мають наскрізний характер та є необхідними для успішного формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва: 1) вироблення ціннісно-сміслового ставлення до творчої педагогічної позиції як чинника здійснення ефективної професійної діяльності; 2) створення творчого освітнього середовища; 3) стимулювання творчої активності та ініціативності шляхом залучення до різних видів навчально-творчої діяльності; 4) активізація рефлексії та саморефлексії власної творчої педагогічної позиції (розглянуто в підрозділі 2.1).

До *змістово-процесуального блоку* організаційно-методичної моделі формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва нами віднесено визначені етапи формування творчої педагогічної

позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва: мотиваційно-орієнтаційний, когнітивно-змістовий, креативно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний, а також зміст підготовки, технології, форми та методи експериментального характеру.

При побудові моделі ми врахували основні положення, сформульовані С. Рубінштейном про поетапне формування готовності фахівця до професійної діяльності, відповідно до яких готовність до будь-якої діяльності формується на ґрунті накопиченого на попередньому етапі досвіду, тобто переходить до більш високого рівня [69], а попередній рівень виступає основою для формування наступного рівня. Процес поетапного формування творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-бакалаврів з образотворчого мистецтва передбачає комплекс цілеспрямованих взаємопов'язаних послідовних педагогічних дій, які скеровують студентів на формування структурних компонентів творчої педагогічної позиції.

У процесі формування творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників нами було використано освітньо-розвивальний потенціал дисципліни навчального плану педагогічної підготовки вчителів образотворчого мистецтва «Педагогічна творчість», нормативний зміст і технології вивчення якого студентами було збагачено експериментальними факторами дослідження; та педагогічного клубу «Моя творча педагогічна позиція».

При тому ми спиралися на міжпредметні зв'язки інших навчальних дисциплін психолого-педагогічного спрямування – курсів «Вступ до спеціальності», «Психологія», «Педагогіка», «Історія педагогіки», зміст та тематика яких сприяють послідовному входженню в педагогічну професію, формуванню професійно-значущих та особистісних якостей педагога, що детально представлено в дод. Г.

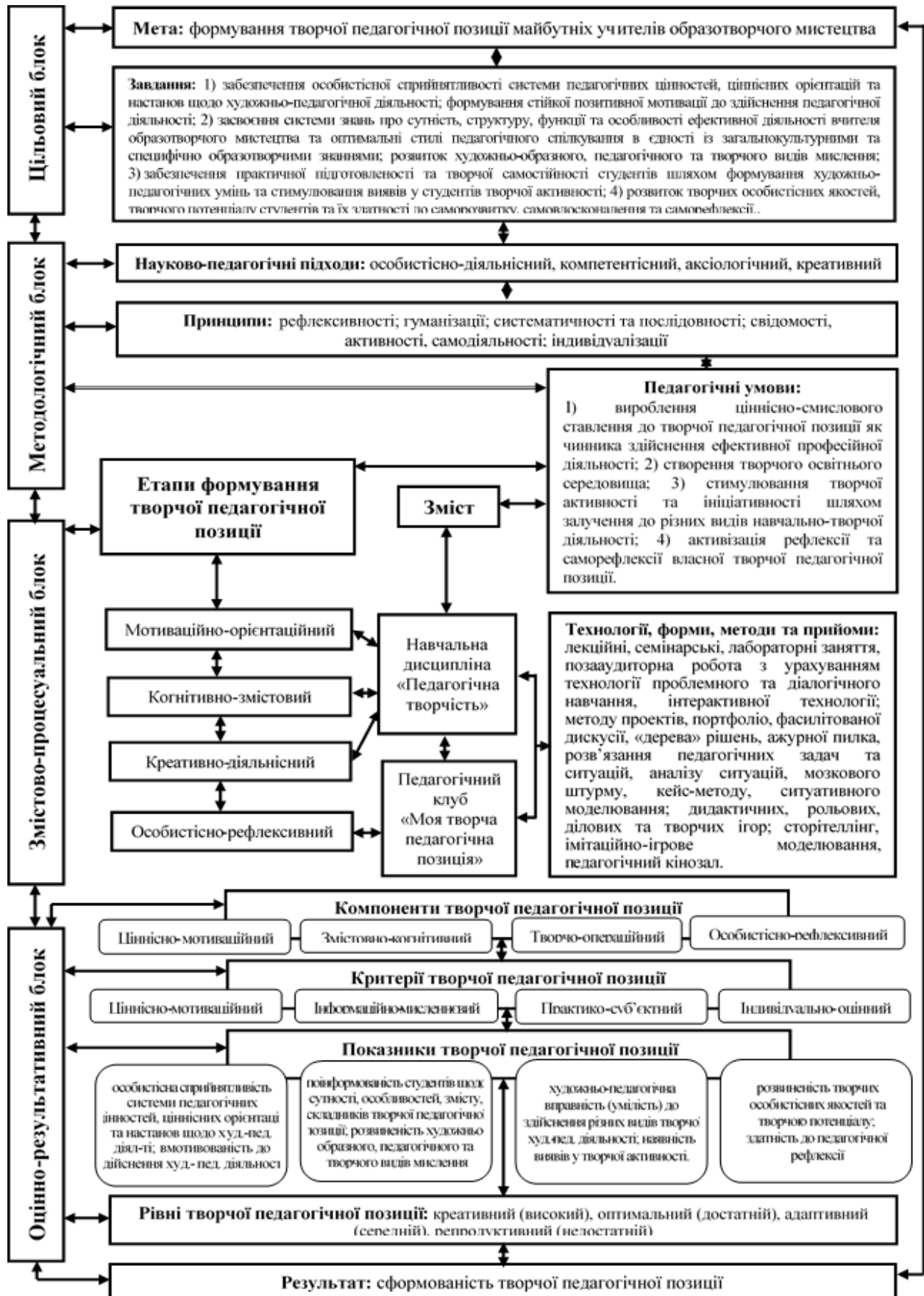

Рис. 2.1. Організаційно-методична модель формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва (авторська розробка)

Обрання імперативним елементом й організаційною основою дослідно-експериментальної роботи на усіх етапах формування творчої педагогічної позиції навчального курсу «Педагогічна творчість» зумовлено тим, що, як зазначає Н. Гузій, «навчально-виховні завдання курсу спрямовувалися на розвиток мотивації студентів та подальше глибоке оволодіння педагогічною професією, допомогу в знаходженні власної професійної позиції; формування аналітичної культури майбутнього педагога, що дозволяє йому на достатній теоретичній базі осмислювати реалії педагогічної праці, моделювати практику педагогічної діяльності та оволодівати її техніками; уведення студентів у творчу лабораторію педагога-майстра та опанування технологією її створення; оволодіння здобутками інноваційної педагогіки, передовим досвідом творчо працюючого педагога» [20, с. 344].

Зміст кожної теми навчальної дисципліни «Педагогічна творчість» було збагачено додатковою інформацією, необхідною для ефективного формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Додаткова навчальна інформація до модулів та тем програми курсу
«Педагогічна творчість»

№ з/п	Назви модулів і тем	Додаткова навчальна інформація, спрямована на формування творчої педагогічної позиції
1	Модуль 1. Творчість і майстерність у педагогічній професії	
1.1	Сутність та зміст педагогічної творчості і майстерності	Сутність та зміст творчої педагогічної позиції. Компоненти, критерії та рівні творчої педагогічної позиції. Творча педагогічна позиція майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як передумова його професійного становлення.
1.2	Теоретичні і	Творча педагогічна діяльність як вид

	технологічні основи професійно-педагогічної діяльності	професійної діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Цілісність педагогічних, художніх і творчих умінь майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як основа його компетентності та професійної майстерності.
1.3	Учитель-вихователь як суб'єкт творчої педагогічної праці, професійно-педагогічне самовдосконалення	Художньо-образне, педагогічне та творче мислення як складова творчої педагогічної позиції педагога-художника. Творча активність, творчі якості, творчий потенціал та творча індивідуальність у структурі творчої педагогічної позиції. Психологічні механізми творчого саморозвитку та самовдосконалення.
2	Модуль 2. Культура педагогічної взаємодії	
2.1	Теоретичні та технологічні основи професійно-педагогічного спілкування	Типи професійно-педагогічних позицій. Комунікативні якості, які характеризують творчу педагогічну позицію майбутнього педагога-художника.
2.2	Педагогічна техніка та педагогічний артистизм вчителя	Педагогічний артистизм як один з шляхів реалізації творчої педагогічної позиції. Методики розкриття та шляхи розвитку творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

У межах навчального процесу формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва може відбуватися як на аудиторних (лекції, семінари, лабораторно-практичні заняття), так і на позааудиторних заняттях (факультативи, гуртки тощо).

Основними формами організації навчання стали лекційні й семінарсько-лабораторні заняття з урахуванням педагогічних технологій та методів, які дозволяють сформувати творчу педагогічну позицію майбутніх учителів

образотворчого мистецтва: технології проблемного, діалогічного, особистісно-орієнтованого, інтерактивного навчання; методи проектів, портфоліо, фасилітована дискусія, «дерево» рішень, ажурна пилка, метод розв'язання педагогічних задач та ситуацій, метод аналізу ситуацій, метод мозкового штурму, кейс-метод, метод ситуативного моделювання; рольові, ділові та творчі ігри тощо, які добирались відповідно до особливостей завдань кожного етапу.

На першому, *мотиваційно-орієнтаційному етапі* формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва створюється атмосфера розвитку у студентів позитивної мотивації навчально-професійної художньо-педагогічної діяльності та усвідомленого ціннісного ставлення до майбутньої педагогічної професії, до творчої сутності цієї діяльності, до творчої педагогічної позиції як важливого показника професіоналізму. Провідною педагогічною умовою на цьому етапі виступає вироблення ціннісно-сміслового ставлення до творчої педагогічної позиції як чинника ефективності здійснення професійної діяльності. Відповідно на цьому етапі передбачається вирішення завдань актуалізації знань студентів, які були отримані під час попереднього вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, про професію, педагогічну діяльність як творчий процес та її цінності, про творчий характер діяльності вчителя, про творчість, творчу активність, творчий потенціал як рушій професійного зростання. Крім того, уточнюється розуміння студентами цілей та завдань діяльності учителя образотворчого мистецтва, демонструвалися теоретико-методичні підходи до розв'язання різноманітних ситуацій творчої педагогічної діяльності, акцентувалася увага на важливих професійно значущих якостей особистості педагога і необхідності пізнання самого себе, своїх здібностей та потенційних можливостей. Внаслідок цього створюються умови для формування у студентів педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних установок у педагогічній діяльності й стимулюється потреба в оволодінні майбутньою професією та формуванні творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Професійна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва має бути націлена на формування в них особистісного сенсу творчої педагогічної позиції, ґрунтуючись на знаннях механізмів творчої педагогічної діяльності та усвідомленні загальнолюдських, педагогічних та культурних цінностей.

Зміст діяльності на мотиваційно-орієнтаційному етапі полягає у:

- 1) виявленні рівня сформованості творчої педагогічної позиції студентів; вивчення інтересів, потреб, цінностей, здібностей та потенційних можливостей майбутніх педагогів-художників;
- 2) створенні установок особистості на самореалізацію в педагогічній діяльності;
- 3) розвитку вольових якостей, зокрема, цілеспрямованості, наполегливості, витримки, самостійності, дисциплінованості та самокритичності в професійній діяльності;
- 4) виборі та обґрунтуванні технологій, методів, прийомів організації професійної підготовки з метою формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва;
- 5) розробленні програм включення студентів до творчої педагогічної діяльності;
- 6) використанні можливостей навчальної дисципліни «Педагогічна творчість» при проведенні лекційних занять та включення додаткового педагогічного матеріалу в зміст дисципліни, яка вивчається.

Основною формою організації навчання на даному етапі є *лекційні заняття*. Зауважимо, що необхідно сформувати в студентів потребу у формуванні творчої педагогічної позиції, що, у свою чергу, призведе до виникнення позитивної мотивації. А отже потрібно підтримувати постійний інтерес до вчительської професії, прагнення оволодіти педагогічною творчістю та майстерністю шляхом технологій, методів, прийомів навчальної діяльності, які б стимулювали пізнавальну активність студентів, викликали усвідомлене бажання засвоїти теоретичний матеріал і оволодіти практичним досвідом формування творчої педагогічної позиції. Досягнення цієї мети, на нашу думку, можливе при застосуванні методів та прийомів технології інтерактивного навчання, основними рисами якої є переживання учасниками конкретного досвіду («навчання через досвід»), його осмислення; рефлексія

(«пропущення» через себе); застосування знання на практиці [65]. Забезпеченню умов щодо формування позитивного, ціннісно-сміслового ставлення до професійно-педагогічної діяльності та прагнення її якісного здійснення, активізації творчої активності й ініціативи в розв'язанні художньо-педагогічних завдань сприяє використання *метод фасилітованої бесіди або дискусії*, який є однією з форм педагогічного спілкування, що забезпечує обговорення й вирішення певної проблеми в колективі й дозволяє колегіально отримати результат за допомогою стратегічно побудованих запитань ведучого. Фасилітована дискусія передбачає особистісну відповідальність кожного учасника за досягнення спільного результату, орієнтована на застосування набутих знань у майбутній професійній діяльності та належить до методів технології інтерактивного навчання, яке має на меті створення таких комфортних умов, за яких кожна особистість зможе досягти відчуття успіху та інтелектуальної спроможності [45]. У процесі фасилітованої дискусії думка одного учасника виступає стимулом думки іншого. Система питань для обговорення педагогічної проблеми чітко продумана і відповідає закономірностям розвитку візуалізації. Ведучий сприяє розвитку дискусії, активізує її, але не приймає в ній безпосередньої участі, не висловлює своєї думки, а лише полегшує і направляє сприйняття. Фасилітована дискусія дозволяє максимально залучити студентів до активної участі, актуалізувати їх творче мислення, створити емоційно сприятливу, невимушену атмосферу.

Використання проблемної лекції з елементами фасилітованої дискусії при розгляді сутності та змісту педагогічної творчості і майстерності дозволило зосередити увагу на проблемі формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як передумові його професійного становлення, роблячи акцент на творчості як на складовій діяльності не лише художника, а педагога. Метод фасилітованої дискусії допоміг спрямувати думки студентів таким чином, щоб вони усвідомили значущість творчої педагогічної позиції, звернули увагу на відмінності між творчої педагогічною позицією педагога-художника і творчою педагогічною

позицію вчителя будь-якого іншого профілю. Головним питанням дискусії було: «Чому формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є важливим?» Навколо нього була побудована система відкритих запитань такого характеру: «Причина важливості полягає в...», «Що Ви можете сказати з цього приводу?», «Що дозволяє так думати?», «Це цікаве зауваження, чи можемо ми його додати до кола педагогічних проблем?», «Наскільки я зрозумів/зрозуміла, ви стверджуєте, що.... правильно?», «Які є ще аргументи?», «Це важливо, чи не так?».

Також на вступній лекції «Сутність та зміст педагогічної творчості і майстерності» з метою розуміння специфіки, складності та значущості професії педагога та майбутньої художньо-педагогічної діяльності було поставлено завдання обмірковувати висловлювання відомих особистостей про особистість вчителя й сформулювати думку відповідно власних відчуттів та уявлень про професію педагога:

- «Важко переоцінити роль справжнього педагога. Він не лише і не стільки джерело інформації, скільки духовна опора дитини, її реальний ідеал» (М. Амосов).

- «Вихователем і вчителем треба народитися, а їм керує природжений такт. Поганий учитель підносить істину, хороший вчить її знаходити. Найважливішим явищем у школі, самим повчальним предметом, самим живим прикладом для учня є сам учитель» (А. Дістерверг).

- «Якщо вчитель має тільки любов до справи, він буде добрим учителем. Якщо вчитель відчуває тільки любов до учня, як батько, мати, він буде кращим за того вчителя, який прочитав усі книжки, але не відчуває любові ні до справи, ні до учня. Якщо учитель поєднує в собі любов до справи і до учнів, він – досконалий учитель» (Л. Толстой).

- Учитель повинен бути артистом, художником, гаряче закоханим у свою справу» (А. Чехов).

- «Найперше, що має зробити вчитель, – це розвинути в учня дух допитливості» (Д. Менделєєв).

- «Учитель — це перший, а потім і головний світоч в інтелектуальному житті школяра; він пробуджує в дитини жадобу знань, повагу до науки, культури, освіти» (В. Сухомлинський).

У ході обговорення було з'ясовано, що думки студентів розділилися. Одна група майбутніх педагогів-художників визнавала беззаперечний вплив вчителя на формування особистості дитини, її інтелекту, світогляду, культурного рівня тощо. Студенти наголошували на винятковій значущості саме вчителя образотворчого мистецтва, який має залучити дитину до безмежного світу мистецтва та культури, навчити розрізняти гарне та потворне, хороше та погане, що, у свою чергу, безпосередньо вплине на усі складові «Я» дитини, сформує систему ціннісних ставлень до себе, до людей, до навчання, до діяльності, до навколишнього світу в цілому. Друга група студентів, навпаки, заперечувала такий вплив педагога на дитину, аргументуючи її тим, що занадто багато факторів впливає на розвиток особистості дитини: різноманітні соціальні та біологічні чинники. А отже, на їх думку, вчитель образотворчого мистецтва має лише передати знання, навчити тримати олівець та пензлик, а не бути таким собі «універсальним солдатом». Перші розуміють та відчують діяльність вчителя як мистецтво, інші – як ремесло.

Значні можливості для вироблення в студентів ціннісно-смиислового ставлення до творчої педагогічної позиції, розвитку позитивної мотивації та усвідомленого ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності спостерігаються при вивченні теми «Особистість вчителя в системі професійної творчості і майстерності». З метою опанування теоретичними знаннями про роль педагогічної креативності, педагогічних здібностей, професійно-значущих якостей у продуктивній педагогічній діяльності, їх види, рівні, фактори формування та розвитку; структуру рис особистості вчителя творчої орієнтації; типологію творчої особистості вчителя, її значення для становлення творчої педагогічної індивідуальності тощо на лекційному занятті було використано *метод проблемної лекції*. Неможливо сформувати творчу складову педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, не надаючи йому

можливості розвивати педагогічне та творче мислення, висловлювати власну думку, шукати відповіді на актуальні питання педагогічної теорії та практики, забезпечуючи змістовну активну взаємодію суб'єктів навчального процесу, корпоративність та діалогічність. На лекції було розглянуто психолого–педагогічні підходи до формування особистості педагога. У процесі викладу матеріалу студенті заповнювали порівняльну таблицю, у якій було представлено погляди педагогів минулого на визначення комплексу професійних та особистісних якостей учителя, що дозволяло простежити їх еволюцію (Я.А. Коменський, Ж.Ж. Руссо, А. Дістервег, О. Духнович, К. Ушинський, П. Каптерев, Н. Кузьміна, Ф. Гोनоболін, А. Маркова, Є. Рогов). Після чого перед студентами було поставлено проблемні запитання: Чи є підходи науковців актуальними у XXI столітті? Яким вимогам має відповідати особистість сучасного педагога? Якою має бути професійна підготовка вчителя образотворчого мистецтва, щоб сформувати особистість, яка відповідає сучасним освітнім вимогам? Як саме відбувається процес професійного становлення студента як педагога? Якою має бути особистість вчителя образотворчого мистецтва?

Перед викладачем стояло завдання спонукати студентів до пошуків шляхів вирішення проблеми, поставивши перед студентами низку проблемних запитань, у яких закладено суперечності, які потрібно виявити і вирішити. Як результат – у ході їх вирішення студенти набувають у співпраці з викладачем нових необхідних знань, процес пізнання стає творчим й наближається до пошуково-дослідницької діяльності.

Використання *проблемних питань* при викладі навчального матеріалу спонукає студентів замислитись над сучасними вимогами до вчителя образотворчого мистецтва, над тим, чи відповідає особистість сучасного студента суспільним домаганням тощо. Подібні роздуми стимулюють майбутніх педагогів-художників до осмислення своєї особистості, відповідності своїх особистісних та професійних якостей, що, у свою чергу, призводить до усвідомлення необхідності змін у структурі своєї особистості, розвитку

теоретичного педагогічного мислення, його критичності, самостійності та гнучкості, пізнавального інтересу до змісту навчальної дисципліни, формування внутрішньої мотивації й ціннісно-сміслового ставлення до особистості педагога, безпосереднього впливає на розвиток рефлексивних здібностей, вміння самоаналізу, самооцінки, самопрогнозування тощо.

Також на лекційному занятті були використані *елементи дискусії*: на основі раніше прочитаних творів (В. Сухомлинський «Серце віддаю дітям», А. Макаренко «Педагогічна поема», Ш. Амонашвілі «Здрастуйте, діти!») студенти обговорювали функції, ролі вчителів, а також властиві їм особистісні та професійні якості. Наприкінці дискусії студенти мали здійснити порівняльну характеристику особистостей вчителів з педагогічних творів з особистістю сучасного вчителя.

У ході наукового пошуку з'ясовано, що базисом ціннісно-сміслового ставлення до творчої художньо-педагогічної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва є цінності, які керують цією діяльністю й спрямовують її, а отже виступають її рушієм. Тому з метою формування позитивної мотивації до педагогічної діяльності, яка відображає їхню спрямованість на творчість, потребу в самовираженні, самореалізації і як педагога, і як художника, наявність інтересу до процесу та до результату творчої художньо-педагогічної діяльності, до уваги студентів було запропоновано згадати прислів'я та приказки про вчителя та зробити висновок про те, чому в усній народній творчості висловлено повагу до цієї професії («Учитель у школі, як посів у полі», «Шануй учителя, як родителя», «Священна праця учителя щоденна», «Учитель як мати, прагне все найкраще дітям дати», «Учитель як сіяч добірного насіння, вчить підростаюче покоління», «Учитель народний, бо труд його благородний», «Покликання вчителя прекрасне – дбати, щоб іскра знань не гасла», «Професія вчителя доти буде, доки живуть люди», «Щоб учителем стати, треба щире серце мати», «Усі професії починаються від учителя», «Немає кращої дороги, як іти у педагоги», «Учительський труд роки не зітруть», «Праця вчителя ніколи не вмирає, бо в справах учнів палає», «Де

вчитель і школа, там знання і світло докола», «Учитель, як батько й мати, вчить честь шанувати», «Вчителя й дерево пізнають з плодів», «Професія вчителя прекрасна, мов на небі сонце ясне», «Де праця вчителя завзята, там країна на героїв багата», «Учитель – добра й розуму повелитель», «Щоб учителем стати, треба щире серце мати»).

Розумінню себе, свого місця та ролі в професійній діяльності сприяло виконання самостійної роботи, яка передбачала підготовку *педагогічного есе* за одним із запропонованих прислів'їв (або за будь-яким іншим про особистість вчителя), яке найточніше та найближче характеризує їхнє відношення до обраної професії. Варто зауважити, що більшість студентів – майбутніх педагогів-художників, оцінюючи власний вибір, визнають, що до вступу в заклад вищої педагогічної освіти мистецького спрямування їх підштовхнуло не стільки бажання бути вчителем образотворчого мистецтва, скільки бажання отримати знання з фахових дисциплін, набути вміння та навички з образотворчого мистецтва, а усі інші дисципліни, крім спеціальних – не обов'язкові та непотрібні для них як для художників. Однак вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, проходження пропедевтичної практики змінили ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності, викликали бажання займатися саме творчою педагогічною працею, яка б була спрямована на формування творчого духовно розвиненого підростаючого покоління засобами мистецтва, оскільки лише творчий учитель може розвинути творчого учня.

Ефективним для забезпечення стійкої системи педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних установок у педагогічній діяльності та готовності майбутніх педагогів-художників оволодівати майбутньою професією є *метод лекції-візуалізації*. Візуалізація в процесі навчання допомагає студентам правильно організувати і аналізувати інформацію. Схеми або малюнки замінюють об'ємні словесні описи, дозволяють легко їх запам'ятовувати і згодом відтворити, а також простежувати взаємозв'язок між досліджуваними об'єктами. Крім того,

візуалізація допомагає студентам інтегрувати нові знання і дозволяє пов'язувати отримані дані в цілісну картину, забезпечуючи при цьому формування образного та педагогічного мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва. З метою поживлення навчального процесу, надання йому рис творчості, легкості, гнучкості вивчення теми «Теоретичні та технологічні основи професійно-педагогічного спілкування» супроводжувалося яскравою мультимедійною презентацією, яка активізувала увагу, уяву та мисленнєву діяльність студентів. Опора і на слуховий аналізатор, і на зоровий надала можливість засвоїти більше потрібної інформації щодо типів професійно-педагогічних позицій, комунікативних якостей, які характеризують творчу педагогічну позицію майбутнього педагога-художника, ніж на традиційному лекційному занятті.

Другий, *когнітивно-змістовий етап* формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, який виступає логічним продовженням мотиваційно-орієнтаційного етапу, переважно спрямований на засвоєння комплексних знань, які розкривають сутність та особливості педагогічної професії; зміст, складники творчої педагогічної позиції як способу вираження ставлень педагога до професії та її суб'єктів у процесі педагогічної діяльності. Домінантними на цьому етапі формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва є педагогічні умови створення творчого освітнього середовища й стимулювання творчої активності та ініціативності шляхом залучення до різних видів навчально-творчої діяльності.

Завдання даного етапу полягають у формуванні знань про сутність та особливості педагогічної професії; місце й роль педагога в розвитку суспільства; про художньо-педагогічну діяльність як творчий процес; зміст, складники творчої педагогічної позиції як способу вираження ставлень педагога до професії та її суб'єктів у процесі педагогічної діяльності; розвитку художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення; підвищенні загального інтелектуального розвитку студентів.

Зміст діяльності на когнітивно-змістовому етапі полягає в: 1) створенні умов для залучення студентів до різних видів навчальної діяльності задля формування теоретичних основ творчої педагогічної позиції; 2) забезпеченні поєднання теоретичного матеріалу з самостійною роботою студентів; 3) використанні обґрунтованих на попередньому етапі технологій, методів, прийомів організації професійної підготовки з метою формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва; 4) активізації самостійності, відповідальності, сприяння самореалізації студентів; 5) використанні можливостей навчальної дисципліни «Педагогічна творчість» при проведенні семінарських занять та включення додаткового педагогічного матеріалу в зміст дисципліни, яка вивчається.

Основною формою організації навчання на когнітивно-змістовому етапі виступають *семінарські заняття*. У виборі методів роботи ми звернулися до використання педагогічного досвіду вітчизняних та зарубіжних педагогів-художників. З цією метою зміст навчального матеріалу теми «Сутність та зміст педагогічної творчості і майстерності», яка передбачала розгляд становлення та розвитку ідей педагогічної творчості, майстерності, новаторства в історії зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки, було доповнено матеріалами із зазначеної тематики. Одним із *прийомів емоційного мотивування навчання є створення ситуації захоплення*, тобто використання у навчальному процесі прикладів та фактів, які охоплюють коло інтересів та захоплень студентів. Тому їм було запропоновано *творчі завдання*, що активізували дослідницьку активність, стимулювали мислення студентів та сприяли самовизначенню у пріоритетності педагогічних цінностей і ціннісних орієнтацій професійної діяльності. Це передбачало підготовку доповідей: «Шляхи розвитку вітчизняної художньої педагогічної думки», «Особливості педагогічної творчості педагога-художника», «Багатогранність творчої педагогічної діяльності педагога-художника (на прикладі видатних педагогів-художників П. Чистякова, І. Репіна, В. Серова, М. Владикіна та інших). Теми пропонувалися орієнтовні й студенти могли внести у них корективи. Опрацювання такого теоретичного матеріалу

дозволяє студенту – майбутньому вчителю образотворчого мистецтва осмислити себе, свою діяльність, переорієнтуватися з суто образотворчої діяльності на художньо-педагогічну, сформулювати і сформувати свою систему особистісних та професійних цінностей, дає можливість усвідомити значущість творчості не лише як складової діяльності художника, а, перш за все, як складової діяльності педагога.

Для формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва важливого значення набуває теоретичне осмислення дефініції «позиція» та похідних від неї понять. Для цього студентам було роздано для ознайомлення заздалегідь підготовлені картки з формулюваннями понять. Далі за допомогою *методу інтерв'ю* студентам пропонувалося об'єднатися попарно та пояснити один одному своїми словами сутність поняття. Наприкінці, вислухавши пояснення один одного, студенти мали пояснити поняття усій групі. У підсумку викладач має узагальнити формулювання студентів та охарактеризувати творчу педагогічну позицію майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як вид професійної діяльності та передумова його професійного становлення.

При вивченні теми «Теоретичні і технологічні основи професійно-педагогічної діяльності» нами переважно використовувались методи інтерактивної технології навчання, яку ми розуміємо як таку організацію навчального процесу, що дозволяє забезпечити міжособистісну взаємодію всіх його учасників, досягнути заздалегідь запланованого результату навчання та створити комфортні умови для творчого росту кожної особистості.

У контексті формування творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників в освітньо-виховному середовищі вищого закладу освіти принципове значення має творча активність та ініціативність студентів, які виражаються в умінні відходити від шаблону, асоціативному мисленні, стійкій потребі в імпровізації і творчості, у здатності за власною потребою та інтересом висувати нові ідеї та пропозиції; самостійно діяти в умовах професійної діяльності. Тому одним із напрямів формувальної роботи зі студентами було

визначено їх забезпечення на семінарських заняттях за допомогою інтерактивних методів.

У рамках опанування матеріалом зазначеної теми студентам пропонувалося проаналізувати праці видатних педагогів (В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», А. Макаренка «Педагогічна поема», Ш. Амонашвілі «Здрастуйте, діти!») скласти портрет вчителя творчої орієнтації, охарактеризувати особливості та сутнісні ознаки творчої педагогічної діяльності педагогів. При цьому доцільним є використання *прийому словесного малювання*. Студентам пропонувалося згадати найбільш яскравих для них героїв творів та словесно намалювати, використовуючи кольорову палітру. Це дозволяє глибше зануритися у психологію людини, відчувати, що керує її вчинками, проїнятися її емоційним досвідом. Таке переживання допомагає шукати нетривіальні виходи із проблемних ситуацій, відходити від шаблонів та не мислити стереотипами.

Метод мозкового штурму був застосований на семінарському занятті при вивченні суті та значення педагогічного іміджу та харизматичних якостей у творчому портреті вчителя, який відомий у педагогіці як метод колективного пошуку ідей та виступає ефективним способом актуалізації творчого потенціалу студентів шляхом вільного висловлювання своїх думок з поставленої проблеми. Переваги методу мозкового штурму полягають у тому, що він дозволяє за короткий час залучити до колективного обговорення якомога більше студентів та зібрати максимальну кількість гіпотез, думок та точок зору на одну й ту ж проблему, у тому числі й найнеймовірніших і фантастичних; активізує увагу та творче мислення студентів, надає можливість відійти від традиційних уявлень, стереотипів, шаблонів та стандартів, навчитися колективно приходити до загального висновку, формулювати свою позицію та висловлювати своє ставлення до педагогічних явищ.

Майбутнім учителям образотворчого мистецтва було запропоновано кілька питань для мозкового штурму: «Навіщо вчителю потрібен позитивний імідж?», «Що обов'язково має включати педагогічний імідж?», «Харизма. Що це

таке?», «Як сформувати позитивний педагогічний імідж?», «Яким чином можна розвинути харизматичні якості?».

Студентами висувалися ідеї, які на даному етапі не вимагали будь-якого аргументування та оцінювання. Кожна висунута пропозиція була коротко записані на дошці. Наступний етап передбачав оцінювання, обговорення ідей, ранжування їх за ступенем значущості та відбір найбільш ефективних та найкращих.

Метод мозкового штурму сприяє розвитку творчої активності студентів та дозволяє забезпечити творче освітнє середовище шляхом дотримання принципів, які були розроблені А. Осборном: 1) генерування ідей, що сприяють творчому вирішенню проблем; 2) використання ефектів групової діяльності, групового мислення, групової динаміки, прийомів асоціювання; 3) спонтанного висунення гіпотез; відстроченого судження, які сприяли збільшенню числа генерованих ідей [102]. Формуванню творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників і закріпленню знань про структуру рис особистості вчителя творчої орієнтації сприяло використання *методу «Ажурна пилка»*, сутність якого полягала в опрацюванні значної кількості навчального матеріалу за короткий проміжок часу та у формуванні у студентів умінь працювати разом, допомагати одне одному – вчитися навчаючи.

Студенти заздалегідь були розподілені на так звані три «домашні» групи, кожна з яких отримала завдання, яке мала вивчити та обговорити:

1. Потребнісно-мотиваційна сфера у структурі особистості вчителя.
2. Інтелектуально-когнітивна сфера у структурі особистості вчителя.
3. Емоційно-вольова сфера у структурі особистості вчителя.

По завершенню роботи «домашніх» груп студенти переходять до іншої групи, у якій вони виступають в ролі «експертів» з питання, над яким працювали в «домашній групі» та отримують інформацію від представників інших груп. Кожна експертна група має вислуховує всіх представників «домашніх» груп і аналізує матеріал загалом. Наприкінці студенти повертаються до своїх груп та діляться інформацією, отриманою в експертній групі, з членами своєї «домашньої»

групи, де остаточно узагальнюють та корегують всю інформацію, формують спільні висновки та пропозиції.

Застосування цього інтерактивного методу дозволяє активізувати позицію студентів у ході набуття професійних знань, що стимулює внутрішню мотивацію навчання, робить навчальний процес свідомим, особистісно значущим. Засвоєння матеріалу у такій формі дозволяє студентам відчувати свою значущість, що спонукає його до самостійного пошуку (оскільки студент не отримує готових знань, стимулює пізнавальну й інтелектуальну активність, сприяє розвитку творчих здібностей, підвищує впевненість у власних силах, створює сприятливе психолого-педагогічне навчальне середовище.

У процесі створення творчого освітнього середовища стимулювався розвиток образотворчих здібностей та художньо-образного мислення майбутніх педагогів-художників, оскільки неможливо уявити професію вчителя образотворчого мистецтва без прояву його фахових потенцій та креативного підходу до розв'язання художньо-педагогічних завдань.

При вивченні типології творчої особистості вчителя та її значення для становлення творчої педагогічної індивідуальності з цією метою було виконано педагогічну ігрову *вправу «Педагогічний малюнок»*, завдання якої полягало у жартівливому зображенні типів учителів за однією з класифікацій (Є. Рогов: предметник, організатор, комунікатор, інтелігент; В. Кан-Калик: 1) лідер, генератор, ентузіаст, дослідник; 2) педагог-прем'єр, педагог-диригент, педагог-дзеркало, педагог-режисер; В. Леві: артист, контролер, критик, інформатор, консультант, опікун, нянька, кумир, проповідник, друг, а нижчі – блазень, дресирувальник, наглядач) та презентації свої замальовок. Інші студенти мали розпізнати, який тип учителя зображено на замальовці.

Під час виконання вправи майбутні вчителі образотворчого мистецтва виявили творчу активність, індивідуальність, уяву, фантазію та почуття гумору, рівень володіння ними образотворчими засобами для зображення своїх уявлень про педагогічні явища. Варто зауважити, що подібні вправи викликають неабияку зацікавленість студентів, пожвавлюють навчально-виховний процес,

оскільки безпосередньо торкаються їх кола інтересів і як художників, і як педагогів, стимулюючи тим самим розвиток мотиваційної сфери, формування образотворчих та педагогічних умінь студентів, художньо-образного, творчого та педагогічного мислення як необхідних складових творчої педагогічної позиції.

Інтерактивний *метод «Прес»* був використаний нами при опрацюванні матеріалу щодо індивідуального стилю педагогічної діяльності (за класифікацією А. Маркової і А. Ніконової). Студенти були поділені на 4 групи відповідно до кількості індивідуальних стилів діяльності педагога. Студенти мали аргументувати переваги того чи іншого індивідуального стилю діяльності педагога, дотримуючись обов'язкової структури методу:

I. Позиція

Я вважаю, що ... (висловлення своєї думки, пояснення своєї точки зору).

II. Обґрунтування

... тому, що... (наведення причини появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази на підтримку позиції).

III. Приклад

... наприклад... (наведення фактів, які демонструють докази).

IV. Висновки

Отже (тому), я вважаю... (узагальнення своєї думки, висновок про те, що необхідно робити; тобто, заклик прийняти позицію).

Використання методу обмовлене тим, що він дозволяє зайняти й аргументувати чітко визначену позицію з актуальної педагогічної проблеми, формулювати й висловлювати свою думку з дискусійного питання переконливо у доказовій стислій формі, розвивати культуру педагогічного мовлення як інструменту виховного впливу на учнів. Студенти усвідомлюють переваги та недоліки кожного з стилів, що, безумовно, важливо для формування їх власного стилю індивідуальної творчо-педагогічної діяльності. Майбутні вчителі образотворчого мистецтва повинні вміти виражати творчу педагогічну позицію за допомогою педагогічної техніки, а не тільки засобами мистецтва.

Перевірка засвоєння навчального матеріалу, а також стимулювання

активності логічного, творчого та педагогічного мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва здійснювалося за допомогою *інтерактивного прийому «Кросворд»*. Студентам пропонувалося самостійно скласти кросворди за вивченими темами навчальної дисципліни відповідно до певних вимог: 1) розмір кросворду має коливатися в межах 20-25 слів; 2) завдання кросворду потрібно формулювати однозначно, ясно і лаконічно; 3) у кросворді мають бути поєднані завдання різного ступеня складності. На занятті студенти обмінювалися складеними кросвордами та вирішували їх. Застосування такого прийому дозволяло забезпечити активізацію розумової діяльності студентів, розвиток креативності, ерудиції, інтелектуальної самостійності, оскільки як складання кросворду, так і його розв'язання спонукало їх ще раз осмислити навчальний матеріал, усвідомити важливість тих чи інших педагогічних фактів.

Третій, *креативно-діяльнісний етап* формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, який виступає логічним продовженням когнітивно-змістового етапу, спрямований на набуття досвіду виявляти практичну готовність майбутніх учителів образотворчого мистецтва до здійснення творчої педагогічної діяльності, практичне втілення засвоєних на попередньому етапі комплексних знань й усвідомлення творчої позиції через стимулювання творчої активності, розвиток творчих особистісних якостей, творчого потенціалу, прагнення до самостійності та творчої індивідуальності. Домінантними на цьому етапі формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва є педагогічні умови створення творчого освітнього середовища й стимулювання творчої активності та ініціативності шляхом залучення до різних видів навчально-творчої діяльності. Завдання даного етапу: формування професійних умінь і навичок; розвиток творчої активності; формування готовності генерувати власні ідеї, імпровізувати та нестандартно розв'язувати художньо-педагогічні завдання.

Зміст діяльності на креативно-діяльнісному етапі полягає в: 1) створенні умов для залучення студентів до різних видів навчальної діяльності задля формування практичних основ творчої педагогічної позиції; 2) використанні

обґрунтованих на першому етапі технологій, методів, прийомів організації професійної підготовки з метою формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва; 4) активізації самостійності, відповідальності, сприяння самореалізації студентів; 5) використанні можливостей навчальної дисципліни «Педагогічна творчість» при проведенні лабораторних занять та включення додаткового педагогічного матеріалу в зміст дисципліни, яка вивчається.

Основною формою організації навчання на креативно-діяльнісному етапі виступають *лабораторні заняття*. Одним з найважливіших педагогічних умінь у структурі творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя, у тому числі й образотворчого мистецтва є вміння аналізувати педагогічні ситуації та вирішувати педагогічні задачі, які виступають основою творчої педагогічної діяльності, що сприяє розвитку творчої індивідуальності, підвищує рівень особистої практичної готовності до виконання професійних обов'язків, впливає на формування професійного мислення.

Для ефективної реалізації змісту лабораторного заняття «Педагогічні задачі та ситуації в творчій діяльності вчителя» нами було використано такий метод інтерактивного навчання як *аналіз конкретної ситуації або кейс-стаді*, керуючись при цьому думкою про те, що провідне місце у системі методів «мають зайняти ті, які чітко направлені на підготовку фахівця до професійної діяльності в якості педагога, який професійно здійснює не тільки навчальну, а й художньо-творчу та виховну діяльність засобами образотворчого мистецтва» [78, с. 204].

Кейс представляє собою реальну проблемну педагогічну ситуацію, що запозичена з професійної практики, яку необхідно вирішити. Студентам необхідно здійснити глибокий аналіз ситуації і прийняти відповідне оптимальне рішення. Кейс складається з опису проблемної ситуації та переліку питань чи завдань.

При роботі над кейсом необхідно дотримуватися певного алгоритму, який включає такі етапи [72]:

I. Підготовчий етап. Викладач готує ситуацію, додаткові інформаційні матеріали, визначає місце заняття у системі предмету.

II. Ознайомлювальний етап. 1. Введення в ситуацію студентів. Опис ситуації. Залучення учасників до живого обговорення реальної ситуації. 2. Глосарій (з'ясування сутності ключових понять кейса).

III. Аналітичний етап. 1. Усвідомлення і формулювання проблеми на основі інтерпретації ситуації. 2. Виявлення причин виникнення даної проблеми. 3. Вироблення різних способів дії в даній ситуації (варіантів вирішення проблеми).

IV. Підсумковий етап. Вибір кращого рішення з опорою на аналіз позитивних і негативних наслідків кожного.

Майбутнім учителям образотворчого мистецтва для аналізу було запропоновано кейси, які включали три різні ситуації, що стосуються особливостей поведінки та діяльності учнів на уроці образотворчого мистецтва, питання для розуміння ситуацій, а також алгоритм вирішення ситуації. При виборі ситуацій для аналізу нами було враховано життєвий та професійний досвід студентів (дод. Д).

Аналіз педагогічних ситуацій передбачає знання студентами алгоритму, як послідовності дій, виконання якої забезпечує пошук оптимального способу виходу з проблемної ситуації, що склалася, з обґрунтуванням його ефективності. Визначення актуальної педагогічної проблеми ситуації кейса дозволяє студентам, які працюють у мікрогрупі, висловити свою позицію, оцінити події, усвідомити існуючу проблему.

Подальша спільна робота студентів полягала у формулюванні педагогічної мети представленої кейс-ситуації на основі виокремленої проблеми, що дозволяє майбутнім педагогам-художникам проектувати художньо-педагогічну діяльність, враховуючи вікові та психологічні особливості учасників ситуації.

Наступна робота з кейсом передбачала відбір кількох найбільш оптимальних варіантів вирішення виокремленої проблеми. Після обговорення

запропонованих варіантів, студентами обирається лише один, найефективніший для усіх учасників ситуації. У кінці заняття студенти отримали індивідуальні завдання – на основі свого практичного досвіду створити власний кейс.

Використання методу кейс-стаді створює умови для перетворення знань з знеособленої інформації, яка отримана шляхом вивчення теоретичного матеріалу підручника, в особистісний педагогічний досвід студента, забезпечує співтворчість у системі «викладач – студенти», «студенти – студенти», а також сприяє формуванню ціннісного ставлення до навчання.

Метод аналізу конкретних ситуацій мав дещо інший алгоритм дій. На першому етапі відбувалося введення у досліджувану проблему (обґрунтування актуальності теми, розкриття її складності, ступінь розробленості в педагогічній теорії та практиці). Другий етап передбачав постановку завдання, формування мікрогруп та визначення кола завдань для кожної (вивчення ситуації, формулювання і обґрунтування своїх відповідей і рішень, підготовка до публічного захисту своєї думки). На третьому етапі пропонувалися варіанти рішень запропонованих ситуацій. На четвертому етапі відбувалася групова дискусія (обговорення точок зору і рішень, оцінка результатів аналізу, формування єдиного підходу до подібного роду проблем та шляхів їх вирішення, вибір найкращого рішення для даної ситуації). На п'ятому етапі відбувалася підсумкова бесіда (виділення загального позитивного результату колективної роботи над ситуацією, аналіз позицій груп, зіставлення їх тенденціями в реальній практиці, виділення помилкових рішень, виділення кола знань і вмінь, необхідних для такої роботи).

Таким чином, методи *аналізу конкретної ситуації* або *кейс-стаді* дозволяли студентам виявляти інтерес, активність та ініціативність у вирішенні представлених ситуацій, сприяли формуванню готовності генерувати власні ідеї, імпровізувати та нестандартно розв'язувати художньо-педагогічні завдання, творчо ставитись до педагогічних рішень. Пошук шляхів вирішення педагогічних ситуацій сприяв оволодінню майбутнім педагогам-художникам

професійними компетенціями та набуттю досвіду професійної діяльності з можливістю знаходити й застосовувати нетрадиційні педагогічні рішення.

Формуванню показників творчо-операційного та особистісно-рефлексивного компонентів творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, а саме: відпрацюванню професійних умінь, які забезпечують практичну готовність до здійснення творчої художньо-педагогічної діяльності; оволодінню відповідними засобами для формування та реалізації творчої педагогічної позиції; розвитку творчих особистісних та професійно значущих якостей, творчого потенціалу та творчої індивідуальності; формуванню умінь та навичок педагогічної рефлексії сприяють *інтерактивні методи «Дерево рішень», «Педагогічна інтерпретація картин», дидактична гра «Професіограма вчителя образотворчого мистецтва»*, які застосовувалися про проведенні лабораторно-практичного заняття «Професійно-педагогічне самовдосконалення майбутнього вчителя».

Ми вважаємо, що кожен майбутній учитель образотворчого мистецтва у тій чи іншій мірі володіє здібностями, які прямо чи опосередковано можна віднести до творчих. Тому завдання професійної підготовки полягає у розвитку таких здібностей з метою формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Аналіз наявного педагогічного досвіду свідчить про те, що найбільш ефективним способом підвищення ефективності освітнього процесу є залучення студентів до навчально-творчої діяльності, оскільки дозволяє сформувати готовність та здатність студента до оригінальних педагогічних рішень, нестандартного мислення, самостійності, відходу від шаблонів й стереотипів, педагогічної імпровізації та створення інноваційних педагогічних продуктів; виявляти й аналізувати проблеми, які можуть виникати в майбутній професійно-педагогічній діяльності, та знаходити автентичні шляхи їх творчого рішення. Учитель образотворчого мистецтва творчої орієнтації, оперуючи набутими знаннями, здатен не лише до створення творчих педагогічних продуктів на принципово нових засадах, а й побачити традиційне, класичне у інноваційних педагогічних явищах.

Забезпечення практичної готовності майбутніх учителів образотворчого мистецтва до здійснення творчої художньо-педагогічної діяльності – складний процес, ефективність якого залежить від того, наскільки в ньому врахована специфіка роботи вчителя образотворчого мистецтва, її багатогранність, наскільки цей процес має педагогічну та художню спрямованість. Майбутня професійна діяльність педагога-художника вимагає від нього нестандартного й індивідуального рішення безлічі завдань. Одним з найбільш важливих для цього професійних умінь вчителя образотворчого мистецтва є його вміння проникнути в задуми художнього твору та педагогічно інтерпретувати його.

З цією метою нами був використаний *метод педагогічної інтерпретації картин*, на основі якого в студентів формується уявлення про творчу педагогічну позицію вчителя – героя художнього твору, про особистісні якості, які намагався передати художник у своїй картині. Студентам пропонувалося розглянути заздалегідь підготовлені репродукції картин відомих зарубіжних і вітчизняних художників та пояснити, яким є характер педагога, якими рисами наділив митець зображений образ, чи можливо охарактеризувати педагогічну позицію вчителя. Це дозволяє порівняти власне бачення образу педагога та його позиції з баченням відомого митця, зробити висновки про місце та значення професії вчителя, оцінити з точки зору художника власний професійний образ (дод. Ж).

На попередніх заняттях з навчальної дисципліни «Педагогічна творчість» студенти – майбутні педагоги мистецького профілю вже набули теоретичних знань про структуру особистості вчителя, про «Я-концепцію» – як засіб і спосіб особистісного та професійного розвитку, про професійні та особистісні якості педагога, важливі для здійснення майбутньої діяльності., ознайомившись при цьому з вимогами до особистості вчителя учених-педагогів (дод. К). Студенти заздалегідь отримали завдання для самостійної групової роботи, яке полягало у створенні моделі сучасного вчителя образотворчого мистецтва на основі попередньо отриманої інформації, яку презентували на занятті. За допомогою *методу «Дерево рішень»* майбутні учителі образотворчого мистецтва мали

доповнити представлені моделі професійними та особистісними якостями, при цьому обов'язково врахувавши особливості художньо-педагогічної діяльності педагога-художника. Кожна група обговорювала свою модель та робила записи на своєму «дереві», потім групи мінялися місцями та дописували на деревах іншої групи свої пропозиції. У процесі обговорення групи визначали найбільш значущі якості, риси та характеристики, рухаючись від «стовбура» до «крони дерева», прибираючи неважливе, залишаючи необхідне.

Виконання даного завдання є вкрай важливим для усвідомлення студентами необхідності педагогічного самовдосконалення, вибору шляху професійного зростання. Крім рецензування творчими групами студентів зразків програм професійного самовдосконалення видатних педагогів студенти взяли участь у *дидактичній грі «Професіограма вчителя образотворчого мистецтва»*, мета якої полягала у створенні професіограми вчителя образотворчого мистецтва, визначивши необхідний і достатній набір особистих якостей, професійних знань і умінь; перевіряючи себе, зіставивши власний результат з підсумковим; переконанні студентів у тому, що необхідно цілеспрямовано і систематично професійно удосконалюватися, визначивши стратегічні цілі, конкретні шляхи їх досягнення.

Студенти отримали для виконання такі завдання: 1. Створити професіограму ідеального вчителя (індивідуальну і колективну), оцінюючи запропоновані в довільному порядку якості за 5-бальною системою (5 – дуже важлива здатність; 4 – важлива; 3 – байдужість; 2 – погана, небажана здатність; 1 – дуже погана). Організатор перераховує наступні якості: любов до дітей; інтелігентність; духовна культура; бажання і вміння працювати разом з іншими; високий професіоналізм; інноваційний стиль науково-педагогічного мислення; готовність до прийняття творчих рішень; потреба в постійній самоосвіті; фізичне і психічне здоров'я; професійна працездатність; атракція; здатність до емпатії; сензитивність до потреб учнів; здатність до рефлексії; креативність; екстравертність; емоційна врівноваженість; впевненість в собі; оптимізм; життєрадісність; здатність до діалогічного навчання; вміння надати

особистісну забарвлення викладання; демократичний стиль спілкування тощо.

2. Підрахувати бали за кожну якість.
3. Створити колективну професіограму вчителя образотворчого мистецтва.
4. Записати варіант професіограми педагога, підготовлений фахівцями.
5. Зіставити свій і колективний варіанти професіограми вчителя з запропонованим фахівцями, визначити помилки, неточності, осмислити результати в індивідуальній і колективній рефлексії.

Для закріплення матеріалу з метою актуалізації творчого потенціалу, педагогічного та творчого мислення, мотивів професійного вибору, усвідомлення наявності якостей, рис і характеристик, професійно значущих для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, формування прообразу творчої педагогічної позиції в процесі професійної підготовки було використано один з *методів спільної діяльності «Колаж»*, який забезпечує створення для кожного учасника ситуації успіху та дозволяє виразити свої емоції і почуття. На вибір було запропоновано дві теми для колажу «Професія педагога вчора, сьогодні, завтра» та «Портрет ідеального вчителя».

Упровадження даного методу створює умови для формування позитивної установки на подальшу творчу діяльність, підвищує рівень творчого самовиявлення та свободи студентів, забезпечує сприятливий психологічний мікроклімат на заняттях, що надає можливість для вияву взаємної підтримки, довіри у взаємодії, творчої розкутості, підвищує впевненість у своїх силах та самооцінку студентів, стимулює розвиток рефлексивних здібностей.

Вияву творчої індивідуальності, артистизму, емоційності, фантазії, уяви, експресивності, педагогічної інтуїції та імпровізації студентів у майбутній професійній діяльності сприяло застосування *технології ситуативного моделювання*, яка є різновидом інтерактивних технологій, а саме *методу розігрування ситуації в ролях*, мета якої полягала у визначенні особистого ставлення до конкретної професійної ситуації, набуті досвіду поведінки в подібній ситуації методом гри, виконання ролі, близької до реальної професійної ситуації. Рольова гра імітує реальність шляхом «проживання ситуації у ролі» та дає можливість діяти «як насправді».

Вивчення теоретичних та технологічних основ професійно-педагогічного спілкування передбачає засвоєння майбутніми вчителями образотворчого мистецтва різноманітних класифікацій його стилів. Студентам було запропоновано завдання, спираючись на власний життєвий та наявний професійний досвід, попередньо ознайомитись з типологією професійних позицій учителів, запропонованою М. Таленом, в основі якої вибір ролі педагогом на основі власних потреб, а не потреб учнів («Сократ», «Керівник групової дискусії», «Майстер», «Генерал», «Менеджер», «Тренер», «Гід») та розіграти уявну педагогічну ситуацію, моделюючи реальну поведінку педагога. По завершенню було підведено підсумки щодо вибору оптимально продуктивної позиції педагога, охарактеризовано переваги і недоліки тієї чи іншої позиції тощо.

Технологія ситуативного моделювання дозволяє активізувати навчальний процес, стимулюють потребу студентів у більш глибокому усвідомленні проблеми, яка вивчається, надає їм можливість розвивати педагогічну майстерність, забезпечуючи формування активної, цілеспрямованої, свідомої, творчої особистості майбутнього фахівця мистецько-освітньої галузі.

Крім того, для формування творчої педагогічної позиції студентів вагоме значення має розвиток оригінальності, креативності, нестандартності та гнучкості мислення, оскільки безпосередньо впливає на здатність майбутніх учителів образотворчого мистецтва до оригінальних педагогічних рішень, відходу від шаблонів й стереотипів, педагогічної імпровізації та створення інноваційних педагогічних продуктів. Тому студентам було запропоновано такі *інтерактивні прийоми та вправи*, як «Педагогічний тезаурус», «Асоціація», «Дидактична казка», «Рекламна кампанія», «Віртуальна екскурсія» тощо.

Так, при вивченні теми «Комунікативність майбутнього педагога» на лабораторному занятті у ході виконання *вправи «Педагогічний тезаурус»* студенти мали класти перелік слів-ознак, які б найповніше та найточніше характеризували ключові поняття теми: педагогічне спілкування, педагогічний конфлікт, комунікативна культура, педагогічний такт.

Також цікавим та ефективним, на нашу думку, є *інтерактивний прийом «Асоціація»*, сутність якого полягала у доборі синонімів-асоціацій до запропонованих слів: до дієслова «творити» потрібно було дібрати дієлова-асоціації, до прикметника «творчий» – прикметники-асоціації. Студенти, виявляючи нестандартне мислення, пропонували варіанти пов'язані та не пов'язані з професійною діяльністю. Даний прийом не лише стимулює творчу активність студентів, а й розвиває образне мислення, збагачує словниковий запас.

Прийом «Рекламна кампанія», який використовувався на етапі відпрацювання вмінь та навичок професійно-педагогічного мовлення, викликав суттєвий інтерес та ентузіазм у студентів, які мали презентувати себе як вчителів образотворчого мистецтва, уявивши, що вони знаходяться перед потенційними учнями і мають захопити їх своєю творчою й харизматичною особистістю. Студенти намагалися якомога яскравіше прорекламувати себе, розповівши про свої життєві та професійні орієнтири, захоплення, мрії, прагнення, бажання, цілі, представивши своє педагогічне кредо та девіз своєї майбутньої професійної діяльності.

На четвертому, *особистісно-рефлексивному етапі* формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва відбувається усвідомлення творчої позиції через стимулювання здатності до саморозвитку, самовдосконалення та саморефлексії. Провідною педагогічною умовою на цьому етапі є спрямування майбутніх педагогів–художників на рефлексію та саморефлексію власної творчої педагогічної позиції. Серед завдань можна виділити такі: формування вмінь та навичок оцінювання результатів власної педагогічної діяльності і себе як професіонала; стимулювання потреби в безперервному вдосконаленні творчої педагогічної позиції та у систематичній роботі над собою як педагогом; виявлення творчого характеру професійної діяльності.

Зміст особистісно-рефлексивного етапу визначається наступними основними засадами: 1) вивчення та фіксація змін і динаміки, які відбулися в

рівнях сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва; 2) надання педагогічного супроводу та підтримки в усвідомленні виконуваної діяльності, в опануванні необхідних методик діагностики, спрямування подальшої самоосвітньої роботи з формування творчої педагогічної позиції; 3) організація рефлексії та саморефлексії майбутніх учителів образотворчого мистецтва; 4) організація позааудиторної роботи в процесі діяльності педагогічного клубу «Моя творча педагогічна позиція».

Завдання вчителя образотворчого мистецтва – створити особливе середовище на уроці образотворчого мистецтва, викликати в учнів естетичну насолоду від спілкування з творами мистецтва, закласти потяг до прекрасного. Ставлення дітей до образотворчого мистецтва залежить від особистості вчителя, від його вміння викликати інтерес до навчального предмету. З цією метою доцільно використовувати *вправу «Дидактична казка»*, у процесі виконання якої студенти вчаться створювати оту чарівну атмосферу, яка допоможе залучити підростаюче покоління до світу мистецтва. Складання колективних дидактичних казок активізує увесь творчий потенціал студентів, їх фантазію, уяву, асоціативне мислення, культуру та техніку мовлення, здатність до перевтілення, педагогічний артистизм, винахідливість, кмітливість, здатність до імпровізації та експромту. Майбутні вчителі образотворчого мистецтва усвідомлюють необхідність розвинених якостей творчої особистості педагога як особистісно-рефлексивної основи його творчої педагогічної позиції.

Важливою складовою творчої педагогічної позиції майбутнього педагога-художника виступають рефлексивні здібності як якості особистості, мислення та умови, необхідні для його творчої самореалізації й професійного становлення. Критичне ставлення до результатів діяльності, перетворення стереотипів набутого практичного досвіду, здатність вибудовувати свій професійний шлях, самоаналіз своїх професійних здібностей сприяє розвитку рефлексивних здібностей та особистісної рефлексії, що виявляється у здатності співвідносити свої можливості з вимогами до педагогічної професії, з

уявленнями про професію, які обов'язково розвиваються в процесі накопичення професійного досвіду. Ми погоджуємось з думкою О. Рукавішникової про те, що рефлексивність як професійно важлива якість педагога дозволяє йому найбільш ефективно здійснювати процес саморозвитку, творчо підходити до професійної діяльності, досягати в педагогічній праці максимальної ефективності та результативності [68].

Саме тому вкрай важливо розвивати рефлексивні та саморефлексивні здібності, оскільки цілісне формування творчої педагогічної позиції не може відбутися без оцінки власної творчої художньо-педагогічної діяльності, своїх можливостей, здібностей та професійних якостей, усвідомлення себе як творчої особистості, прагнення до самопізнання, самопроектування й самокерування своїм особистісним та професійним розвитком.

Залучення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до діалогу з самим собою, включення студента в рефлексивний аналіз через актуалізацію близьких особистісних професійних проблем сприяє розвитку рефлексивних здібностей та особистісної саморефлексії. Досягнення цієї мети досягається шляхом *підготовки письмових есе* на таку орієнтовну тематику «Мій улюблений педагог-художник», «Педагогічний артистизм вчителя образотворчого мистецтва», «Творча позиція педагога-художника», «Педагог чи художник...». Виконання подібних робіт допомагає майбутньому вчителю образотворчого мистецтва усвідомити власний педагогічний ідеал і шлях досягнення цього ідеалу в свідомості і душі студента.

З метою розвитку здібностей до педагогічної рефлексії як важливої складової творчої педагогічної позиції нами був використаний *інтерактивний метод портфоліо*, яка допомагає майбутньому педагогу рефлексивно зрозуміти ті чи інші проблеми, що виникають у нього або можуть виникнути у перспективі в професійній діяльності, сформувані обов'язкові компетенції, оцінити свої здібності, потенційні можливості та особисті досягнення, спланувати свою подальшу роботу тощо. Портфоліо дозволяє підвищити практичну спрямованість освіти, досягаючи поєднання фундаментальних і

практичних знань, направляючи освітній процес не тільки на засвоєння знань, а й на розвиток навичок самостійної творчої діяльності, вироблення практичних навичок і саморефлексії.

Використання портфоліо дозволяє реалізувати наступні принципи [53]:

- рівність всіх учасників навчання: викладач і студент стають партнерами в організації навчального процесу з пріоритетом самостійного навчання із спрямовуючою функцією викладача;
- ненасильницьке залучення до процесу пізнання, пошуку знань за допомогою створення особистісної мотивації;
- відсутність оцінки, змагання, суперництва; замість цього в якості стимулів - самооцінка, самокорекція, самовиховання;
- поєднання індивідуальної та колективної роботи для створення атмосфери співпраці, взаєморозуміння, що сприяє підвищенню рівня комунікативної культури, дає реальне уявлення про діалогічний спосіб пошуку істини;
- можливість вибору матеріалу, виду діяльності, способу пред'явлення результату;
- важливість не стільки результату творчого пошуку, скільки його процесу, у якому реалізуються закони проблемного навчання на основі інноваційної методики.

По завершенню вивчення навчальної дисципліни «Педагогічна творчість» студентам було запропоновано скласти *портфоліо власної творчої педагогічної позиції*. Формування портфоліо студенти здійснювали самостійно за такою структурою: 1) персональна інформація; 2) досягнення; 3) рефлексія. У частині «Персональна інформація» майбутні учителі образотворчого мистецтва в довільній формі представляли інформацію про себе: коротку біографію, цікаві, на їх думку, факти з їхнього життя, опис хобі, інтересів, захоплень тощо. Частина «Досягнення» включала наступні підрозділи: 1) навчальні досягнення з дисципліни «Педагогічна творчість» (рейтинг успішності – активність на семінарських та практичних заняттях; виконані домашні та самостійні роботи,

тестові завдання); 2) досягнення в художньо-творчій діяльності (участь у різноманітних виставках, конкурсах, майстер-класах, творчих проектах – усі види робіт, які демонструють зростання студента як художника); 3) досягнення в практичній роботі (усі види робіт, які свідчать про успіхи студента як майбутнього вчителя образотворчого мистецтва – різноманітні методичні розробки уроків, заходів; діагностичні матеріали; ілюстративні матеріали і т.п.). У частині «Рефлексія» студенти надавали аналіз та оцінку власної педагогічної позиції, відповідності її актуального рівня рівню необхідному, результатам навчальної, художньо-творчої та практичної діяльності та їх впливу на рівень творчої педагогічної позиції у вигляді рефлексивного щоденника, записи в якому вносились протягом усього періоду вивчення навчальної дисципліни «Педагогічна творчість»; а також заповнювали таблицю «Знаю – хочу – дізнався».

Таким чином, через портфоліо відбувається рефлексія та саморефлексія творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що дозволяє визначити напрямки свого подальшого самовдосконалення й саморозвитку.

Становлення та формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва може відбуватися не лише під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, зокрема навчальної дисципліни «Педагогічна творчість», а й у позааудиторній діяльності.

Формування позитивного, ціннісно-сміслового ставлення до професійно-педагогічної діяльності та прагнення її якісного здійснення; вироблення комплексу настанов та орієнтацій щодо прояву творчої активності й ініціативи у розв'язанні художньо-педагогічних завдань; розвиток здатності до оригінальних педагогічних рішень, нестандартного мислення, самостійності, відходу від шаблонів й стереотипів, педагогічної імпровізації та створенні інноваційних педагогічних продуктів, розвиток творчих особистісних якостей, творчого потенціалу, рефлексивних здібностей та саморефлексії; стимулювання потреби в безперервному вдосконаленні творчої педагогічної позиції та в систематичній роботі над собою як педагогом відбувалося під час організації

позааудиторної роботи у процесі діяльності педагогічного клубу «Моя творча педагогічна позиція».

Педагогічний клуб – це форма організації позааудиторної роботи, яка передбачає об'єднання студентів з метою задоволення їх педагогічних інтересів та ґрунтується на принципах вільного вибору, самоосвіти та саморозвитку.

Мета діяльності педагогічного клубу «Моя творча позиція» полягала в створенні оптимальних умов для формування та виявлення творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників, розкриття їх творчих педагогічних здібностей, набуття професійних умінь, необхідних для подальшої творчої педагогічної діяльності.

Завдання діяльності педагогічного клубу «Моя педагогічна позиція»:

- 1) виявлення та підтримка творчих, педагогічно орієнтованих студентів;
- 2) стимулювання інтересу студентів до педагогічної професії та підвищення престижу праці вчителя;
- 3) поглиблення уявлень про творчу педагогічну позицію майбутнього вчителя образотворчого мистецтва;
- 4) вивчення передового педагогічного досвіду;
- 5) формування творчого ставлення до процесу та результату педагогічної діяльності;
- 6) розвиток умінь педагогічної рефлексії та самовдосконалення.

Участь у засіданнях клубу ґрунтувалася на принципах добровільності, зацікавленості в педагогічній професії та активності її учасників. Особлива увага в процесі діяльності педагогічного клубу приділялася використанню активних групових методів та прийомів (сторітеллінг, імітаційно-ігрове моделювання, педагогічний кінозал, дискусія, дидактичні та рольові ігри тощо), що дозволяло забезпечити не тільки формування творчої педагогічної позиції студентів, а й ефективний зворотній зв'язок, відкрите, вільне спілкування й діалогічну взаємодію.

Так, діяльність педагогічного клубу розпочалася із звернення до особистого досвіду студентів, оскільки кожен з них має свою історію та мотиви вибору професії вчителя образотворчого мистецтва. Для цього нами була використана педагогічна техніка *особистого сторітеллінгу* (від англійського

story – історія, telling – розповідання), яка побудована на використанні історій з певною структурою і героєм, спрямована на вирішення педагогічних завдань навчання, наставництва, розвитку і мотивації [22].

Розробником даного методу є Девід Армстронг, який, врахувавши відомий психологічний фактор, визначив, що історії більш виразні, цікаві, цікаві і легше асоціюються з особистим досвідом, ніж правила або директиви. Вони краще запам'ятовуються, їм надають більше значення і їх вплив на поведінку людей сильніше. А отже, звернення до особистого досвіду студентів дає їм можливість поділитися своїми переживаннями та емоціями, усвідомити мотиви вибору професії, переглянути власну систему ставлень до світу, до себе як педагога та художника, зрозуміти своє призначення й покликання. Метод «навчання історіями» допомагає зацікавити студентів, захопити їх виразністю та емоційністю, оцінити особливості педагогічної діяльності через особистий досвід. Колективний аналіз особистих історій активізує рефлексивні вміння та навички майбутніх учителів образотворчого мистецтва .

Подальша робота педагогічного клубу була організована із застосуванням такого *дискусійного методу* як «Педагогічний кінозал», який передбачав перегляд та обговорення уривків з кінофільмів, у яких представлено особливості професії вчителя, зображено яскраві життєві й емоційні образи педагогів. Такий метод суттєво розширює педагогічне мислення, світогляд, кругозір студентів, збагачує особистий педагогічний досвід майбутніх педагогів, орієнтує на творчу педагогічну діяльність, сприяє формуванню професійного кредо та «Я-концепції» діяльності вчителя шляхом усвідомлення студентами засад, норм, приписів, моделей педагогічної професії як зразків для усвідомлення своїх особистих та професійно значущих якостей. Студентам для перегляду пропонувалися такі фільми: «Доживемо до понеділка» (1968), «Велика перерва» (1972-1973), «Ключ без права передачі» (1976), «Уроки французької» (1978), «Розклад на післязавтра» (1978), «Люба Олена Сергіївна» (1988), «Суспільство мертвих поетів» (1989), «Людина епохи Відродження» (1994), «У дзеркала два обличчя» (1996), «Заплати іншому» (2000), «Усмішка Мони Лізи» (2003),

«Хористи» (2004), «Учитель року» (2005), «Тріумф. Правдива історія Рона Кларка» (2006), «Зірочки на землі» (2007), «Останній урок» (2008), «Перед класом» (2008) та інші.

Крім того зі студентами – майбутніми педагогами-художниками було проведено *семінар на тему: «Образ вчителя в мистецтві»*. Студенти, об'єднавшись у групи, обирали один з видів мистецтва та здійснювали аналіз у ньому образу педагога. Рефлексія семінару передбачала оцінку представлених образів та співвіднесення їх зі своїми уявленнями, ідеалами, зразками для наслідування.

Ефективним методом формування рефлексивних здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва стала *рольова гра «Інтерв'ю з кумиром»*. Засідання педагогічного клубу у вигляді рольової гри вимагало попередньої підготовки. Студенти отримали завдання скласти перелік видатних педагогів або педагогів-художників, з якими б вони хотіли поспілкуватися у реальному житті. Із запропонованих видатних у педагогічному просторі осіб обиралося троє, спілкування з якими прагнула більшість студентів. На роль обраних призначалися бажуючі, які мали ґрунтовно та детально ознайомитися з педагогічними поглядами та діяльністю педагогів. Інші студенти виступали в якості журналістів та задавали питання, відповіді на які дозволяли охарактеризувати творчу педагогічну позицію педагогів. Студенти мали представити такі аспекти творчого шляху обраних видатних осіб, які дозволяли б оцінити їх ставлення до своєї діяльності, вияви творчої активності в педагогічній діяльності, творчої індивідуальності, перш за все, як педагогів, наскільки оригінально вирішували педагогічні задачі, виявляли нестандартність та унікальність педагогічного мислення тощо.

Формування вмінь та навичок оцінювати результати власної педагогічної діяльності і себе як професіонала; стимулювання потреби в безперервному вдосконаленні творчої педагогічної позиції та в систематичній роботі над собою як педагогом під час вивчення навчальної дисципліни «Педагогічна творчість» та діяльності педагогічного клубу «Моя творча педагогічна позиція»

найефективніше відбувалося в процесі розроблення студентами індивідуальних програм та планів творчо-педагогічного самовдосконалення на основі результатів вивчення сформованості власної творчої педагогічної позиції. Студенти на основі рефлексивного аналізу отриманих внаслідок покомпонентної діагностики даних зробили висновки щодо необхідності підвищення наявного в них рівня сформованості творчої педагогічної позиції. Складені індивідуальні програми та плани за бажанням були представлені на засіданні педагогічного клубу, обговорені та за необхідності доповнені.

Як підсумок діяльності педагогічного клубу «Моя творча педагогічна позиція» нами було проведено педагогічний квест, який розглядається як технологія, яка має чітко поставлене дидактичне завдання, ігровий задум, керівника (наставника), чіткі правила, та реалізується з метою підвищення знань, умінь, навичок у тих, хто навчається [75] Вибір квесту як форми організації засідання клубу обумовлений тим, що це своєрідна навчальна пригода, проблемне завдання з елементами рольової гри, яке, крім виконання дидактичних завдань, спрямоване на розвиток впевненості в собі, вміння спілкуватися, працювати у команді, аргументовано відстоювати свою точку зору, творчо підходити до вирішення різноманітних завдань, перш за все, педагогічних, виявляти гнучкість мислення тощо.

Враховуючи можливості квесту для формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, нами був розроблений та запропонований педагогічний квест «Подорож по Задзеркаллю», який об'єднав зміст навчальної дисципліни «Педагогічна творчість та педагогічного клубу «Моя творча педагогічна позиція».

Участь у квесті брали три команди, у склад яких входили студенти-учасники педагогічного клубу. Структура квесту була побудована за мотивами роману Льюїса Керрола «Алісині пригоди у Дивокраї». Вибір твору для квесту пояснюється його приналежністю до популярного в сучасній молоді жанру фентезі.

На початку квесту кожна команда отримувала маршрутні листи, відповідно до яких розпочиналося його проходження. На кожній з локацій маршрутного листа учасникам потрібно було виконати завдання за 10 хвилин та повернутися назад. На етапах квесту учасники отримували завдання, які в ігровій формі інтерпретували педагогічні завдання, що стосувалися навчальної дисципліни «Педагогічна творчість», знань студентів з образотворчого мистецтва та методики його викладання, про творчу педагогічну позицію, шляхи її формування, практичної готовності до здійснення творчої педагогічної діяльності й становлення студентів як учителів образотворчого мистецтва.

Вважаємо за необхідне детально представити завдання педагогічного квесту.

I етап – «Униз і вглиб кролячою норую». На столі лежать 1) книги з образотворчого мистецтва, методична література з естетичного виховання та викладання образотворчого мистецтва; 2) зображення моркви з інструкцією; 3) бланки для виконання завдання. Завдання етапу – написати текст-заклик на тему: «Три причини полюбити мистецтво».

II етап – «За підказкою Шовкопряда». Перед Шовкопрядом на столі лежать картки з назвами найкращих музеїв світу, путівники по ним, фотографії експозицій з музеїв. Завдання етапу – витягнувши картку з назвою музею, провести віртуальну екскурсію, представивши експозиції музею таким чином, щоб схотілося їх побачити в реальному житті.

III етап – «Зустріч з Блакитною Гусінню». Блакитна Гусінь складає у два стовпчика картки в довільному порядку. Частина карток написані слова, на другій – їх визначення. Завдання етапу – поєднати слова з їх визначеннями (творчість, педагогічна творчість, творча активність, творчі здібності, творчий потенціал, творча індивідуальність, творча особистість, творчі якості, творчі вміння, творча діяльність).

IV етап – «Божевільне чаювання». Капелюшник, Березневий Заєць і Сонько чаюють, перед ними стоять чашки та блюдця, до денця яких прикріплені картки з абстрактними поняттями, які характеризують творчу

педагогічну позицію. Завдання етапу – витягнути картку та показати поняття за допомогою невербальних засобів педагогічної техніки.

V етап – «Омарова кадриль». Казна-Що-Не-Черепаха наспівує пісню та пропонує переглянути фрагменти фільмів про учителів. Перед нею планшет з відео та бланки для заповнення. Завдання етапу – проаналізувати уривок з фільму, заповнити бланк: 1) педагогічна проблема; 2) мета, яка має бути поставлена перед педагогом; 3) шляхи досягнення мети.

VI етап – «Аліса свідчить». Головує Чирвовий Король, поруч Чирвова Королева, перед ними колода з педагогічними ситуаціями та варіантами їх рішень. Завдання етапу – обрати карту з педагогічною ситуацією, розіграти її в ролях, вибрати рішення із запропонованих та запропонувати своє рішення, обґрунтувавши свою позицію.

За проходження кожного етапу учасники квесту отримували певні бали, за сумою яких визначалася команда-переможець. Рефлексія педагогічного квесту дала можливість студентам зробити висновки про переваги такої інноваційної технології, яка характеризується високою мотиваційною забезпеченістю, розвиває в студентів соціально-комунікативний досвід, творче мислення і ціннісні орієнтації, дозволяє усвідомити важливість творчого підходу до вирішення завдань, які стоять перед вчителем образотворчого мистецтва, прояву творчої активності й ініціативи в розв'язанні художньо-педагогічних завдань; здатності до оригінальних педагогічних рішень та педагогічної імпровізації.

З'ясувати рівень сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва та визначити ефективність цього процесу дозволяє **оцінно-результативний блок** представленої організаційно-методичної моделі, який відіграє особливу роль, оскільки важливим є результат, а також компоненти, критерії та показники творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Нами було визначено оптимальну структурну організацію творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, яка представлена взаємопов'язаними

компонентами: аксіологічно-мотиваційним, змістовно-когнітивним, творчо-операційним та особистісно-рефлексивним, критеріями та показниками, які дозволяють визначити рівень сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників, що характеризують ступінь сформованості досліджуваної інтегральної характеристики: креативний (високий), оптимальний (достатній), адаптивний (середній), репродуктивний (низький) (розглянуто в підрозділі 3.1).

Результатом реалізації організаційно-методичної моделі має бути позитивна динаміка зростання рівня сформованості творчої педагогічної позиції у студентів – майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Таким чином, розроблена та теоретично обґрунтована нами організаційно-методична модель формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва представлена як багатокомпонентна, цілісна та динамічна структура, яка складається з цільового, методологічного, змістово-процесуального та оцінно-результативного блоків й виступає засобом оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва та підвищення рівня творчої педагогічної позиції студентів.

Подальший напрямок нашого дослідження полягає в експериментальній перевірці ефективності розроблених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійно-педагогічної підготовки.

Висновки до другого розділу

У другому розділі висвітлено розроблені методичні основи формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, які в дослідженні спроектовано як систему науково-педагогічного забезпечення означеного процесу, яка побудована на обраних науково-педагогічних підходах, визначених педагогічних принципах і виокремлених педагогічних

умовах, та зреалізовано як практико зорієнтовану організаційно-методичну модель.

Методологічним підґрунтям дослідження проблеми формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва виступають особистісно-діяльнісний (дозволяє розглядати процес формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як педагогічно організований вид навчальної діяльності студентів, у процесі якої здійснюються цілеспрямовані впливи на вдосконалення їх потреб, мотивів, системи ціннісних орієнтацій та педагогічних установок), аксіологічний (уможливорює ґрунтовне усвідомлення майбутніми педагогами-художниками значення, сенсу та мети формування творчої педагогічної позиції для майбутньої художньо-педагогічної діяльності та важливості розвитку високого рівня художньо-педагогічної освіченості), компетентнісний (передбачає формування художньо-педагогічних компетенцій як результат формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва) та креативний (забезпечує розвиток творчого потенціалу, якостей творчої особистості, творчого потенціалу, творчої індивідуальності в цілісній структурі творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва) науково-педагогічні підходи.

Реалізація означених підходів ґрунтується на визначенні в дослідженні базових педагогічних принципів, які можуть виступати основою для організації ефективного формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва: рефлексивності; гуманізації; систематичності та послідовності; свідомості, активності, самодіяльності; індивідуалізації.

У ході роботи над дисертаційним дослідженням було з'ясовано, що формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва ґрунтується на таких педагогічних умовах: 1) вироблення ціннісно-сміслового ставлення до творчої педагогічної позиції як чинника здійснення ефективної професійної діяльності; 2) створення творчого освітнього середовища; 3) стимулювання творчої активності та ініціативності шляхом

залучення до різних видів навчально-творчої діяльності; 4) активізація рефлексії та саморефлексії власної творчої педагогічної позиції.

Організаційно-методична модель як невід'ємна складова методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва представлена як багатокomпонентна, цілісна та динамічна структура, яка складається з цільового, методологічного, змістово-процесуального та оцінно-результативного блоків й виступає експериментальним засобом оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх педагогів-художників та підвищення його якості.

Цільовий блок моделі відображає мету та завдання професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва та обумовлений соціальним замовленням, вимогами вищої освіти й кваліфікаційними характеристиками педагога у сфері образотворчого мистецтва.

Методологічний блок представлений інтеграцією науково-педагогічних підходів як цілісної динамічної системи концептуальних позицій, що забезпечує ефективність процесу формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, та має ґрунтуватися на дотриманні базових педагогічних принципів і комплексу педагогічних умов, які мають наскрізний характер та є необхідними для успішного формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

До змістово-процесуального блоку моделі віднесено етапи формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва: мотиваційно-орієнтаційний, когнітивно-змістовий, креативно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний, а також зміст підготовки, технології, форми та методи експериментального характеру.

Оцінно-результативний блок моделі представлений взаємопов'язаними компонентами: ціннісно-мотиваційним, змістовно-когнітивним, творчо-операційним та особистісно-рефлексивним, покомпонентними критеріями та їх показниками, які дозволяють визначити рівень сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва: креативний

(високий), оптимальний (достатній), репродуктивний (середній), адаптивний (низький).

Імперативним елементом й організаційною основою дослідно-експериментальної роботи на усіх етапах формування творчої педагогічної позиції виступив навчальний курс «Педагогічна творчість». Основними формами організації навчання стали лекційні, семінарські та лабораторні заняття з урахуванням технологій проблемного та діалогічного навчання, інтерактивної технології; методів проектів, портфоліо, фасилітованої дискусії, «дерева рішень», ажурної пилки, методу розв'язання педагогічних задач та ситуацій, мозкового штурму, кейс-методу, методу ситуативного моделювання; рольових, ділових та творчих ігор, які добирались відповідно до поставлених на кожному етапі завдань.

У процесі формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва було використано можливості позааудиторної роботи, а саме педагогічний клуб «Моя творча педагогічна позиція», у процесі діяльності якого особлива увага приділялася використанню активних групових методів та прийомів (сторітеллінг, імітаційно-ігрове моделювання, педагогічний кінозал, дискусія, дидактичні та рольові ігри тощо).

Матеріали, що увійшли до розділу, опубліковані автором у наукових статтях [40; 41; 104].

Список використаних джерел до другого розділу

1. Абульханова-Славська К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славська. – М. : Наука, 1980. – 336 с.
2. Андреев В.И. Интенсификация творческой деятельности студентов / В.И. Андреев. – Казань : Казанский гос. пед. ин-т, 1990. – 197 с.
3. Андреев В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития / В.И. Андреев – 2-е изд. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с.

4. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта. Соціально-філософські та психолого педагогічні аспекти / Г.О. Балл. – Рівне : Молодість, 2003. – 231 с.
5. Білинський А.М. Творче освітньо-інформаційне середовище як чинник розвитку особистості вчителя / А.М. Білинський // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка. – 2012. – № 2. – С. 15-21.
6. Бизяева А. А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А.А. Бизяева. – Псков : ПГПИ им. С.М. Кирова, 2004. – 216 с
7. Божович Л.И. Нравственное формирование личности школьника в коллективе / Л.И. Божович, Т.Е. Конникова. – М. : Просвещение, 2000. – 342 с.
8. Бойчук В.М. Теоретичні і методичні основи художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя технологій : Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2017. – 873 с.
9. Братусь Б.С. Психология личности / Б.С. Братусь // Психология личности : [хрестоматия] : учебное пособие / ред. Д.Я. Райгородский. – Самара : Бахрах-М, 2008. – 544 с.
10. Братусь Б.С. Аномалии личности [Текст] / Б.С. Братусь. – М. : Мысль, 1988. – 301 с.
11. Бургун І.В. Методологічні основи розвитку компетентної особистості / І.В. Бургун // Збірник наукових праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка / редкол. : П.С. Атаманчук (голова, наук. ред.) та ін. – 2010. – Вип. 16 : Формування професійних компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічного профілю в умовах євроінтеграції. – (Серія «Педагогічна»). – С. 185-188.
12. Волкова Н.П. Педагогіка : [навч. посібник] / Наталія Павлівна Волкова. – К. : Академвидав, 2007. – 615 с.
13. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте [Текст] / Л.С. Выготский. – СПб : Союз, 1997. – 96 с.

14. Гатеж Н.В. Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до виховання естетичної культури учнів закладу загальної середньої освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н.В. Гатеж ; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені І.А. Зязюна, Київ, 2019. – 20 с.

15. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С.И. Гессен / отв. ред. и сост. П.В. Алексеев. – М. : «Школа-Пресс», 1995. – 448 с.

16. Гинецинский В. И. Основы теоретической педагогики [Текст] : учеб. пособие / В.И. Гинецинский ; Санкт-Петербургск. гос. ун-т. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1992. – 154 с. – С. 130-135.

17. Гончаренко С.У. Гуманізація освіти / С.У. Гончаренко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – С. 156-157.

18. Головнева Н.А. Становление творческой активности как компонента профессиональной зрелости педагога в процессе профессиональной подготовки / Н.А. Головнева // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 11 (часть 8) – С. 1790-1794 ; URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=35848>

19. Горбенко С.С. Історія гуманізації музичної освіти : навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання / С.С. Горбенко. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2007. – 348 с.

20. Гузій Н.В. Дидакалогічна освіта як акмеологічний вектор професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів / Н.В. Гузій // Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти : монографія / керівн. авт. кол. Н.В. Гузій ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – С. 307-359.

21. Гуторова А.В. Формирование профессиональной позиции у студентов педвуза : дис... канд. пед. наук : 13.00.08 / Александра Владиславовна Гуторова. – Волгоград, 1996. – 159 с.

22. Два вида педагогического сторителлинга. Режим доступу: <https://www.eduneo.ru/dva-vida-pedagogicheskogo-storitellinga/>

23. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2006. – 368 с.
24. Дубасенюк О.А. Креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів / О.А. Дубасенюк // Креативна педагогіка, 2011. – № 4. – С. 23-28.
25. Енциклопедія освіти / Акад пед наук України, головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
26. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация / В.И. Загвязинский. – М. : Академия, 2001. – 192 с.
27. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учебник для вузов по пед. и психолог. направлениям и специальностям / И.А. Зимняя. – Москва : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2010. – 448 с.
28. Калюжная Е.В. Педагогические условия развития ценностно-смыслового отношения студентов к профессионально-педагогической деятельности : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е.В. Калюжная; Белгородский государственный университет. – Белгород, 2004. – 19 с.
29. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : МарТ, 2005. – 448 с.
30. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
31. Кондрашова Л.В. Професійне становлення студентів в умовах креативного підходу до організації освітнього процесу вищої педагогічної школи / Л.В. Кондрашова // Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи : матер. V Міжнарод. наук.-практ. конф. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – С. 101–105.
32. Кравець Л.М. Виховання саморефлексії у студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Л.М. Кравець ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ : [б. в.], 2009. – 20 с.

33. Красовська О.О. Художньо-педагогічні знання у змісті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи / О.О. Красовська // Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання : монографія ; [за ред. проф. О.А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 294-316.
34. Кузмінський А.І. Педагогіка : [підручник] / А.І. Кузмінський, В.Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 418 [6] с.
35. Кузьміна Н.В. Акмеологическая концепция развития профессиональной компетентности в вузе / Н.В. Кузьміна, В.Н. Софьина. Санкт-Петербург : Центр стратегических исследований, 2012. – 200 с.
36. Кулюткин Ю.Н. Образовательные технологии и педагогическая рефлексия / Ю.Н. Кулюткин, И.В. Муштавинская. – СПб. : СПб ГУПМ, 2003. – 48 с.
37. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Смысл ; Академия, 2004. – 346 с.
38. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций [Текст] / Д.А. Леонтьев. – М. Смысл, 1992. – 17 с.
39. Літовка О.П. Формування професійної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / О.П. Літовка. – ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ, 2016. – 244 с.
40. Лі Хан. Методологічні підходи до формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Витоки педагогічної майстерності : наук. журнал / Полтав. Нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. – Випуск 23. – Полтава, 2019. – С. 140-145.
41. Лі Хан. Характеристика основних принципів формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Лі Хан // Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика : матеріали X Всеукраїнської наук.практ.інтернет-конф. (Умань, 26.листопада 2019 р.). – Умань : Візаві, 2019. – С. 13-18.

42. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В.І. Лозова ; Харк. держ. пед.ун-т ім. Г.С. Сковороди. –2-е вид., доп. – Харків : ОВС, 2000. – 154 с.

43. Макарова Н.Г. Теоретический аспект саморефлексии личности / Н.Г. Макарова // Электронный научный журнал «A priori. Серия: Гуманитарные науки». – 2013. – № 1.

Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskiy-aspekt-samorefleksii-lichnosti>

44. Мануйлов Ю. С. Средовой подход в воспитании : дис. д-ра пед. наук / Ю.С. Мануйлов. – М., 1997. – 300 с.

45. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : Посібник для вчителів / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Е.В. Белкіна, О.В. Калініченко, І.В. Руденко. – Х. : Веста ; Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.

46. Масол Л.М. Компетентностный подход как фактор модернизации художественного образования / Л.М. Масол // Современное музыкальное и художественное образование: опыт, проблемы, перспективы : Материалы Междунар. науч.-практ. конф. – М., 2006. – С. 24–27.

47. Мешко О.І. Професійно-педагогічна позиція вчителя у вимірі його ціннісно-сміслового ставлення до професії / О.І. Мешко // Вісник післядипломної освіти. – 2011. – Вип. 3. – С. 389-394.

48. Мільто Л.О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач : навч. посіб. / Л.О. Мільто. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 156 с.

49. Мойсєєва А.А. Формування творчого потенціалу майбутніх концертмейстерів у процесі навчання в музичних ВНЗ : монографія / А.А. Мойсєєва. – Одеса : Букаєв В.В., 2014. – С. 38.

50. Музика О.Я. Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін : монографія / О.Я. Музика. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – 188 с.

51. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України. – 18 липня 2001. – № 29. – С. 4-6.

52. Національна рамка кваліфікацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.

53. Новикова Т.Г. Портфолио в профиль-ном обучении : методические рекомендации по сопровождению работы с портфолио учащихся / Т.Г. Новикова, М.А. Пинская, А.С. Прутченков. – М. : АПКИ-ПРО, 2006. – 40 с.

54. Новиков А.М. Педагогика: словарь системы основных понятий / А.М. Новиков. – М. : Издательский центр ИЭТ, 2013. – С. 78.

55. Новоселов С.А. Развитие технического творчества в учреждениях профессионального образования: системный подход / С.А. Новоселов. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1997. – 371 с.

56. Олексюк О.М. Музична педагогіка : Навчальний посібник / О.М. Олексюк. – К. : КНУКіМ, 2006. – 188 с.

57. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

58. Освітньо-професійна програма 023.00.01 Образотворче мистецтво. Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань: 02 Культура і мистецтво, спеціальність: 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, професійна кваліфікація: художник-виконавець* (за спеціалізацією), вчитель образотворчого мистецтва. Затверджено та введено в дію з 01.09.2017 р. наказом від 26.05.2017 р. № 348. – Режим доступу: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/im/bak/2018/op_bak_om_n.pdf

59. Освітньо-професійна програма Образотворче мистецтво. Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта (образотворче мистецтво), професійна кваліфікація: учитель образотворчого мистецтва. – Режим доступу: http://smc.hnpu.edu.ua/files/Profili_OP/Profil_OP_%20Obrazotvorche_mystetstvo_Ba_kalavr.pdf

60. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Образотворче мистецтво). Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта, предметна спеціалізація Образотворче мистецтво, освітня кваліфікація: Бакалавр середньої освіти з предметної спеціалізації Образотворче мистецтво. Вчитель образотворчого мистецтва. Затверджено та введено в дію з 01.09.2017 р. наказом від 27.06.2017 р. № 220-р. – Режим доступу:

http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/Inf_pak.php

61. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Образотворче мистецтво). Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта (образотворче мистецтво), професійна кваліфікація: Бакалавр освіти. Учитель образотворчого мистецтва. Затверджено та введено в дію з 01.09.2017 р. наказом від 29.06.2017 р. № 10-УР. – Режим доступу:

<http://npnu.edu.ua/ua/osvitniProgrami.php>

62. Освітньо-професійна програма Образотворче мистецтво. івень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань: 02 Культура і мистецтво, спеціальність: 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, професійна кваліфікація: бакалавр образотворчого мистецтва, художник, вчитель образотворчого мистецтва, викладач початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу, керівник студії художньої творчості. Затверджено та введено в дію з 01.09.2018 р. наказом від 18.05.2018 р. № 835. – Режим доступу: <http://www.vstup.npu.edu.ua/uk-ua/informatsiini-pakety-ectsosvitnikh-prohram/60-institut-pedahohiky-ta-psykholohii>

63. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : теоретичний і методичний аспекти : моногр. / Олена Миколаївна Отич ; [за наук. ред. І.А. Зязюна]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – 752 с.

64. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.

65. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О.І. Пометун. – К. : СПД Кулінічев Б.М., 2007. – 144 с.
66. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібник / О. Пометун, Л. Пироженко. – Київ : В.С.К., 2004. – 192 с.
67. Рудницька О. Музика і культура особистості (Проблеми сучасної педагогічної освіти) / Оксана Рудницька. – К. : ІЗМН, 1998. – 247 с.
68. Рукавишников А.А. Личностные детерминанты и организационные факторы генезиса психического выгорания у педагогов : дис. ... канд. психол. наук / А.А. Рукавишников. – Ярославль, 2001. – 174 с.
69. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
70. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька : [навчальний посібник] / О.П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2005. – 360 с.
71. Сибилева Л.В. Профессиональное самоопределение студентов педвуза как показатель удовлетворенности выбранной профессией / Л.В. Сибилева, Б.А. Артеменко // Вестник ЧГПУ. – 2013. – № 1. – С. 141–149.
72. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / Упор. О. Сидоренко, В. Чуба. – К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. – 256 с.
73. Смірнова О.О. Структура художньо-педагогічної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О.О. Смірнова // Молодь і ринок. – 2008. – №3(38). – С. 98-103.
74. Сова О.С. Формування художньо-педагогічних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі пленерної практики : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (образотворче мистецтво) / О.С. Сова ; Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2018. – 325 с.
75. Сокол І.М. Квест: метод чи технологія? / І.М. Сокол // Науково-методичний журнал «Комп'ютер у школі та сім'ї». – 2014. – № 2 (114). – С. 28-32.
76. Сотська Г.І. Теоретичні та методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних

університетах : монографія / Галина Іванівна Сотська. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 382 с.

77. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь «бакалавр». Галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність: 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Затверджено та введено в дію Наказом Міністерства освіти і науки України № 725. – Режим доступу:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/023-obrazotvorche-mistetstvo-dekorativne-mistetstvo-restavratsiya-bakalavr.pdf>

78. Стрітьєвич Т.М. Інноваційні форми професійної фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Т.М. Стрітьєвич // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. – 2015. — Вип. 35. – С. 203-206. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_53

79. Твердохлібова Я.М. Методика художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (образотворче мистецтво) / Я.М. Твердохлібова ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2018. – 309 с.

80. Темченко О.В. Педагогічні умови формування професійної позиції вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О.В. Темченко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2010. – 21 с.

81. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика / за заг. ред. В. Калашника. – Х. : ФОП Співак, 2009. – 960 с.

82. Ткачова Н.О. Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : моногр. / Н.О. Ткачова. – Луганськ : ЛНПУ імені Тараса Шевченка; Х. : Вид-во «Каравела», 2006. – 300 с.

83. Тюрікова О.М. Підготовка вчителів образотворчого мистецтва до професійної діяльності в умовах культуротворчого середовища загальноосвітньої школи : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.М. Тюрікова ; Південноукраїн. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – О., 2008. – 21 с.
84. Фіцула М.М. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 528 с.
85. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. – Київ : «Абрис», 2002. – 742 с.
86. Франкл В. Человек в поисках смысла : сб. [Текст] / В. Франкл ; общ. ред. Л.Я. Гозмана, Д.А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
87. Хуторской А.В. Современная дидактика : учебное пособие / А.В. Хуторской. – Москва : Высшая школа, 2007. – С. 310.
88. Черный Е.В. Инициирование профессиональной рефлексии у педагогов / Е.В. Черный // Практическая психология и социальная работа. – 2002. – № 3. – С. 1-4.
89. Чернявская А.П. Становление партнёрской позиции педагога : Дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01, 13.00.08 / А.П. Чернявская ; Ярославский государственный педагогический университет им. К.Д. Ушинского. – Ярославль, 2007. – 521 с.
90. Чудновский В.Э. О некоторых прикладных аспектах проблемы смысла жизни / В.Э. Чудновский // Мир психологии. – 2001. – № 2. – С. 181-188.
91. Штофф В.А. Моделирование и философия / В.А. Штофф – М. ; Л. : Наука, 1966. – 301 с.
92. Щедровицкий Г.П. Философия. Наука. Методология / Г.П. Щедровицкий. – Москва : Шк. культ. политики, 1997. – С. 365.
93. Щуркова Н.Е. Практикум по педагогической технологии /Н.Е. Щуркова. – М. : Пед. об-во России, 1998. – 249 с.
94. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды / Под ред. Давыдова В., Зинченко В. – М. : Педагогика, 1989. – 555 с.

95. Яковлев Е.В. Теория и практика внутривузовского управления качеством образования : Дис. ... д-ра пед. наук / Е.В. Яковлев. – Челябинск, 2000. – 418 с.
96. Яковлев Е.В. Педагогическая концепция: методологические аспекты построения / Е.В. Яковлев, Н. О.Яковлева. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – 239 с.
97. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М. : Педагогика, 2008. – 347 с.
98. Ясвин В.А. Экспертиза школьной образовательной среды / В.А.Ясвин. – М. : Сентябрь, 2000. – 197 с.
99. Ясеницька Ж. Особливості формування педагогічної майстерності вчителя образотворчого мистецтва / Ж. Ясеницька // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2016. – Вип. 16. – С. 480-486.
100. Davis G.A. Teaching creativity thinking / In N. Colangelo &G.A. Davis (Eds.) // Handbook of gifted education. – Boston : Allyn & Bacon, 1991. – P. 236-244.
101. Guilford J. Creativity / J. Guilford // American Psychologist. – 1950. – Vol. 15. – P. 444–454.
102. Guilford J.P. Creativity: Yesterday, today, and tomorrow / J.P. Guilford // Journal of Creative Behavior. – 1967. – № 1. – P. 3-14.
103. Guilford J.P. Intellect and the gifted / J.P. Guilford // Gifted Child Quarterly. – 1972. – № 16. – P. 175-184, 239-243.
104. Li Hang. Conceptual and methodological model of shaping the prospective visual arts teacher's artistic pedagogical philosophy / Li Hang // Modern Science – Moderni veda. Praga. – Ceska republika, Nemoros. – 2019. – № 6. – P. 123-131.

РОЗДІЛ ІІІ. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Здійснений науково-теоретичний аналіз сутності, змісту та структури творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, розроблення та обґрунтування методичних основ (науково-педагогічного забезпечення та організаційно-методичної моделі) її формування в студентів ЗВО в процесі професійно-педагогічної підготовки зумовили проведення експериментального етапу дослідної роботи, що охоплював організацію констатувального та формувального експериментів та аналіз отриманих емпіричних результатів.

Діагностичні зрізи вивчення стану сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва здійснювалися серед студентів бакалаврата на базі Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Криворізького державного педагогічного університету, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини протягом 2016-2019 рр. Загальну кількість осіб, задіяних у констатувальному експерименті, склали 184 особи – майбутні вчителі образотворчого мистецтва. Формувальним експериментом було охоплено 76 студентів: до складу експериментальної групи входили студенти бакалаврату 3 курсу спеціальності «Образотворче мистецтво, прикладне мистецтво, реставрація» факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (37 осіб); контрольну групу склали студенти бакалаврату спеціальності «Образотворче мистецтво, прикладне мистецтво, реставрація» психолого-педагогічного факультету Полтавського державного університету імені В.Г. Короленка (39 осіб). В експериментальній групі навчальний процес

відбувався за розробленими в дослідженні методичними основами формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, у контрольній ж – традиційно.

Вивчення стану сформованості творчої педагогічної позиції експериментальної та контрольної груп відбувалося на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи та по завершенню формувального експерименту.

Отриманню об'єктивних і вірогідних результатів дослідження сприяли достатньо типові соціально-вікові та кваліфікаційні характеристики експериментальної вибірки реципієнтів експериментальної і контрольної груп.

Здійснення діагностичних зрізів, а також обробка й аналіз їх результатів відбувалися за єдиною програмою експериментальної роботи, у рівних умовах та з використанням однакових методик визначення стану сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва як експериментальної, так і контрольної груп.

3.1. Стан сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва

Мета констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи полягала в з'ясуванні стану сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Відповідно до поставленої мети нами були окреслені наступні завдання даного етапу:

- розробити діагностичну критеріально-рівневу базу емпіричного дослідження відповідно до визначеної в роботі компонентної структури творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва; обрати й обґрунтувати адекватні методи діагностики;

- визначити рівні сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого на основі встановлення критеріїв оцінювання та їх

діагностичних показників; здійснити інтерпретацію емпіричних даних, отриманих у ході проведення різних діагностичних процедур.

Згідно першого завдання констатувального експерименту – розроблення критеріально-рівневої бази дослідження відповідно до визначеної компонентної структури творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва – було визначено та науково обґрунтовано систему критеріїв та показників її сформованості.

Перш, ніж охарактеризувати визначені критерії та показники творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, потрібно з'ясувати сутність понять «критерій» та «показник», які ґрунтовно охарактеризовані у сучасних наукових дослідженнях. Отже, критерій (з грец. – засіб судження, переконання, мірило) тлумачиться як: 1) підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [3, с. 588]; ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення чогось; судження, оцінки якогось явища [18]; характеристика об'єкта дослідження, що повинна мати суттєві ознаки предмета, відображати необхідні ознаки та якості, мають бути стійкими і постійними [12]; стандарт, на основі якого можна оцінити, порівняти реальне педагогічне явище, процес або якість за еталоном [1]; якості, властивості і ознаки об'єкта, що досліджується, які дають змогу оцінити його стан і рівень функціонування та розвитку [20]. Під показниками розуміють ступінь прояву ознаки, за яким можна судити про її сформованість і розвиток явища [18]; засоби якісної та кількісної оцінки критеріїв [2]; ознака чого-небудь; явище або подія, на підставі яких можна робити висновки про перебіг якого-небудь процесу; кількісна характеристика властивостей процесу [3, с. 1024].

Нам імпонує точка зору В. Танської та В. Тернопольської [20; 21], які визначають діагностичні показники як якісні або кількісні характеристики сформованості кожної окремої властивості, тобто ступінь сформованості того чи іншого компонента.

Зазначене дозволяє вважати критерій характеристикою об'єкта дослідження, що відображає суттєві, достатньо стійкі ознаки предмета, які

дають змогу судити про його стан, рівень розвитку та функціонування. У проведеному дослідженні було обрано комплекс критеріїв визначення стану сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва з відповідною системою показників, адекватних виробленому розумінню сутності, змісту і структурі цього феномену.

Ціннісно-мотиваційному компоненту творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва відповідає однойменний ціннісно-мотиваційний критерій, за допомогою якого оцінюються міра соціально-професійної значущості домінуючих педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та настанов майбутніх учителів образотворчого мистецтва й розвиненості мотиваційного комплексу навчально-професійної діяльності студентів. Емпіричними показниками його сформованості виступили: наявна система педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та настанов щодо художньо-педагогічної діяльності; вмотивованість майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до здійснення художньо-педагогічної діяльності.

Вияв розвиненості змістовно-когнітивного компоненту творчої педагогічної позиції визначався за інформаційно-мисленнєвим критерієм, який характеризує ступень ґрунтовності та системності володіння студентами комплексом професійних знань щодо сутності, змістом та структурою творчої педагогічної позиції, що психологічно забезпечується їх інтелектуально-професійною розвиненістю. Показниками його сформованості виступають: поінформованість студентів щодо сутності, особливостей, змісту, складників творчої педагогічної позиції; розвиненість художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення.

Творчо-операційний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва представлений у дослідженні практико-суб'єктним критерієм, що розкриває ступінь практичної підготовленості та творчої самостійності студентів, емпіричними показниками яких виступають: художньо-педагогічна вправність (умілість) студентів до здійснення різних видів творчої художньо-педагогічної діяльності; наявність виявів у студентів творчої активності.

Особистісно-рефлексивному компоненту творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва відповідає індивідуально-оцінний критерій, який демонструє міру сформованості творчих якостей особистості студентів, їх творчого потенціалу та рефлексивних можливостей. Показниками сформованості даного критерію виступають: розвиненість творчих особистісних якостей та творчого потенціалу студентів; їх здатність до педагогічної рефлексії.

Розроблений комплекс покомпонентних критеріїв сформованості творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва із системою конкретних діагностичних показників уможливив подальшу диференціацію градацій їх розвиненості за різним ступенем і характером прояву та визначення рівнів сформованості цього професійно-особистісного новоутворення студентів – креативного (високого), оптимального (достатнього), адаптивного (середнього), репродуктивного (недостатнього) [8].

Креативний (високий) рівень сформованості творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва виявляється у вмотивованості студентів до здійснення художньо-педагогічної діяльності; вияві інтересу та потреби в художньо-педагогічній праці; сформованій системі педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних настанов у художньо-педагогічній діяльності, які регламентують художньо-педагогічну діяльність майбутнього вчителя. Студенти володіють ґрунтовними системними знаннями про сутність, особливості, зміст, складники творчої педагогічної позиції, а також форми, методи та засоби її розвитку. Їм притаманний високий рівень інтелектуально-професійного розвитку, який виявляється у високій розвиненості художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення, які вирізняються аналітичністю, гнучкістю, альтернативністю, креативністю та конструктивізмом. Студенти демонструють практичну готовність до здійснення творчої художньо-педагогічної діяльності, сформовану вправність професійно-педагогічних умінь і навичок та їх творче спрямування, виявляють не стимульовану зовні творчу активність. Студентів бакалаврату образотворчого

мистецтва даного рівня вирізняє наявність стійкої та систематичної спрямованості на професійну самореалізацію, вияв стійкої готовності до самостійної творчої професійної діяльності, прагнення до самопізнання і самопроекування, здатність об'єктивно оцінювати свої можливості та здібності, професійні якості. Творчі особистісні якості для здійснення художньо-педагогічної діяльності, прагнення до самостійності та творчої індивідуальності розвинені на високому рівні.

Оптимальний (достатній) рівень сформованості творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва характеризується позитивною мотивацією та ціннісним ставленням до художньо-педагогічної діяльності, сформованою системою педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних настанов, які регламентують художньо-педагогічну діяльність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва; виявом потреби та інтересу як до процесу, так і до результату творчої художньо-педагогічної діяльності. Майбутні вчителі образотворчого мистецтва достатньо повною мірою володіють знаннями про сутність, особливості, зміст, складники творчої педагогічної позиції, форми, методи та засоби її розвитку. Цим студентам притаманний достатній рівень професійно-інтелектуального розвитку, який виявляється в достатній розвиненості художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення. Вони демонструють практичну готовність до здійснення творчої художньо-педагогічної діяльності, достатню сформованість професійних умінь і навичок та творчу активність. Цей рівень характеризується прагненням студентів достатньо об'єктивно оцінити свої можливості, здібності та професійні якості; цілком впевнено спроектувати та скерувати свій особистісний та професійний розвиток. Спостерігаються цілком розвинені творчі особистісні якості для здійснення художньо-педагогічної діяльності та прагнення до самостійності та творчої індивідуальності.

Адаптивний (середній) рівень сформованості творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва характеризується правильним уявленням про систему педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та настанов,

усвідомленням значущості діяльності учителя образотворчого мистецтва, виявом позитивної мотивації та ціннісного ставлення до художньо-педагогічної діяльності, виявами нестійкої несистематичної потреби та ситуативного інтересу як до процесу, так і до результату творчої художньо-педагогічної діяльності. Студенти володіють неповними, частково поверхневими знаннями про сутність, особливості, зміст, складники творчої педагогічної позиції, форми, методи та засоби її розвитку. Художньо-образне, педагогічне та творче мислення розвинені не повною мірою, тому рівень професійно-інтелектуального розвитку можна визначити як середній. Не виявляють практичної готовності до здійснення творчої художньо-педагогічної діяльності за власним бажанням. Професійні уміння та навички сформовані не на належному рівні. Майбутні педагоги-художники з середнім рівнем ситуативно виявляють творчі особистісні якості для здійснення художньо-педагогічної діяльності та прагнення до самостійності та творчої індивідуальності; не володіють вміннями об'єктивно оцінювати свої можливості, здібності та професійні якості; здатні цілком впевнено проектувати та керувати своїм особистісним та професійним розвитком, однак не виявляють при цьому ініціативи.

Репродуктивний (недостатній) рівень сформованості творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва характеризується переважно байдужим ставленням до професійно-педагогічної діяльності – педагогічні цінності, ціннісні орієнтації та настанови не мають особистісного сенсу та значущості; інтерес як до процесу, так і до результату творчої художньо-педагогічної діяльності носять ситуативний епізодичний характер. Знання студентів про сутність, особливості, зміст, складники творчої педагогічної позиції, форми, методи та засоби її розвитку поверхові, фрагментарні та безсистемні. Художньо-образне, педагогічне та творче мислення нерозвинені, тому рівень професійно-інтелектуального розвитку можна визначити як низький. Майбутні бакалаври образотворчого мистецтва не демонструють практичну готовність до здійснення творчої художньо-педагогічної діяльності, при розв'язанні художньо-педагогічних завдань керуючись емпіричним рівнем свідомості, вирішуючи їх шаблонно. Студенти даного рівня демонструють слабо

сформовані або несформовані творчі особистісні якості для здійснення художньо-педагогічної діяльності, творчу індивідуальність та творчий потенціал; не виявляють прагнення та інтересу до саморозвитку, до самоствердження та самореалізації в професійній діяльності; нездатні проектувати та керувати своїм особистісним та професійним розвитком; не виявляють здатності до самостійної оцінки результатів власної професійної діяльності, своїх можливостей, здібностей та професійних якостей.

Необхідно зазначити, що задля отримання надійних вірогідних результатів експериментального дослідження було використано сукупність методів дослідження, кожен з яких уможлилював вивчення окремих показників як специфічних аспектів сформованості творчої педагогічної позиції студентів, а при визначенні загальних результатів дослідно-експериментальної роботи враховувалася їх комплексні характеристики.

Узагальнену систему покомпонентних критеріїв та показників оцінювання рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва та обраних методик їх діагностики схематично відображено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Система покомпонентних критеріїв і показників рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва та методик їх діагностики

Компоненти	Критерії	Показники	Методики діагностики
Ціннісно-мотиваційний	Ціннісно-мотиваційний	Особистісна сприйнятливність системи педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та настанов щодо художньо-педагогічної діяльності; вмотивованість майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до здійснення художньо-педагогічної діяльності.	Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (у модифікації Ю. Поваренкова) [13]; тест-опитувальник А. Реана «Мотивація успіху та побоювання невдач» [11]

Змістовно-когнітивний	Інформаційно-мисленнєвий	Поінформованість студентів щодо сутності, особливостей, змісту, складників творчої педагогічної позиції, а також форм, методів та засобів її формування; розвиненість художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення.	Авторський опитувальник на з'ясування рівня знань про творчу педагогічну позицію майбутнього вчителя образотворчого мистецтва
Творчо-операційний	Практико-суб'єктивний	Художньо-педагогічна вправність (умілість) студентів до здійснення різних видів творчої художньо-педагогічної діяльності; наявність виявів у студентів творчої активності	Бланк самооцінки професійних (педагогічних, художніх, творчих) умінь; педагогічне спостереження
Особистісно-рефлексивний	Індивідуально-оцінний	Розвиненість творчих особистісних якостей та творчого потенціалу студентів; їх здатність до педагогічної рефлексії.	Методика «Самооцінка творчого потенціалу особистості» (Н. Фетискін) [22]; методика визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії (О. Рукавішнікова) [17].

Констатувальний експеримент складався з чотирьох етапів, які відповідали визначеній структурній організації творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Перший етап – діагностика рівня сформованості творчої педагогічної позиції студентів за ціннісно-мотиваційним компонентом. Завдання етапу: виявити домінуючі педагогічні цінності, ціннісні орієнтації та ціннісні особистісні настанови майбутніх учителів образотворчого мистецтва; дослідити мотиваційну спрямованість професійної діяльності студентів.

Другий етап – діагностика рівня сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за змістовно-когнітивним компонентом. Завдання етапу: дослідити поінформованість студентів щодо творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, а також професійно-інтелектуальний розвиток студентів, який зокрема визначає продуктивність функціонування їх художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення.

Третій етап – діагностика рівня сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за творчо-операційним компонентом. Завдання етапу: дослідити міру реалізації сукупності професійних умінь та творчої активності у художньо-педагогічній діяльності.

Четвертий етап – діагностика рівня сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за особистісно-рефлексивним компонентом. Завдання етапу: визначити розвиненість творчих особистісних якостей та творчого потенціалу студентів; здатність до педагогічної рефлексії [7].

Ціннісно-мотиваційний компонент творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва діагностувався на першому етапі констатувального експерименту на основі визначених критеріїв та показників, що зумовило необхідність виявлення домінуючих педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних установок майбутніх учителів образотворчого мистецтва й дослідження мотиваційної спрямованості професійної діяльності студентів. З цією метою були використані методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (у модифікації Ю.П. Поваренкова) (дод. Л) та тест-опитувальник А. Реана «Мотивація успіху та побоювання невдач» (дод. М).

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (у модифікації Ю. Поваренкова) передбачала ранжування 18 карток, на кожній з яких записане формулювання якої-небудь цінності, що становлять потенційне значення для людини та визначають зміст спрямованості особистості, виступаючи відправним моментом її вчинків, думок і почуттів. Друга частина методики

спрямовувалась на виявлення зорієнтованості професійно-педагогічних цінностей. Для цього необхідно було обробити результати виконання другого завдання за списком А (що стосується значущості вияву термінальних цінностей у педагогічній професії) й розкласти картки в порядку, у якому зазначені на них цінності мають значення в педагогічній професії і які планується реалізувати у своїй майбутній педагогічній діяльності. Для цього необхідно знайти суму рангових місць (приймавши їх за бали) таких цінностей, як: активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя); життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом); цікава робота; творчість і розвиток (можливість творчої діяльності, робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення); пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуального розвитку); продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей).

У ході діагностики визначилося чотири групи опитуваних, які різнилися рівнем творчої та пізнавальної зорієнтованості особистих професійно-педагогічних цінностей. Першу групу (7,6 %) склали студенти з високим рівнем творчої та пізнавальної зорієнтованості професійно-педагогічних цінностей; другу групу (17,4 %) склали опитувані з достатнім для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва рівнем творчої та пізнавальної зорієнтованості професійно-педагогічних цінностей; у переважній більшості респондентів (48,9 %) виявлено середній рівень творчої та пізнавальної зорієнтованості професійно-педагогічних цінностей, що в майбутньому перешкоджатиме повній реалізації професійних функцій педагога; четверта група студентів (26,1 %) характеризувалася наявністю низького рівня творчої пізнавальної зорієнтованості професійно-педагогічних цінностей, що є вкрай недостатній для повноцінної педагогічної діяльності.

Для з'ясування вмотивованості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до здійснення художньо-педагогічної діяльності було використано тест-опитувальник А. Реана «Мотивація успіху та побоювання невдач». Аналіз

результатів опитувальника дозволив з'ясувати, що в 9,8 % студентів спостерігається умотивованість до успіху, а отже позитивна мотивація; 20,7 % опитуваних мають неяскраво виражену мотивацію, однак більше тяжіють до мотивації успіху, ніж побоювання невдач; значна кількість респондентів – 50,5% – мають неяскраво виражену мотивацію, однак більше тяжіють до побоювання невдач, ніж мотивації успіху; останню групу студентів склали студенти (19 %), у яких виявлено мотивацію побоювання невдач.

Таким чином, узагальнення результатів свідчить про те, що у 8,7 % майбутніх учителів образотворчого мистецтва спостерігається високий рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компонента творчої педагогічної позиції, який виявляється у вмотивованості до здійснення художньо-педагогічної діяльності; вияві інтересу та потреби в художньо-педагогічній праці; мають сформовану систему педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних настанов у художньо-педагогічній діяльності. 19,1 % опитуваних мають достатній рівень сформованості, який характеризується позитивною мотивацією та ціннісним ставленням до художньо-педагогічної діяльності, сформованою системою педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних настанов, які регламентують художньо-педагогічну діяльність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва; виявляють потребу та інтерес як до процесу, так і до результату творчої художньо-педагогічної діяльності. Середній рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компонента творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва виявлено в 49,7 % студентів, які мають правильне уявлення про систему педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та настанов, усвідомлюють значущість діяльності учителя образотворчого мистецтва, виявляють позитивну мотивацію та ціннісне ставлення до художньо-педагогічної діяльності, однак виявляють нестійку несистематичну потребу та нестійкий ситуативний інтерес як до процесу, так і до результату творчої художньо-педагогічної діяльності. 22,5 % досліджуваних виявили низький рівень, який характеризується тим, що педагогічні цінності, ціннісні

орієнтації та настанови не мають особистісного сенсу та значущості; потреба у самовираженні, самореалізації і як педагога, і як художника, а також інтерес як до процесу, так і до результату творчої художньо-педагогічної діяльності носять ситуативний епізодичний характер.

Результати констатувального експерименту з виявлення рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за ціннісно-мотиваційним компонентом представлено на рис. 3.1.

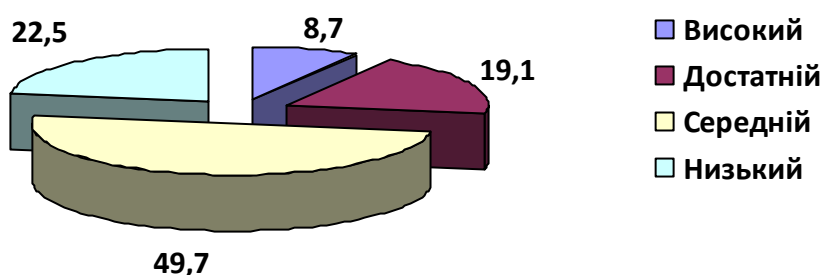

Рис. 3.1. Рівні сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за ціннісно-мотиваційним компонентом на етапі констатувального експерименту (у %)

Проведення наступного етапу констатувального експерименту передбачало діагностування показників змістовно-когнітивного компоненту творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Для цього було використано розроблений нами опитувальник для студентів на виявлення поінформованості студентів про творчу педагогічну позицію майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, який містив у собі 20 питань «відкритого» типу й вимагав пояснень своєї точки зору (дод. Н). Відповіді на питання оцінювалися від 0 до 5 балів, зважаючи на їхню правильність, точність, повноту та аргументованість, що дозволяло охарактеризувати професійно-інтелектуальний розвиток студентів, який зокрема визначав продуктивність функціонування їх художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення.

Аналіз відповідей на питання «Як Ви розумієте поняття «позиція педагога», «професійна позиція вчителя», «творча педагогічна позиція

вчителя?»), «Чи пов'язані між собою поняття «творча педагогічна позиція» та професійна компетентність?»), «Чи потрібно майбутньому вчителю образотворчого мистецтва мати сформовану творчу позицію?» дозволив визначити, що переважна більшість опитуваних студентів має поверхове уявлення про досліджувані поняття, зводячи їх до професійно-педагогічних поглядів, переконань учителя, до його установок з метою творчого розвитку учня, своєрідний творчий підхід до організації навчального процесу тощо. При цьому студенти пов'язують поняття «творча педагогічна позиція» та «професійна компетентність», аргументуючи це тим, що саме творча педагогічна позиція дає змогу судити про компетентність педагога. Усі студенти визнають необхідність формування творчої педагогічної позиції, оскільки це заохочує дітей до навчання.

Серед навчальних дисциплін, які сприяють розвитку та формуванню творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки студенти називають «Основи педагогічної творчості та майстерності» (23,7%), «Педагогіку», «Психологію», «Методику викладання образотворчого мистецтва». Крім того, на думку частини опитуваних, найбільш важливими є основні навчальні дисципліни: живопис, рисунок, композиція, скульптура, декоративне мистецтво (34,0%). Це пояснюється тим, що студенти бачать себе, насамперед, художниками, а не педагогами.

Виникли складності з відповідями на такі питання «Які види діяльності під час навчання у ЗВО сприяють розвитку та формуванню творчої педагогічної позиції?», «Які заходи під час навчання у ЗВО варто проводити задля формування творчої педагогічної позиції?». Чи залежать результати художньо-педагогічної діяльності від творчої педагогічної позиції вчителя?», «Назвіть, на Вашу думку, важливі фактори (умови), що сприяють розвитку творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва», «Які форми, методи та засоби її сприяють формуванню творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва?». Оскільки, на жаль, у студентів не вистачає ґрунтовних системних знань з профільних педагогічних

дисциплін, тому більшості студентів (81,7%) важко було визначити види діяльності, заходи, фактори, форми, методи, що обумовлюють формування творчої педагогічної позиції вчителя. Серед видів діяльності студенти виділяють, переважно, практичні (67,9%): навчання живопису, рисунку, композиції. До заходів, які формують творчу педагогічну позицію, студенти відносять відвідування виставок, різноманітні екскурсії, зустрічі з видатними педагогами, розважальні заходи типу «Дебют першокурсника» тощо (29,5%). Важко студентам було визначити форми й методи формування творчої педагогічної позиції, однак деякі студенти (18,6%) вважають, що колективні обговорення, моделювання ситуацій, вирішення педагогічних задач можуть бути використані для досягнення поставленої мети.

Передбачуваною виявилася відповідь на питання «Чи читаєте Ви додатково літературу педагогічного спрямування (поза програмою)? Якщо так, то яку саме та з якою метою». На жаль, 82,1 % майбутніх учителів образотворчого мистецтва відповіли заперечно, пояснюючи це відсутністю вільного часу. Незначна кількість студентів (7,1%) назвали твори В.О. Сухомлинського.

Аналіз отриманих відповідей на наступні питання анкети дозволив з'ясувати, що студентам важко визначити складові творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, особистісні та професійно значущі якості, професійні уміння художника-педагога. Значна кількість опитуваних не змогла дати відповіді на це питання. Близько 25 % студентів намагалися відповісти, але брак знань про те, що таке творча педагогічна позиція, які якості відносяться до професійно значущих та особистісних, які уміння художника-педагога можна вважати професійними, не дозволили сформулювати повну ґрунтовну відповідь.

Варто зауважити, що усі студенти одноставно (100%) вважають необхідним формування творчої педагогічної позиції, визнають її визначальну роль у становленні себе як педагога і художника.

Питання «Чи вважаєте Ви важливим вивчення предметів педагогічного спрямування для Вашої майбутньої професійної діяльності?», «Як саме має

виявлятися творча активність вчителя образотворчого мистецтва із сформованою творчою педагогічною позицією?», «Яке значення відіграє вміння виявити, оцінити, прийняти або не прийняти свої особистісні якості, ресурси власного внутрішнього світу, визначити шляхи саморозвитку (рефлексія та саморефлексія) у формуванні творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва?» вимагали аргументації своєї позиції. Усі майбутні педагоги-художники дали відповіді відповідно до свого розуміння поставлених питань. Оцінювалась повнота відповідей, ґрунтовність суджень та аргументованість наведеної точки зору.

Останнє питання опитувальника передбачало наведення студентами зразків успішних творчих педагогічних позицій, їхнього ідеалу педагога. Цілком очікуваними виявилися відповіді опитуваних, які назвали прізвища своїх викладачів та шкільних учителів (78,2%). Деякі з студентів вважають взірцем для наслідування видатних педагогів минулого – Я.А. Коменського, Г.С. Сковороди, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського (21,8%).

Отже, після аналізу питань опитувальника можна виділити групи майбутніх учителів образотворчого мистецтва з різним рівнем сформованості змістовно-когнітивного компоненту творчої педагогічної позиції:

1) студенти, які володіють ґрунтовними знаннями про сутність та особливості педагогічної професії; місце й роль педагога в розвитку суспільства; про художньо-педагогічну діяльність як творчий процес; зміст, складники творчої педагогічної позиції як способу вираження ставлень педагога до професії та її суб'єктів у процесі педагогічної діяльності, форми, методи та засоби її розвитку; зразки успішних творчих педагогічних позицій тощо, а також демонструють високий рівень професійно-інтелектуальної розвиненості, яка визначає продуктивність функціонування їх художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення (10,3%).

2) опитувані, які володіють достатньо повними знаннями про сутність та особливості педагогічної професії; місце й роль педагога в розвитку суспільства; про художньо-педагогічну діяльність як творчий процес; зміст,

складники творчої педагогічної позиції як способу вираження ставлень педагога до професії та її суб'єктів у процесі педагогічної діяльності, форми, методи та засоби її розвитку; зразки успішних творчих педагогічних позицій, а також демонструють достатній рівень професійно-інтелектуальної розвиненості, яка визначає продуктивність функціонування їх художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення (23,4%);

3) студенти, у яких спостерігаються неповні, частково поверхневі знання про сутність та особливості педагогічної професії; місце й роль педагога в розвитку суспільства; про художньо-педагогічну діяльність як творчий процес; зміст, складники творчої педагогічної позиції як способу вираження ставлень педагога до професії та її суб'єктів у процесі педагогічної діяльності, форми, методи та засоби її розвитку; зразки успішних творчих педагогічних позицій, а також демонструють середній рівень професійно-інтелектуальної розвиненості, яка визначає продуктивність функціонування їх художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення (44,6%);

4) знання студентів про сутність та особливості педагогічної професії; місце й роль педагога в розвитку суспільства; про художньо-педагогічну діяльність як творчий процес; зміст, складники творчої педагогічної позиції як способу вираження ставлень педагога до професії та її суб'єктів у процесі педагогічної діяльності, форми, методи та засоби її розвитку; зразки успішних творчих педагогічних позицій поверхові, фрагментарні та безсистемні; вияв професійно-інтелектуальної розвиненості, яка визначає продуктивність функціонування їх художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення, на низькому рівні (21,7%).

Результати констатувального експерименту з виявлення рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за змістовно-когнітивним компонентом представлено на рис. 3.2.

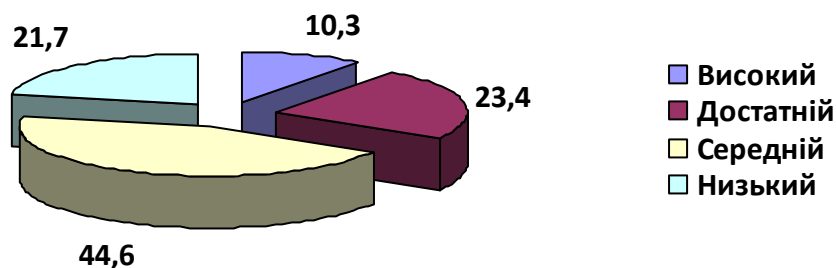

Рис. 3.2. Рівні сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за змістовно-когнітивним компонентом на етапі констатувального експерименту (у %)

Третій етап констатувального експерименту передбачав діагностику рівня сформованості творчо-операційного компонента творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Вияви творчої активності майбутніх учителів образотворчого мистецтва оцінювалися шляхом спостереження за основними видами навчальної діяльності студентів. Внаслідок чого було з'ясовано, що високий рівень виявів творчої активності мають 20,4% студентів, на достатньому рівні виявляють творчу активність 30,5% досліджуваних. Найвищий показник має середній рівень виявів творчої активності – 35,2% майбутніх учителів образотворчого мистецтва, тоді як низький рівень виявів творчої активності спостерігався лише в 13,9% студентів.

За допомогою розробленої нами карти самооцінки студентами рівня сформованості професійних умінь (дод. П) було визначено художньо-педагогічна вправність (умілість) студентів до здійснення різних видів творчої художньо-педагогічної. Опитувані мали оцінити три групи умінь: педагогічні, художні (фахові) та творчі. Кожна група умінь включала кілька видів умінь. Для легшого розуміння кожного з виду професійних умінь діагностична карта передбачала опис змісту виду уміння, яке мало бути оцінене студентами. Рівень сформованості професійних умінь визначався відповідно до суми отриманих у результаті самодіагностики балів.

Результати самоаналізу рівня сформованості професійних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва за кожною окремою групою узагальнено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Визначення рівня сформованості професійних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва на етапі констатувального експерименту (%)

Група професійних умінь	Високий	Достатній	Середній	Низький
Педагогічні	6,5	27,6	51,4	14,5
Художні	31,5	36,1	22,8	9,6
Творчі	23,7	25,6	34,3	16,4
Середній показник	20,6	29,7	36,2	13,5

Отримані дані свідчать про те, що найвищі показники було зафіксовано при оцінюванні студентами художніх умінь: високий рівень сформованості мають 31,5 % опитуваних, достатній рівень – 36,1% майбутніх учителів образотворчого мистецтва, середній рівень – 22,8% студентів, низький рівень сформованості мають лише 9,6% майбутніх педагогів-художників. Найнижчі показники спостерігаються при оцінюванні педагогічних умінь: високий рівень сформованості зафіксовано тільки в 6,5% студентів, більше половини (51,4 %) діагностованих мають середній рівень сформованості педагогічних умінь.

Результати констатувального експерименту з виявлення рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за творчо-операційним компонентом представлено на рис. 3.3.

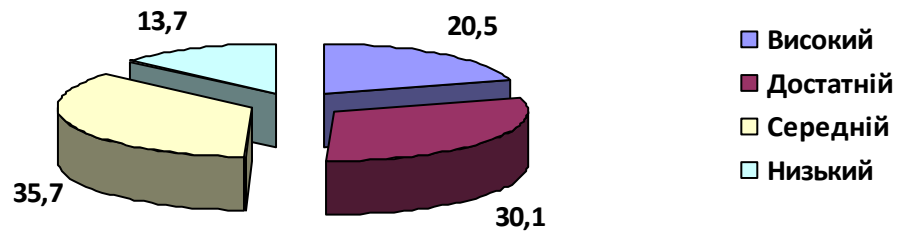

Рис. 3.3. Рівні сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за творчо-операційним компонентом на етапі констатувального експерименту (у %)

Наступний етап констатувального експерименту полягав у визначенні рівня сформованості в майбутніх учителів образотворчого мистецтва особистісно-рефлексивного компоненту творчої педагогічної позиції, який характеризується розвиненістю творчих особистісних якостей і творчого потенціалу студентів, а також здатність до педагогічної рефлексії. З метою діагностики показників визначеного компоненту були використані методика визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії (О. Рукавішнікова) (дод. Р) та методика «Самооцінка творчого потенціалу особистості» (Н. Фетискін) (дод. С).

Одним з показників особистісно-рефлексивного компоненту творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва виступає розвиненість творчого потенціалу особистості. Тому нами був використаний тест, спрямований на самооцінку студентами свого творчого потенціалу. Відповідно до інструкції тесту студентам необхідно було дати відповідь на поставлені питання, обравши її з запропонованих варіантів. Рівень творчого потенціалу визначався відповідно до суми набраних балів.

У результаті самооцінки студентами власного творчого потенціалу було з'ясовано, що 14,7% студентів мають високий рівень творчого потенціалу, 34,2% – достатній рівень, 40,8% опитуваних виявили середній рівень, низький рівень творчого потенціалу за результатами самооцінки мають лише 10,3% майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Достатньо високі результати, отримані в ході самооцінки творчого потенціалу студентів, пояснюються, насамперед, тим, що

вони бачать і відчувають себе талановитими художниками, а вже потім педагогами, дуже часто взагалі не пов'язуючи свій творчий потенціал, творчі якості, творчу індивідуальність з майбутньою педагогічною діяльністю.

Уміння здійснювати самопізнання, самопроектування, самореалізацію, самооцінку та самоконтроль виступають передумовою успішної професійної діяльності, зокрема художньо-педагогічної. Цим обумовлено виокремлення серед визначальних показників сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва педагогічної рефлексії. З метою з'ясування рівня сформованості виокремлених показників нами була використана методика визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії О. Рукавішникової, яка пропонувала відповісти на 34 питання, що давало змогу студентам глибше пізнати самого себе. Для визначення рівня педагогічної рефлексії необхідно було співставити отримані результати з запропонованим ключем для обробки методики. За кожну відповідь, яка співпадала з ключем, опитувані отримували 1 бал. Отримані бали сумувалися.

Відповідно до інтерпретації результатів методики було виділено чотири групи студентів, які відрізняються різним рівнем сформованості педагогічної рефлексії: 1) високий рівень педагогічної рефлексії виявлено в незначній кількості студентів – 8,2%; 2) достатній рівень педагогічної рефлексії зафіксовано в 21,7% опитуваних; 3) переважна кількість студентів – 50,5% - мають середній рівень; 4) низький рівень педагогічної рефлексії за результатами діагностики виявлено в 19,6% майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Таким чином, результати діагностики рівня сформованості особистісно-рефлексивного компоненту творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників на етапі констатувального експерименту дозволили з'ясувати, що високий рівень сформованості визначеного компоненту мають 11,5% студентів, які мають стійку та систематичну установку на професійну самореалізацію, виявляють стійку готовність до самостійної творчої професійної діяльності, характеризуються цілеспрямованістю в оцінці власної творчої художньо-педагогічної діяльності та прагненням до самопізнання і самопроектування, здатні об'єктивно оцінювати свої можливості та здібності, професійні якості;

мають цілком розвинені творчі особистісні якості для здійснення художньо-педагогічної діяльності, прагнення до самостійності та творчої індивідуальності.

Опитувані, у яких виявлено достатній рівень сформованості особистісно-рефлексивного компонента (27,9%) вміють достатньо об'єктивно оцінити свої можливості, здібності та професійні якості; здатні цілком впевнено проектувати та керувати своїм особистісним та професійним розвитком; мають цілком розвинені творчі особистісні якості для здійснення художньо-педагогічної діяльності та прагнення до самостійності та творчої індивідуальності.

У майже половини майбутніх учителів образотворчого мистецтва (45,7%) зафіксовано середній рівень сформованості зазначеного компонента. Студенти з середнім рівнем сформованості особистісно-рефлексивного компонента творчої педагогічної позиції ситуативно виявляють творчі особистісні якості для здійснення художньо-педагогічної діяльності та прагнення до самостійності та творчої індивідуальності; не володіють вміннями об'єктивно оцінювати свої можливості, здібності та професійні якості; здатні цілком впевнено проектувати та керувати своїм особистісним та професійним розвитком, однак не виявляють при цьому ініціативи.

Низький рівень сформованості особистісно-рефлексивного компонента творчої педагогічної позиції виявлено в 14,9% майбутніх учителів образотворчого мистецтва, які взяли участь у дослідженні. Студенти даного рівня демонструють слабо сформовані або несформовані творчі особистісні якості для здійснення художньо-педагогічної діяльності, творчу індивідуальність та творчий потенціал; не виявляють прагнення та інтересу до саморозвитку, до самоствердження та самореалізації у професійній діяльності; нездатні проектувати та керувати своїм особистісним та професійним розвитком; не виявляють здатності до самостійної оцінки результатів власної професійної діяльності, своїх можливостей, здібностей та професійних якостей.

Результати констатувального експерименту з виявлення рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за особистісно-рефлексивним компонентом представлено на рис. 3.4.

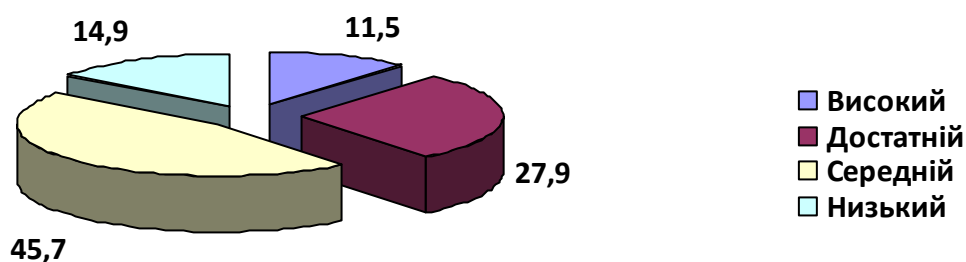

Рис. 3.4. Рівні сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за особистісно-рефлексивним компонентом на етапі констатувального експерименту (у %)

Зведені емпіричні дані результатів діагностичного вивчення рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва представлено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Узагальнені результати покомпонентної діагностики рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва на етапі констатувального експерименту (у %)

Компоненти творчої педагогічної позиції	Рівні сформованості творчої педагогічної позиції			
	Креативний (високий)	Оптимальний (достатній)	Адаптивний (середній)	Репродуктивний (недостатній)
Ціннісно-мотиваційний	8,7	19,1	49,7	22,5
Змістовно-когнітивний	10,3	23,4	44,6	21,7
Творчо-операційний	20,5	30,1	35,7	13,7
Особистісно-рефлексивний	11,5	27,9	45,7	14,9

При статистичній обробці отриманих результатів чотирьох етапів констатувального експерименту, які відповідали визначеній структурній організації творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого

мистецтва, ми виходили з того, що студенти виявили себе відносно усіх визначених компонентів, тому їх середній показник визначав об'єктивність та достовірність висловлених опитуваними думок, позицій та точок зору.

Узагальнення результатів методами кількісного та якісного аналізу дозволило нам виділити чотири групи майбутніх педагогів-художників, які характеризувалися різним рівнем сформованості творчої педагогічної позиції. Загальні вихідні дані рівня сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва на етапі констатувального експерименту зведено в табл. 3.4 та на рис.3.5.

Таблиця 3.4

Загальні середні вихідні дані рівня сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва (у %)

Рівні сформованості творчої педагогічної позиції	Кількість досліджуваних (у %)
Креативний (високий)	12,8
Оптимальний (достатній)	25,1
Адаптивний (середній)	43,9
Репродуктивний (недостатній)	18,2

Результати діагностичного дослідження унаочнено на рис. 3.5.

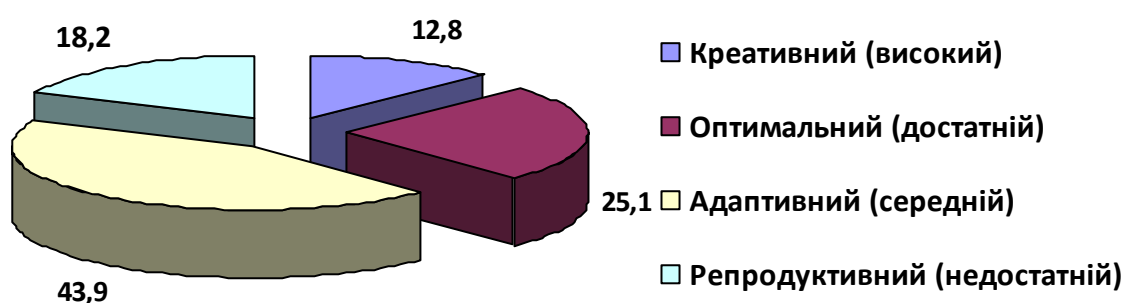

Рис. 3.5. Загальні середні вихідні дані рівня сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва на етапі констатувального експерименту (у %)

Отже, результати констатувального етапу експериментального дослідження дозволили засвідчити суттєве переважання середнього, адаптивного рівня творчої педагогічної позиції в майбутніх учителів образотворчого мистецтва (43,9 %), високі значення недостатнього, репродуктивного рівня її сформованості (18,2 %) тоді як високий, креативний та достатній оптимальний рівень сформованості в студентів творчої педагогічної позиції було виявлено лише у незначній кількості студентів – 12,8 % та 25,1 % відповідно. У цілому це не можна вважати задовільним станом сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що зумовлює необхідність подальшої дослідно-експериментальної роботи, яка полягає в експериментальній перевірці ефективності розроблених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі професійно-педагогічної підготовки.

3.2. Результати експериментальної перевірки ефективності методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва

Проведення формувального етапу дослідно-експериментальної роботи полягало у впровадженні в процес професійно-педагогічної підготовки розроблених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вигляді однойменної організаційно-методичної моделі системного характеру, що охоплює науково-педагогічне та методичне забезпечення, які, у свою чергу, виступають складовими організаційно-методичної моделі формування творчої педагогічної позиції студентів.

З метою перевірки результатів формувального експерименту та підведення його підсумків було використано розроблену нами діагностичну базу проведення констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, а саме ті ж самі методи діагностичного обстеження учасників експериментальної

групи та контрольної групи. На основі отриманих у процесі проведення констатувального етапу дослідження результатів нами було виділено контрольна та експериментальна групи майбутніх учителів образотворчого мистецтва приблизно однакові за чисельністю та рівнями сформованості творчої педагогічної позиції (детальну інформацію про організацію констатувального та формувального експериментів представлено на початку третього розділу дисертаційного дослідження).

Ефективність та дієвість дослідно-експериментальної роботи з формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва було перевірено за допомогою порівняльного аналізу результатів констатувального та формувального етапів дослідження.

Зважаючи на те, що сформованість творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників визначається через її структурні складові, то фіксувати зміни їх показників задля отримання вірогідних результатів ми маємо в усіх її структурних компонентах: ціннісно-мотиваційному, змістовно-когнітивному, творчо-операційного та особистісно-рефлексивному.

Узагальнені результати сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників за усіма компонентами, критеріями та показниками вияву експериментальної та контрольної груп, отримані на констатувальному етапі представлені в дод. Т.

Динаміка ціннісно-мотиваційного компоненту творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи за ціннісно-мотиваційним критерієм, за допомогою якого оцінюється наявність домінуючих педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних настанов майбутніх учителів образотворчого мистецтва й мотиваційна спрямованість навчально-професійної діяльності студентів, порівняно з результатами діагностичного зрізу, розвивається у позитивному напрямку: впровадження у навчальний процес методичних основ формування творчої педагогічної позиції сприяє позитивній мотивації та ціннісному ставленню до художньо-педагогічної діяльності, формуванню системи

педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних установок, які регламентують художньо-педагогічну діяльність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва; вияву потреби та інтересу як до процесу, так і до результату творчої художньо-педагогічної діяльності.

Порівняльні результати динаміки формування творчої педагогічної позиції за ціннісно-мотиваційним компонентом у студентів експериментальної та контрольної груп подані в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Динаміка рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за ціннісно-мотиваційним компонентом (у %)

Рівні	Групи	До експ-ту	Після експ-ту	Динаміка
Креативний	ЕГ	8,1	25,2	+17,1
	КГ	8,5	9,4	+0,9
Оптимальний	ЕГ	18,9	37,8	+18,9
	КГ	19,6	21,4	+1,8
Адаптивний	ЕГ	50,4	23,4	-27,0
	КГ	49,6	48,7	-0,9
Репродуктивний	ЕГ	22,6	13,6	-9,0
	КГ	22,3	20,5	-1,8

Більш наочно позитивні зміни в рівнях сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за ціннісно-мотиваційним компонентом експериментальної групи представлено на рис. 3.6.

Дані, представлені на рисунку 3.6., свідчать про те, що впровадження розроблених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійно-педагогічної підготовки сприяло зростанню креативного (25,2%) та оптимального (37,8%) рівнів сформованості ціннісно-мотиваційного компоненту творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників експериментальної групи та зменшенню кількості студентів, у яких спостерігався адаптивний (23,4%) та репродуктивний (13,6%) рівні сформованості досліджуваного компонента.

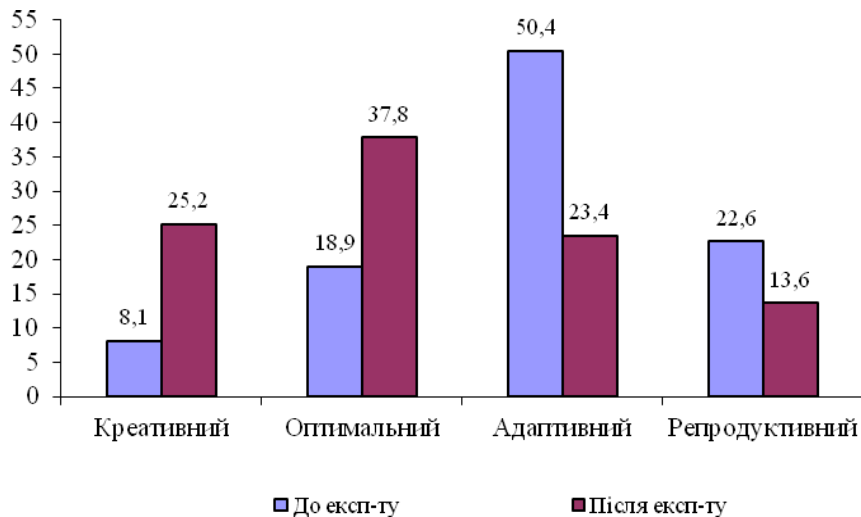

Рис. 3.6. Динаміка рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи за ціннісно-мотиваційним компонентом

Зростання рівня сформованості ціннісно-мотиваційного компоненту творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників експериментальної групи пояснюється тим, що на першому, мотиваційно-орієнтаційному етапі формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва під час проведення лекційних занять з навчальної дисципліни «Педагогічна творчість» була забезпечена педагогічна умова – вироблення ціннісно-сміслового ставлення до творчої педагогічної позиції як до чинника здійснення ефективної професійної діяльності. При проведенні лекційних занять нами були ефективно використані методи та прийоми технології інтерактивного, проблемного та особистісно-орієнтованого навчання: фасилітована бесіда, проблемні запитання, елементи дискусії, підготовка есе, візуалізація тощо.

Метод фасилітованої бесіди допоміг спрямувати думки студентів таким чином, щоб вони усвідомили значущість творчої педагогічної позиції, звернули увагу на відмінності між творчої педагогічною позицією педагога-художника і творчою педагогічною позицію вчителя будь-якого іншого профілю. Використання проблемної лекції надавало можливість розвивати педагогічне та

творче мислення, висловлювати власну думку, шукати відповіді на актуальні питання педагогічної теорії та практики, забезпечуючи змістовну активну взаємодію суб'єктів навчального процесу, корпоративність та діалогічність. Проблемні питання стимулювали майбутніх педагогів-художників до осмислення своєї особистості, відповідності своїх особистісних та професійних якостей. Розумінню себе, свого місця та ролі у професійній діяльності сприяла підготовка педагогічного есе, у якому майбутні педагоги-художники висловлювали своє ставлення до обраної професії, характеризували чинники, які змінили їхнє ставлення до майбутньої професійної діяльності, викликали бажання займатися саме творчою педагогічною працею, яка б була спрямована на формування творчого духовно розвиненого підростаючого покоління засобами мистецтва, оскільки лише творчий учитель може розвинути творчого учня. Метод лекції-візуалізації також був ефективним для забезпечення стійкої системи педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних установок у педагогічній діяльності та готовності майбутніх педагогів-художників оволодівати майбутньою професією, оскільки надавав можливість засвоїти більше потрібної інформації, інтегрувати нові знання та пов'язати їх у цілісну картину, забезпечуючи при цьому формування образного та педагогічного мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

На лекційних заняттях при вивченні дисципліни «Педагогічна творчість» навчання було спрямоване на формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва особистісного сенсу творчої педагогічної позиції, відбувалося розуміння цілей та завдань діяльності учителя образотворчого мистецтва, різноманітних ситуацій творчої педагогічної діяльності, усвідомлення важливості професійно значущих якостей особистості педагога і необхідності пізнання самого себе, своїх здібностей та потенційних можливостей. Підтримувати постійний інтерес до вчительської професії, прагнення оволодіти педагогічною творчістю та майстерністю шляхом технологій, методів, прийомів навчальної діяльності, які б стимулювали пізнавальну активність студентів, викликали усвідомлене бажання засвоїти теоретичний матеріал і оволодіти практичним досвідом формування творчої педагогічної позиції.

Таким чином, були створені ефективні передумови для формування педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних особистісних настанов у педагогічній діяльності; стійкої позитивної мотивації до здійснення художньо-педагогічної діяльності; усвідомлення творчої педагогічної позиції як важливого показника професіоналізму; спрямованості на творчість у здійсненні професійної діяльності тощо.

Динаміка наступного, змістовно-когнітивного компонента творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи, який визначався за інформаційно-мисленнєвим критерієм та оцінював володіння професійними знаннями щодо сутності, особливостей, змісту, складників творчої педагогічної позиції, форм, методів та засобів її розвитку й професійно-інтелектуальний розвиток студентів, що характеризує продуктивність функціонування художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення студентів, засвідчує його зростання. Позитивні зміни пояснюються тим, що на когнітивно-змістовому етапі формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва основною формою організації навчання були семінарські заняття з навчальної дисципліни «Педагогічна творчість», зміст кожної теми якої було збагачено додатковою інформацією, необхідною для ефективного формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Студенти отримували комплексні знання, які розкривали сутність та особливості педагогічної професії; місце й роль педагога в розвитку суспільства; про художньо-педагогічну діяльність як творчий процес; зміст, складники творчої педагогічної позиції як способу вираження ставлень педагога до професії та її суб'єктів у процесі педагогічної діяльності, форми, методи та засоби її розвитку тощо.

Реалізація педагогічних умов створення творчого освітнього середовища й стимулювання творчої активності та ініціативності шляхом залучення студентів до різних видів навчально-творчої діяльності сприяло стимулюванню розвитку їх образотворчих здібностей та художньо-образного мислення майбутніх педагогів-художників, оскільки неможливо уявити професію вчителя

образотворчого мистецтва без прояву його фахових потенцій та креативного підходу до розв'язання художньо-педагогічних завдань.

Високі результати в оволодінні студентами експериментальної групи знаннями про сутність та зміст творчої педагогічної позиції було досягнуто завдяки широкому використанню на семінарських заняттях різноманітних форм, прийомів та методів інтерактивного навчання: метод інтерв'ю, прийом словесного малювання, метод мозкового штурму, педагогічна ігрова вправа «Педагогічний малюнок», метод «Прес», прийом «Кросворд» тощо, які дозволяли активізувати позицію студентів у ході набуття професійних знань й усвідомити важливість тих чи інших педагогічних фактів, що стимулювало внутрішню мотивацію навчання, робило навчальний процес свідомим, особистісно значущим.

У навчальному процесі використовувалися приклади і факти, які охоплювали коло інтересів та захоплень студентів і як художників, і як педагогів, тим самим збуджуючи інтерес до педагогічних явищ, стимулюючи дослідницьку активність, розвиток мотиваційної сфери, формування образотворчих та педагогічних умінь студентів, художньо-образного, творчого та педагогічного видів мислення як необхідних складових творчої педагогічної позиції.

Отримані дані, які засвідчують позитивні зрушення у рівні сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за змістовно-когнітивним компонентом представлені в табл. 3.6.

Після закінчення формувального експерименту – впровадження методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва – кількість студентів, у яких спостерігався креативний та оптимальний рівні, зросла на 16% і 19% відповідно. Суттєво зменшилась частина респондентів з адаптивним (на 21,6%) та репродуктивним (на 13,4%) рівнями сформованості досліджуваного компонента.

Невеликі зміни відбулися в контрольній групі у зв'язку з появою в деяких студентів інтересу до творчої педагогічної позиції після участі в констатувальному експерименті.

Таблиця 3.6

Динаміка рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за змістовно-когнітивним компонентом (у %)

Рівні	Групи	До експ-ту	Після експ-ту	Динаміка
Креативний	ЕГ	9,6	25,6	+16,0
	КГ	10,3	11,5	+0,8
Оптимальний	ЕГ	22,9	41,9	+19,0
	КГ	23,1	25,6	+2,5
Адаптивний	ЕГ	44,6	23,0	-21,6
	КГ	44,8	44,8	±0
Репродуктивний	ЕГ	22,9	9,5	-13,4
	КГ	21,8	18,1	-3,7

Позитивні зміни в рівнях сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи за змістовно-когнітивним компонентом унаочнено на рис. 3.7.

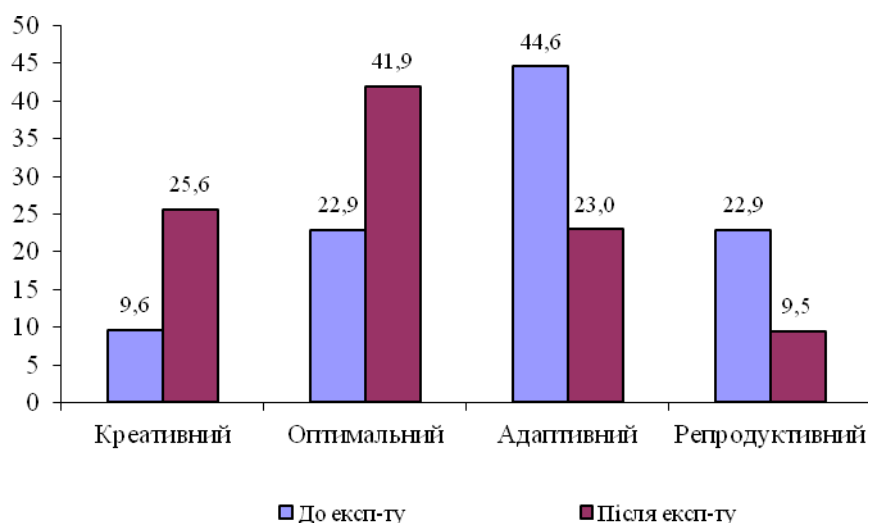

Рис. 3.7. Динаміка рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи за змістовно-когнітивним компонентом

Дані, представлені на рис. 3.7., демонструють після закінчення формувального експерименту перевагу в експериментальній групі креативного

(25,6%) та оптимального (41,9%) рівнів сформованості змістовно-когнітивного компоненту творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Тільки 9,5% майбутніх педагогів-художників виявили репродуктивний рівень сформованості досліджуваного компонента.

Також спостерігається зростання і на рівнях сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за творчо-операційним компонентом, який представлений у дослідженні практико-суб'єктним критерієм, що дозволяє діагностувати художньо-педагогічну вправність (умілість) студентів до здійснення різних видів творчої художньо-педагогічної діяльності та наявність у студентів виявів творчої активності. У ході констатувального експерименту шляхом студентського самоаналізу та спостереження за участю у різних видах навчально-творчої діяльності було з'ясовано домінування оптимального (29,7%) та адаптивного (36,0%) рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи, достатньо невелика кількість опитуваних має репродуктивний (13,6%) рівень сформованості досліджуваного компонента. Це пояснюється тим, що студенти оцінювали себе не лише як педагогів, а й, перш за все, як художників, митців, яким притаманні різноманітні творчі характеристики.

Динаміка позитивних зрушень у рівнях сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за творчо-операційним компонентом представлена у табл. 3.7.

Табл. 3.7. свідчить, що позитивна динаміка в експериментальній групі має яскраво виражений характер. Найбільші зміни спостерігаються в адаптивному (його показник знизився на 13,7%) та оптимальному (його показник підвищився на 12,0%) рівнях. У контрольній групі результати діагностики до проведення експерименту та після його закінчення мають незначні відмінності, і в цілому стан сформованості творчо-операційного компонента творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва залишився незмінним – динамічні зміни обмежуються показниками 0,9-1,7%.

Таблиця 3.7

Динаміка рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за творчо-операційним компонентом (у %)

Рівні	Групи	До експ-ту	Після експ-ту	Динаміка
Креативний	ЕГ	20,7	28,8	+8,1
	КГ	20,5	21,4	+0,9
Оптимальний	ЕГ	29,7	41,7	+12,0
	КГ	29,9	31,6	+1,7
Адаптивний	ЕГ	36,0	22,3	-13,7
	КГ	35,9	34,2	-1,7
Репродуктивний	ЕГ	13,6	7,2	-6,4
	КГ	13,7	12,8	-0,9

Позитивну динаміку рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи за творчо-операційним компонентом продемонстровано на рис. 3.8.

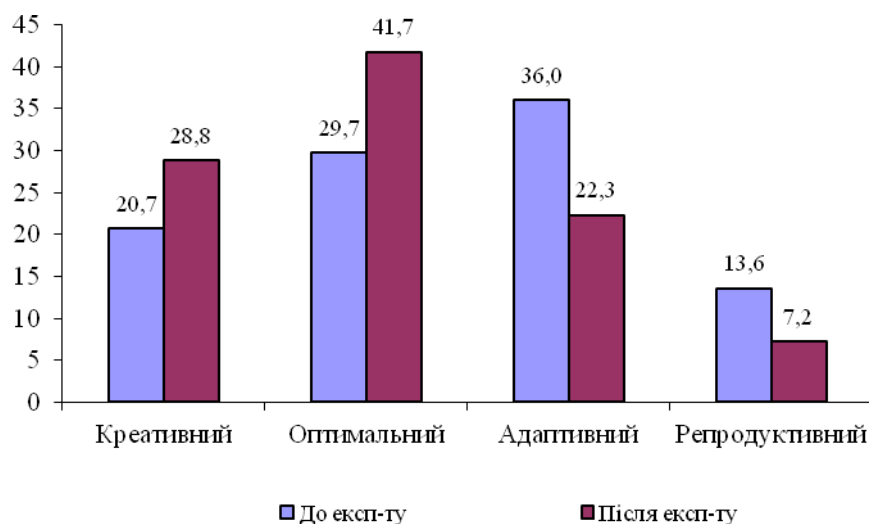

Рис. 3.8. Динаміка рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи за творчо-операційним компонентом

Порівняльний аналіз даних, які представлені на рис. 3.8., свідчить про те, що домінуючими рівнями сформованості досліджуваного компонента творчої педагогічної позиції студентів експериментальної групи є оптимальний (41,7%) та креативний (28,8%) рівні.

Підвищення рівня сформованості творчо-операційного компонента творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи пояснюється тим, що при впровадженні методичних основ на креативно-діяльнісному етапі лабораторні заняття з навчальної дисципліни «Педагогічна творчість» були спрямовані на набуття досвіду виявляти практичну готовність майбутніх учителів образотворчого мистецтва до здійснення творчої педагогічної діяльності, практичне втілення засвоєних на попередньому етапі комплексних знань й усвідомлення творчої позиції через стимулювання творчої активності, розвиток творчих особистісних якостей, творчого потенціалу, прагнення до самостійності та творчої індивідуальності.

Творча активність та ініціативність студентів, які виражаються в умінні відходити від шаблону, асоціативному мисленні, стійкій потребі в імпровізації і творчості, у здатності за власною потребою та інтересом висувати нові ідеї та пропозиції; самостійно діяти в умовах професійної діяльності забезпечувалися за допомогою інтерактивних методів та прийомів.

Метод «Аналіз конкретної ситуації або кейс-стаді», по-перше, забезпечував педагогічну умову, яка полягала у створенні творчого освітнього середовища, по-друге, сприяв формуванню готовності генерувати власні ідеї, імпровізувати та нестандартно розв'язувати художньо-педагогічні завдання, творчо ставитись до педагогічних рішень, оволодінню майбутніми педагогами-художниками професійними компетенціями та набуттю досвіду професійної діяльності з можливістю знаходити й застосовувати нетрадиційні педагогічні рішення.

Використання інтерактивних методів «Дерево рішень», «Педагогічна інтерпретація картин», дидактична гра «Професіограма вчителя образотворчого мистецтва» забезпечувало стимулювання творчої активності та ініціативності шляхом залучення до різних видів навчально-творчої діяльності. Зазначені методи дозволяли відпрацювати професійних умінь, які забезпечують

практичну готовність до здійснення творчої художньо-педагогічної діяльності; оволодінню відповідними засобами для формування та реалізації творчої педагогічної позиції; розвитку творчих особистісних та професійно значущих якостей, творчого потенціалу та творчої індивідуальності;

Вияв творчої індивідуальності, артистизму, емоційності, фантазії, уяви, експресивності, педагогічної інтуїції та імпровізації студентів у майбутній професійній діяльності був забезпечений за допомогою застосування технології ситуативного моделювання, а саме методу розігрування ситуації в ролях, який дозволяв активізувати навчальний процес, стимулював потребу студентів у більш глибокому усвідомленні проблеми, яка вивчається, надавав їм можливість розвивати педагогічну майстерність, забезпечуючи формування активної, цілеспрямованої, свідомої, творчої особистості майбутнього фахівця мистецько-освітньої галузі.

Розвиток оригінальності, креативності, нестандартності та гнучкості мислення, який безпосередньо впливає на здатність майбутніх учителів образотворчого мистецтва до оригінальних педагогічних рішень, відходу від шаблонів й стереотипів, педагогічної імпровізації та створення інноваційних педагогічних продуктів відбувався при виконанні студентами на лабораторних заняттях вправ та завдань, які передбачали написання дидактичної казки, складання педагогічного тезаурусу, побудову асоціативного ланцюжка та добір синонімів-асоціацій до запропонованих слів, проведення віртуальної екскурсії тощо.

По завершенню формувального експерименту суттєві позитивні зміни спостерігаються на рівнях сформованості особистісно-рефлексивного компонента творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи, якому відповідає індивідуально-оцінний критерій, який характеризує розвиненість творчих особистісних якостей та творчого потенціалу студентів; сформованість педагогічної рефлексії.

Експериментальні дані, які свідчать про позитивну динаміку формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за особистісно-рефлексивним компонентом, представлені у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Динаміка рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за особистісно-рефлексивним компонентом (у %)

Рівні	Групи	До експ-ту	Після експ-ту	Динаміка
Креативний	ЕГ	14,9	28,4	+13,5
	КГ	14,1	15,4	+1,3
Оптимальний	ЕГ	27,0	44,6	+17,6
	КГ	24,3	26,9	+2,6
Адаптивний	ЕГ	44,6	18,9	-25,7
	КГ	46,2	43,6	-2,6
Репродуктивний	ЕГ	13,5	8,1	-5,4
	КГ	15,4	14,1	-1,3

Більш наочно динаміку творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи за особистісно-рефлексивним компонентом проілюстровано на рис. 3.9.

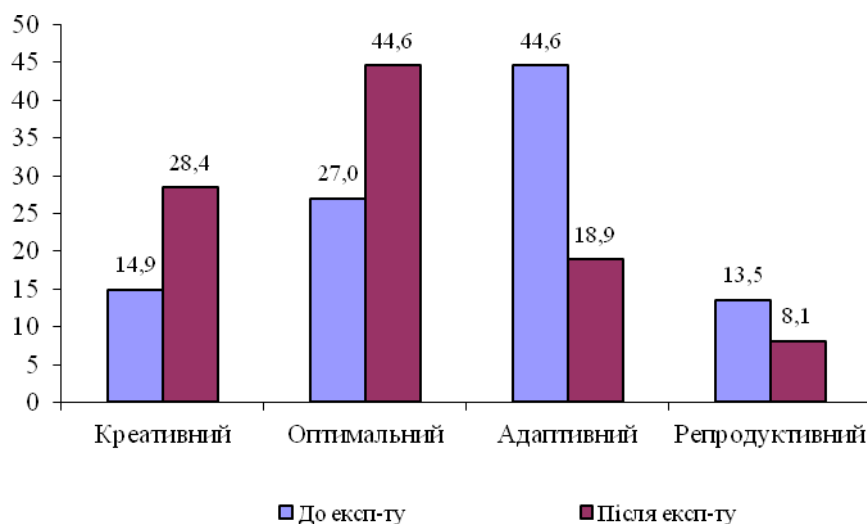

Рис. 3.9. Динаміка рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи за особистісно-рефлексивним компонентом

Результати, отримані по завершенню формувального експерименту, засвідчили наступні кількісні та якісні зміни: значно зменшилась кількість студентів експериментальної групи з адаптивним рівнем сформованості

особистісно-рефлексивного компонента (на 25,7%), зростає група респондентів з креативним (на 13,5%) і оптимальним (на 17,6%) рівнями сформованості досліджуваного компонента.

Рис. 3.9. засвідчує істотну перевагу оптимального (44,6%) та креативного (28,4%) рівнів сформованості особистісно-рефлексивного компонента творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи.

Позитивні зміни в рівнях сформованості особистісно-рефлексивного компонента творчої педагогічної позиції майбутніх учителів педагогів-художників експериментальної групи пояснюються тим, що при впровадженні методичних основ на особистісно-рефлексивному етапі було забезпечено спрямування майбутніх педагогів-художників на рефлексію та саморефлексію творчої педагогічної позиції. Розвиток якостей творчої особистості та творчого потенціалу, формування вмінь та навичок оцінювати результати власної педагогічної діяльності і себе як професіонала; стимулювання потреби в безперервному вдосконаленні творчої педагогічної позиції та у систематичній роботі над собою як педагогом відбувалося як під час вивчення навчальної дисципліни «Педагогічна творчість», так під час організації позааудиторної роботи в процесі діяльності педагогічного клубу «Моя творча педагогічна позиція».

З метою включення студента в рефлексивний аналіз через актуалізацію близьких особистісних професійних проблем студентами розроблялися індивідуальні програми та плани творчо-педагогічного самовдосконалення на основі результатів вивчення сформованості власної творчої педагогічної позиції, здійснювалась підготовка письмових есе на таку орієнтовну тематику «Мій улюблений педагог-художник», «Педагогічний артистизм вчителя образотворчого мистецтва», «Творча позиція педагога-художника», «Педагог чи художник...», виконання яких допомагало студентам усвідомити власний педагогічний ідеал і шлях досягнення цього ідеалу. Інтерактивний метод «Портфоліо» забезпечував рефлексивне розуміння тих чи інших проблем, які можуть виникнути у перспективі в професійній діяльності, формування

обов'язкових компетенцій, оцінку своїх здібностей, потенційних можливостей та особистих досягнень. Проведений семінар на тему: «Образ вчителя в мистецтві» дозволяв співвідносити представлені образи зі своїми уявленнями, ідеалами, зразками для наслідування, тим самим стимулюючи потребу в безперервному вдосконаленні творчої педагогічної позиції та в систематичній роботі над собою як педагогом.

Формування особистісно-рефлексивного компонента творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва ефективно відбувалося під час діяльності педагогічного клубу при використанні активних групових методів та прийомів (сторітеллінг, імітаційно-ігрове моделювання, педагогічний кінозал, дискусія, дидактичні та рольові ігри, педагогічний квест тощо), які дозволяли забезпечити критичне ставлення до результатів діяльності, здатність вибудувувати свій професійний шлях, співвідносити свої можливості з вимогами до педагогічної професії, з уявленнями про професію, творчо підходити до професійної діяльності, оцінювати власну творчу художньо-педагогічну діяльність, свої можливості, здібності та особистісно-професійні якості, усвідомлювати себе як творчу особистість, прагнути до самопізнання, самопроекування й самокерування, ефективно здійснювати процес особистісного та професійного розвитку.

Результати загального стану сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи наведені у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Динаміка рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи (у %)

Рівні	Етапи зрізу	Ціннісно-мотиваційний	Змістовно-когнітивний	Творчо-операційний	Особистісно-рефлексивний	Середній показник
Креативний	До експ-ту	8,1	9,6	20,7	14,9	13,3
	Після експ-ту	25,2	25,6	28,8	28,4	27,0

Оптимальний	До експ-ту	18,9	22,9	29,7	27,0	24,6
	Після експ-ту	37,8	41,9	41,7	44,6	41,5
Адаптивний	До експ-ту	50,4	44,6	36,0	44,6	43,9
	Після експ-ту	23,4	23,0	22,3	18,9	21,9
Репродуктивний	До експ-ту	22,6	22,9	13,6	13,5	18,2
	Після експ-ту	13,6	9,5	7,2	8,1	9,6

Покомпонентний аналіз рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи та після проведення формувального експерименту свідчить про значні якісні та кількісні зміни. Як демонструють результати контрольного зрізу в експериментальній групі зросла кількість респондентів з креативним (на 13,7%) та оптимальним (на 16,9%) рівнями сформованості творчої педагогічної позиції й, відповідно, зменшилась кількість студентів з адаптивним (на 22,0%) та репродуктивним (на 8,6%) рівнями, що дозволяє стверджувати про загальну позитивну динаміку сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва та проілюстровано на рис. 3.10.

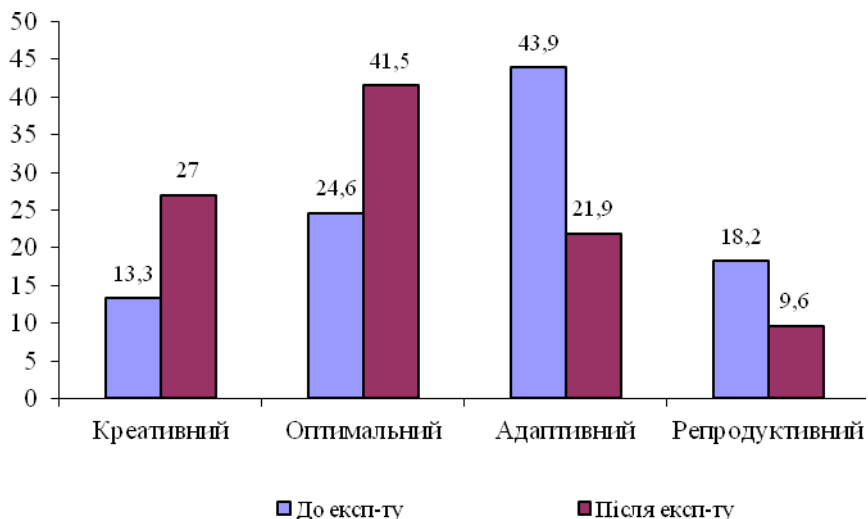

Рис. 3.10. Динаміка рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи

Статистична достовірність отриманих у ході дослідно-експериментальної роботи результатів була перевірена за допомогою непараметричних моделей перевірки гіпотези, які вільні від використання законів розподілу і застосовуються для опрацювання даних, не кількісних за своєю природою. У процесі дослідження рівня сформованості у майбутніх учителів образотворчого мистецтва творчої педагогічної позиції ми використовували χ^2 – критерій [11, с. 572-573].

Результати були обчислені за наступною формулою:

$$\chi^2 = \sum_{k=1}^m \frac{(V_k - P_k)^2}{P_k},$$

де P_k – частоти результатів спостережень до експерименту; V_k – частоти результатів спостережень після експерименту; m – загальна кількість груп, на які розподілились результати спостережень.

За допомогою зазначеної формули визначаємо χ^2 – критерій для кожного з компонентів творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Отже, за результатами формувального експерименту в експериментальній групі χ^2 – критерій складає

- для ціннісно-мотиваційного компонента:

$$\chi^2 = \frac{(25,2 - 8,1)^2}{8,1} + \frac{(37,8 - 18,9)^2}{18,9} + \frac{(23,4 - 50,4)^2}{50,4} + \frac{(13,6 - 22,6)^2}{22,6} = 73,1$$

- для змістовно-когнітивного компонента:

$$\chi^2 = \frac{(25,6 - 9,6)^2}{9,6} + \frac{(41,9 - 22,9)^2}{22,9} + \frac{(23,0 - 44,6)^2}{44,6} + \frac{(9,5 - 22,9)^2}{22,9} = 60,7$$

- для творчо-операційного компонента:

$$\chi^2 = \frac{(28,8 - 20,6)^2}{20,6} + \frac{(41,7 - 29,7)^2}{20,7} + \frac{(22,3 - 36,0)^2}{36,0} + \frac{(7,2 - 13,6)^2}{13,6} = 16,2$$

- для особистісно-рефлексивного компонента:

$$\chi^2 = \frac{(28,4 - 14,9)^2}{14,9} + \frac{(44,6 - 27,0)^2}{27,0} + \frac{(18,9 - 44,6)^2}{44,6} + \frac{(8,1 - 13,5)^2}{13,5} = 40,7$$

З'ясувавши величину χ^2 для кожного з компонентів творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва за допомогою таблиці межових (критичних) значень χ^2 – критерію, що відповідають різним

імовірностям припустимої помилки [11, с. 573], нами було виявлено ступінь значущості до експерименту та після нього в розподілі оцінок.

Отримані нами показники $\chi^2 = 73,1; 60,7; 16,2$ та $40,7$ більше відповідного табличного значення для $m - 1 = 3$ ступенів свободи, яке складає $11,3$ за умови можливої помилки менше $0,01$.

Це дозволяє зробити висновок про вірогідність отриманих результатів дослідно-експериментальної роботи, що свідчить про ефективність впроваджених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. У контрольній групі χ^2 -критерій для кожного компонента творчої педагогічної позицій складає відповідно $0,33; 1,04; 0,25$ та $0,65$, що значно менше відповідного табличного значення $m - 1 = 3$ ступенів свободи за умови можливої помилки менше $0,01$.

Порівняльна характеристика рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної та контрольної груп представлена на рис.3.11.

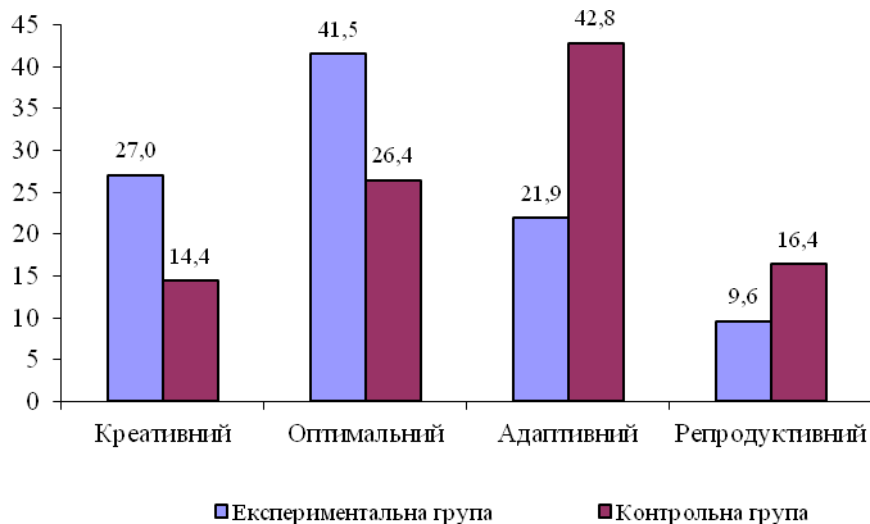

Рис. 3.11. Порівняльні дані діагностичного зрізу рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної та контрольної груп після формувального експерименту

Отримані результати свідчать про успішну апробацію та ефективність розроблених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійно-педагогічної підготовки.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі представлено критеріально-рівневий апарат дослідження відповідно до визначеної компонентної структури творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва – визначено та науково обґрунтовано критерії та показники її сформованості. Експериментально апробовано ефективність методики формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва на основі розроблених методичних основ. Здійснено аналіз результатів експериментальної перевірки ефективності методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Згідно компонентної структури творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва було встановлено й науково обґрунтовано критерії та показники оцінки її сформованості.

Ціннісно-мотиваційному компоненту творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва відповідає ціннісно-мотиваційний критерій з показниками: особистісна сприйнятливість системи педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та настанов щодо художньо-педагогічної діяльності; вмотивованість майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до здійснення художньо-педагогічної діяльності. До другого – змістовно-когнітивного – компонента віднесено інформаційно-мисленнєвий критерій з показниками: поінформованість студентів щодо сутності, особливостей, змісту, складників творчої педагогічної позиції, форм, методів та засобів її розвитку; розвиненість художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення. Творчо-операційному компоненту відповідав практико-суб'єктний критерій з показниками: художньо-педагогічна вправність

(умілість) студентів до здійснення різних видів творчої художньо-педагогічної діяльності; наявність виявів у студентів творчої активності. Особистісно-рефлексивному компоненту відповідає індивідуально-оцінний критерій з показниками: розвиненість творчих особистісних якостей та творчого потенціалу студентів; здатність до педагогічної рефлексії.

Визначені та науково обґрунтовані критерії та показники досліджуваного феномену зумовили визначення рівнів сформованості творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, які характеризуються різним ступенем і характером прояву визначених критеріїв і показників: креативний (високий), оптимальний (достатній), адаптивний (середній), репродуктивний (недостатній).

У ході констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи було виявлено стан сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва: 12,8 % досліджуваних мають креативний рівень сформованості досліджуваної інтегральної характеристики, 25,1 % студентів володіють оптимальним рівнем, 43,9 % – адаптивним рівнем, 18,2 % майбутніх педагогів-художників мають високий рівень сформованості творчої педагогічної позиції.

Експериментальна перевірка ефективності розроблених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійно-педагогічної підготовки відбувалася під час формувального етапу дослідно-експериментальної роботи.

Після впровадження методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в експериментальній групі зросла кількість респондентів з креативним (на 13,7 %) та оптимальним (на 16,9 %) рівнями сформованості творчої педагогічної позиції й, відповідно, зменшилась кількість студентів з адаптивним (на 22,0 %) та репродуктивним (на 8,6 %) рівнями, що дозволяє стверджувати про загальну позитивну динаміку сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Отримані під час дослідно-експериментальної роботи результати дозволили дійти висновку про ефективність запропонованих методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Обробка експериментальних даних методами математичної статистики підтвердила достовірність отриманих результатів.

Матеріали, що увійшли до розділу, опубліковані автором у наукових статтях [7; 8].

Список використаних джерел до третього розділу

1. Багрій В.Н. Критерії та рівні сформованості професійних умінь майбутніх соціальних педагогів / В.Н. Багрій // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2012. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2012_6_4.pdf.
2. Батаршев А.В. Диагностика профессионально важных качеств / А.В. Батаршев, И.Ю. Алексеева, Е.В. Майорова. – СПб : Питер, 2007. – 192 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Глас Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / Дж. Глас, Дж. Стенли ; пер. с англ.. – М. : Прогресс, 1976. – 494 с.
5. Гребенникова Л.В. Диагностика профессиональной компетентности учителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kopilkaurokov.ru/zavuchu/planirovanie/diagnostika-professional-noi-kompientnosti-uchitielia>
6. Коновець С.В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва: монографія / С.В. Коновець. — Рівне : Волинські обереги, 2009. – 384 с.
7. Лі Хан. Диагностика сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Лі Хан // Теоретичні питання

культури, освіти та виховання : зб.наук.праць / Заг. редакція – проф. Матвієнко О.В., укладач – канд.пед.наук, доц. Кудіна В.В. – Київ : Вид. центр КНЛУ. – № 1 (59), 2019. — С. 20-26.

8. Лі Хан. Критеріально-рівнева система сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів зображувального мистецтва / Лі Хан // *Advances of science : Proceedings of articles the international scientific conference.* – Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 28 September 2018. – P. 1567-1579.

9. Моляко В.О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В.О. Моляко, О.Л. Музика. – Житомир Рута, 2006. – 20 с.

10. Москальова А.С. Методи психодіагностики в навчально-виховному процесі : Навч. посіб. /А.С. Москальова, М.В. Москальов. – Київ : УМО НАПН України. – 2014. – 360 с.

11.Немов Р.С. Психология : учебник для студентов высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. / Р.С. Немов. – М. : ВЛАДОС, 2002. – Кн. 3 : Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. – 640 с.

12. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун // *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук.* – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

13. Поваренков Ю.П. Проблемы психологии профессионального становления личности : монография / Ю.П. Поваренков. – Ярославль : ЯГПУ, 2008. – 400 с.

14. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології : навч.-метод. посіб. / В.В. Рибалка. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 204 с.

15. Психологическая диагностика. Учебное пособие. / Под ред. К.М. Гуревича, Е.М. Борисовой. – М. : Изд-во УРАО, 2000. – 304 с.

16. Рогов Е.И. Психология человека [Текст] / Е.С. Рогов. – М. : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – 320 с.

17. Рукавишникова Е.Е. Формирование профессиональной рефлексии у студентов медицинского колледжа : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Е.Е. Рукавишникова. – Ставрополь, 2007. – 170 с.
18. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді у позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : Автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05 / С.В. Савченко ; Луганський нац. пед. ун-т. – Луганськ, 2004. – 43 с.
19. Сисоєва С.О. Проблема формування особистості, здатної до творчої самореалізації / С.О. Сисоєва // Наукові праці : [зб. наук. пр.] / Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.» Миколаїв. філія. – Миколаїв: Педагогіка, 2000. – Т. 7 – С. 13-19.
20. Танська В.В. Підготовка майбутнього вчителя біології до екологічної освіти старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Валентина Володимирівна Танська. – Житомир, 2006. – 20 с.
21. Тернопільська В.І. Визначення критеріїв сформованості професійної компетентності майбутніх гірничих інженерів / В.І. Тернопільська, О.В. Дерев'янюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2012. – № 31. – С. 264–267.
22. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – 2-е изд., доп. – М. : Психотерапия, 2009. – 544 с
23. Чернышева И.В. Творческая самореализация личности в художественно-образовательной деятельности [Текст] / И.В. Чернышева // Искусство и образование. – 2008. – № 1. – С. 15-23.
24. Posner D. Field Experience : A guide to reflective teaching / D. Posner. – New York : Longman, 2000. – 198 p.
25. Ravitch Diane. Edspeak : A Glossary of Education [Edspeak : A Glossary of Education Terms, Phases, Buzzwords, and Jargon] / D. Ravitch. – Alexandria, Virginia USA : Association for Supervision and Curriculum Development, 2007. – 245 p.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено результати теоретичного узагальнення і практичного вирішення конкретного наукового завдання – формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що полягає в здійсненні цілісного аналізу сутності творчої педагогічної позиції учителя-вихователя як фундаментальної наукової категорії й визначенні особливостей її змісту і структури в майбутніх учителів образотворчого мистецтва; розробленні, обґрунтуванні й впровадженні оригінальних методичних основ формування досліджуваного феномену в студентів – майбутніх учителів образотворчого мистецтва та експериментальній перевірці їх ефективності.

Проведене дослідження засвідчило результативність вирішення поставлених завдань і дозволило зробити наступні висновки:

1. Здійснено аналіз проблеми формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в теорії і практиці художньо-педагогічної освіти та доведено, що її розв'язання обумовлено сучасними пріоритетами розвитку освіти та шкільної практики, які потребують переорієнтації підготовки вчительських кадрів з вузько предметної спрямованості на широкий особистісний контекст професійної кваліфікації. Вчителі образотворчого мистецтва у своїй професійній діяльності, що пов'язана із використанням багатого естетико-виховного, розвивального потенціалу навчання учнівської молоді образотворчому мистецтву, постійно стикаються із необхідністю свідомого вибору змісту навчання і виховання, педагогічних технологій, засобів педагогічної взаємодії та способів педагогічних впливів, неможливого без сформованої творчої педагогічної позиції, яка створює аксіологічне підґрунтя розвитку професійно важливих якостей особистості студентів, визначає педагогічну доцільність їх професійних поглядів, ідеалів, переконань, обраних способів професійної самореалізації та надає їм чіткої спрямованості. Тому педагогічна організація процесу формування творчої педагогічної позиції майбутнього учителя образотворчого мистецтва вимагає

наукового обґрунтування його методичних основ та експериментальної перевірки їх ефективності.

2. На підставі розглянутих у дослідженні науково-теоретичних підходів до розуміння сутності творчої педагогічної позиції як фундаментальної наукової категорії та структурної організації її змісту, виявленого значення цього професійного утворення для успішної педагогічної діяльності вчителя образотворчого мистецтва та обґрунтування необхідності його формування в студентів ЗВО художньо-педагогічного профілю в процесі професійно-педагогічної підготовки нами було сформульовано визначення поняття **«творча педагогічна позиція майбутнього вчителя образотворчого мистецтва»**. Воно потрактовується в проведеному дослідженні як *складне інтегративне динамічне особистісно-професійне новоутворення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва аксіологічного характеру, що зумовлює успішність професіоналізації його особистості, сприяє набуттю актуальних художньо-педагогічних компетенцій, забезпечує ефективність навчально-творчої діяльності студента та відображає його сформовану систему творчих ставлень до художньо-педагогічних явищ, до учнів, до себе та інших суб'єктів педагогічного процесу в єдності ціннісно-мотиваційних, змістово-когнітивних, творчо-операційних, особистісно-рефлексивних аспектів.*

Складність та поліаспектність змісту творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва зумовила визначення багатокомпонентної структури досліджуваного феномена, у якій виокремлено ціннісно-мотиваційний, змістовно-когнітивний, творчо-операційний, особистісно-рефлексивний компоненти. Ціннісно-мотиваційний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва відображає сформовану в студента систему його професійно-педагогічних цінностей і ціннісних орієнтацій у поєднанні з виробленим мотиваційним комплексом оволодіння педагогічною діяльністю. Змістовно-когнітивний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва охоплює комплекс психолого-педагогічних, дидактико-технологічних і

методичних знань, що детермінують творчу педагогічну позицію студента, на основі яких відбувається функціонування їхньої мисленнєвої сфери в поєднанні художньо-образного, педагогічного, творчого видів професійного мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Творчо-операційний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва наповнюється набутим комплексом професійно-педагогічних умінь та проявами різноманітних видів творчої активності студентів. Особистісно-рефлексивний компонент творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засвідчує стан особистісно-творчого розвитку студента та його здатності до професійної рефлексії педагогічних явищ й саморефлексії власних педагогічних дій, професійних досягнень, домагань тощо.

Виділені в дослідженні компоненти ґрунтуються на засадах взаємозалежності і взаємодії, утворюють складну цілісну систему, що представлена єдністю елементів і зв'язків між ними.

3. У дисертації розроблено критеріально-рівневу діагностичну базу вивчення стану сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Комплекс покомпонентних критеріїв сформованості творчої педагогічної позиції в студентів-художників та їх показників обирався відповідною до визначених в дослідженні сутності, змісту і структури цього професійного новоутворення особистості.

Ціннісно-мотиваційний критерій творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва відображає міру соціально-професійної значущості домінуючих педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та настанов студентів й розвиненості мотиваційного комплексу їх навчально-професійної діяльності, а показниками його сформованості виступають: особистісна сприйнятливість системи педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій та настанов щодо художньо-педагогічної діяльності; вмотивованість майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до здійснення художньо-педагогічної діяльності.

Інформаційно-мисленнєвий критерій творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва характеризує ступень ґрунтовності й системності професійних знань студентів щодо сутності, змісту та структури творчої педагогічної позиції, що психологічно забезпечується їх інтелектуально-професійною розвиненістю. Показниками його сформованості виступають: поінформованість студентів щодо сутності, особливостей, змісту, складників творчої педагогічної позиції, а також форм, методів та засобів її формування; розвиненість художньо-образного, педагогічного та творчого видів мислення.

Практико-суб'єктний критерій творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва розкриває стан практичної підготовленості та творчої самостійності студентів, показниками чого виступають: художньо-педагогічна вправність (умілість) студентів до здійснення різних видів творчої художньо-педагогічної діяльності; наявність виявів у студентів творчої активності.

Індивідуально-оцінний критерій творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва демонструє міру сформованості творчих якостей особистості студентів, їх творчого потенціалу та рефлексивних можливостей. Показниками сформованості даного критерію виступають: розвиненість творчих особистісних якостей та творчого потенціалу студентів; їх здатність до педагогічної рефлексії.

На основі розроблених та науково обґрунтованих критеріїв й показників досліджуваного феномену залежно від міри, ступеня, характеру їх прояву було визначено рівні сформованості творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва – креативний (високий), оптимальний (достатній), адаптивний (середній), репродуктивний (недостатній).

За результатами констатувального експерименту виявлено загалом незадовільний стан сформованості творчої педагогічної позиції студентів, оскільки в них значно переважає середній, адаптивний рівень (43,9 %), високі значення має недостатній, репродуктивний рівень (18,2 %), тоді як високий,

креативний та достатній, оптимальний рівень сформованості в студентів творчої педагогічної позиції було діагностовано лише в незначній кількості студентів – 12,8 % та 25,1 % відповідно.

4. У дослідженні розроблено та теоретично обґрунтовано методичні основи формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, які представлено як систему науково-педагогічного забезпечення означеного процесу, побудовану на обраних науково-педагогічних підходах, визначених педагогічних принципах і виокремлених педагогічних умовах, та зреалізовано як практико зорієнтовану організаційно-методичну модель експериментального характеру, що складається з цільового, методологічного, змістово-процесуального та оцінно-результативного блоків-компонентів.

Серед науково-педагогічних підходів до дослідження проблеми формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва було виділено особистісно-діяльнісну, аксіологічну, компетентісну та креативну методологічні стратегії, реалізація яких базувалася на визначених у дослідженні базових педагогічних принципах: рефлексивності; гуманізації; систематичності та послідовності; свідомості, активності, самодіяльності; індивідуалізації.

Науково-педагогічні підходи, сформульовані педагогічні принципи дали змогу окреслити сукупність педагогічних умов, що забезпечуватимуть ефективність формування творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-художників: 1) вироблення ціннісно-сміслового ставлення до творчої педагогічної позиції як чинника здійснення ефективної професійної діяльності; 2) створення творчого освітнього середовища; 3) стимулювання творчої активності та ініціативності шляхом залучення до різних видів навчально-творчої діяльності; 4) активізація рефлексії та саморефлексії власної творчої педагогічної позиції.

Реалізація організаційно-методичної моделі відбувалася протягом чотирьох етапів: мотиваційно-орієнтаційного, когнітивно-змістового,

креативно-діяльнісного, особистісно-рефлексивного. Процес поетапного формування творчої педагогічної позиції майбутніх педагогів-бакалаврів з образотворчого мистецтва передбачав комплекс цілеспрямованих взаємопов'язаних послідовних експериментальних педагогічних дій, які скеровували студентів на формування структурних компонентів творчої педагогічної позиції.

Імперативним елементом й організаційною основою дослідно-експериментальної роботи на усіх етапах формування творчої педагогічної позиції виступив навчальний курс «Педагогічна творчість». Основними формами організації навчання стали лекційні, семінарські та лабораторні заняття з урахуванням технологій проблемного та діалогічного навчання, інтерактивної технології; методу проєктів, портфоліо, фасилітованої дискусії, «дерева рішень», ажурної пилки, методу розв'язання педагогічних задач та ситуацій, аналізу ситуацій, мозкового штурму, кейс-методу, методу ситуативного моделювання; рольових, ділових та творчих ігор, які добирались відповідно до поставлених на кожному етапі завдань.

У ході формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва було використано можливості позааудиторної роботи, а саме педагогічний клуб «Моя творча педагогічна позиція», у процесі діяльності якого особлива увага приділялася використанню активних групових методів та прийомів (сторітеллінг, імітаційно-ігрове моделювання, педагогічний кінозал, дискусія, дидактичні та рольові ігри тощо).

5. Здійснена експериментальна перевірка ефективності розроблених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійно-педагогічної підготовки засвідчила значну динаміку усіх показників її сформованості. В експериментальній групі зросла кількість респондентів з креативним (на 13,7 %) та оптимальним (на 16,9 %) рівнями сформованості творчої педагогічної позиції й, відповідно, зменшилась кількість студентів з адаптивним (на 22,0 %) та репродуктивним (на 8,6 %) рівнями, що дозволяє

стверджувати про виявлену ефективність розроблених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Додаткова обробка експериментальних даних за допомогою непараметричних моделей перевірки гіпотези, які вільні від використання законів розподілу і застосовуються для опрацювання даних, не кількісних за своєю природою (χ^2 – критерій) підтвердила достовірність отриманих результатів. Отримані показники $\chi^2 = 73,1; 60,7; 16,2$ та $40,7$ більше відповідного табличного значення для $m - l = 3$ ступенів свободи, яке складає $11,3$ за умови можливої помилки менше $0,01$, що дозволило зробити висновок про вірогідність отриманих результатів дослідно-експериментальної роботи та свідчить про ефективність впроваджених методичних основ формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Проведене дослідження не вичерпує усієї повноти розглянутої проблеми. Залишаються актуальними та вимагають подальшого вивчення питання проектування індивідуальних стратегій формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, вивчення потенційних можливостей дисциплін фахової підготовки з метою впливу на рівень сформованості творчої педагогічної позиції бакалаврів образотворчого мистецтва, вдосконалення теоретичної й методичної бази творчого розвитку студентів мистецьких спеціальностей у процесі професійно-педагогічної підготовки.

ДОДАТКИ

Додаток А

Авторські підходи до визначення сутності понять «позиція» («позиція особистості»), «педагогічна позиція» («професійна позиція педагога»), «творча педагогічна позиція» у наукових джерелах

Визначення	Автор, джерело
Позиція – місце, яке об'єкт займає будь-де, його положення в просторі.	Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1998. – 452 с.
Позиція – інтеграція домінуючих вибіркового ставлень людини у якомусь суттєвому для неї питанні.	Адлер А. Понять природу человека / А. Адлер; пер. Е.А. Цыпина – СПб.: «Академический проект», 1997 – 256
Позиція – це: 1) стійка система відношень людини до певних сторін дійсності, яка виявляється у відповідній поведінці та вчинках; 2) інтегральна, найбільш узагальнена характеристика положення індивіда в статусно-рольовій внутрішньо-груповій структурі.	Психологический словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат. – 494 с.
Позиція – особливості поведінки, що пов'язані з процесом самоствердження особистості.	Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики / Э. Фромм. — Мн. : Коллегиум, 1992. — С. 253.
Позиція – це ставлення людини до системи норм, правил, шаблонів поведінки людини до системи норм, правил, шаблонів поведінки, що впливають із його соціального стану і пропонуються оточуючим його середовищем.	Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории / Б.Д. Парыгин. – М.: Мысль, 1971. – 352 с.
Позиція – це те, чого людина хоче домогтися, і якщо це направлено на професійну діяльність, то стає необхідною умовою професійної суб'єктності особистості.	Дементьева М.А. Профессиональная позиция учителя – залог успешности в педагогической деятельности. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://teoria__practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnal/2011/7/pedagogika/dementieva.pdf

Продовження додатку А

<p>Позиція – у широкому сенсі – стійка система відносин людини до певних сторін дійсності, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках. У вужчому – певна точка зору з питання, оцінка явища, події, дії і поведінка, обумовлена цим ставленням, оцінкою.</p>	<p>Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М. : Питер Ком, 1999. – 720с.</p>
<p>Позиція – певна система якостей особистості, необхідних для успішного здійснення діяльності.</p>	<p>Маркова А.К. Психология профессионализма. – М., 1996. –308 с.</p>
<p>Позиція – стан готовності до певної поведінки.</p>	<p>Асмолов А.Г. Стандарты вариативного образования в изменяющемся мире: социокультурная перспектива. //Образовательная политика. – №6 (56). – 2011.</p>
<p>Позиція – утворення, яке об'єднує різні види ціннісних орієнтацій. Позиція особистості – це складна система відношень особистості (до суспільства в цілому та спільнотам, до яких вона належить, до праці, людей, самої себе), настанов і мотивів, якими вона керується у своїй діяльності, цілей та цінностей, на які ця діяльність спрямована.</p>	<p>Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания Текст. / Б.Г. Ананьев. 3-е изд.СПб: ПИТЕР, 2001. – 282 с.</p>
<p>Позиція особистості – це інтеграція домінантних вибіркового відносин людини в будь-якому істотному для неї питанні; стійкі, типові для суб'єкта способи реалізації свого життя, стосунків з оточенням і спрямованість особистості як відношення того, що особистість отримує й бере від суспільства, до того, що вона йому дає, вносить у його розвиток.</p>	<p>Мясищев В.Н. Психология отношений : избр. психол. тр. / В.М. Мясищев. – М. : Изд-во Ин-т практ. психол., 1995. – 335 с.</p>
<p>Позиція – це система, що виникає з того, як людина «на базі попереднього досвіду, своїх можливостей, потреб і прагнень, які виникли раніше, ставиться до того об'єктивного положення, яке вона займає в житті зараз і яке положення вона хоче займати. Саме ця внутрішня позиція обумовлює певну структуру ставлень до дійсності, до оточуючих і самої себе.</p>	<p>Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л.И. Божович. — М. : Просвещение, 1972. — С. 174</p>

Продовження додатку А

<p>Позиція особистості – система суспільних зв'язків, спілкування, які відкриваються їй як те, заради чого та як використовує риси свого темпераменту та набуті знання, вміння та навички.</p>	<p>Асмолов А.Г. Стратегия социокультурной модернизации образования: на пути к преодолению кризиса идентичности и построению гражданского общества / А.Г. Асмолов // Развитие личности. – 2009. – № 1. – С. 38-63.</p>
<p>Позиція – комплексне поняття, котре містить особистісні утворення, які характеризують індивіда як суб'єкт: активність, творча свобода, свідомість і унікальність, а також ціннісні орієнтації людини.</p>	<p>Мацкайлова О.А. Особенности становления субъектной позиции в старшем школьном возрасте // Педагогические проблемы становления субъектности школьника, студента, педагога в системе непрерывного образования. - Волгоград: Изд-во ВГИПКРО, 2003. — Вып. 12. – С. 51-54.</p>
<p>Позиція особистості – це інтегральна характеристика особистості, яка визначає, у першу чергу, стійку систему ціннісних ставлень до своєї життєдіяльності, саморозвитку та виявляється в поведінці та діяльності, а також у позитивній установці на цю діяльність</p>	<p>Трещев А.М. Становление профессионально-субъектной позиции будущего учителя: дисс. ... докт. педагог. наук. Калуга, 2001.</p>
<p>Позиція особистості – найбільш цілісна характеристика поведінки людини, яка вільно та відповідально визначила свій світогляд, принципи та вчинки у взаємовідносинах з іншими; це особистісний спосіб реалізації базових цілей та цінностей людини в соціально-професійному просторі.</p>	<p>Исаев Е.И. Педагогическая психология : учебник для академического бакалавриата / Е.И. Исаев. — М. : Издательство Юрайт, 2016. — 347 с.</p>
<p>Позиція – спрямованість соціальних дій особистості, яка характеризує її ставлення до інших людей, соціальних груп, до прогресу людського суспільства, основною характеристикою якої виступає рівень соціальної відповідальності особистості, що передбачає свободу вибору і готовність відповідати за свої дії.</p>	<p>Социальная позиция. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://voluntary.ru/dictionary/985/word/socialnaja-pozicija</p>

Продовження додатку А

<p>Позиція – система відносин людини до оточуючої дійсності і виявляється в поведінці, вчинках, розумінні соціальних цінностей і норм, стимулює до активної професійної самореалізації; свідомо вироблений, динамічно стійкий особистісний утвір, що характеризується системою ставлень людини до навколишнього світу та до самої себе в ньому; виявляється в її поведінці та діяльності.</p>	<p>Лазебна О. М. Формування активної екологічної позиції підлітків: дис.. кандидата пед. наук : 13.00.07 / О.М.Лазебна – К., 2004. – 219 с.</p>
<p>Позиція педагога – система інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних ставлень до світу, педагогічної дійсності і педагогічної діяльності зокрема, які є джерелом його активності.</p>	<p>Педагогика: Учеб.пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А. Слостенина // М: Академия, 2002. – С. 321-352</p>
<p>Позиція педагога – система його ціннісно-сміслових ставлень до соціально-культурного оточення, самого себе та своєї діяльності, яка визначає його професійне буття у виховній взаємодії з дитиною та місце в просторах сучасного виховання.</p>	<p>Борытко Н.М. Профессиональное воспитание студентов вуза / Н.М. Борытко. – Волгоград: ВГИПКРО, 2004. – 120 с.</p>
<p>Професійна позиція майбутнього вчителя – інтеграційна характеристика його особистості, яка має систему теоретичних практико-орієнтованих знань, ціннісних орієнтацій, що визначає рефлексивно-особистісні способи педагогічної діяльності, її творчий розвиток.</p>	<p>Дементьева М. А. Становление профессиональной позиции будущего учителя начальных классов в ходе педагогической практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Саратов: Изд-во СГУ. 2012. – 24 с.</p>
<p>Професійно-особистісна позиція – стійка система відносин вчителя до тих сторін реальної дійсності, які включені в педагогічну діяльність, і до самого себе як особистості.</p>	<p>Лучкина Т. В. Профессионально-личностная позиция молодого учителя в современной школе // Уч. зап. Забайк. гос. ун-та. Серия: Профессиональное образование, теория и методика обучения. 2009. – Вып. 6. – С. 90–97.</p>

Продовження додатку А

<p>Особистісно-професійна позиція – спосіб реалізації педагогом власних базових цінностей у діяльності зі створення умов для розвитку особистості дитини.</p>	<p>Степанов П.В. Диагностика и мониторинг процесса воспитания в школе / П.В. Степанов, Д.В. Григорьев, И.В. Кулешова / Под ред. Н.Л. Селивановой, В.М. Лизинского. – М.: АПК и ПРО. – 2003. – 83 с.</p>
<p>Професійна педагогічна позиція – стійка система ставлень вчителя (до учня, до себе, до колег), яка визначає його поведінку.</p>	<p>Маркова А. К. Психология труда учителя: Кн. для учителя. — М.: Просвещение, 1993. — С. 9-19</p>
<p>Професійна позиція педагога – одна з найважливіших умов розвитку особистості дитини.</p>	<p>Степанов П.В. Диагностика и мониторинг процесса воспитания в школе / П.В. Степанов, Д.В. Григорьев, И.В. Кулешова – М.: Академия: АПКиПРО, 2003. – С. 5</p>
<p>Професійна позиція вчителя є засобом його самовираження як активного суб'єкта педагогічної діяльності; саме в позиції вчитель здатен виражати свій інтелект, емоції, почуття, волю, професійні переконання, темперамент, характер і формувати на цій основі систему ставлень до педагогічної діяльності й професійного оточення.</p>	<p>Сластенин В.А. Теоретико-методологический аспект формирования активной личности учителя / В.А. Сластенин //Советская педагогика. — 1983. – № 11. — С. 80–84.</p>
<p>Професійна позиція педагога – інтегративна характеристика особистості, яка виражає суб'єктивну систему відношень, теоретико-методологічних знань, ціннісних орієнтацій та визначає рефлексивно-особистісний спосіб педагогічної діяльності.</p>	<p>Гуторова А.В. Формирование профессиональной позиции у студентов педагогического вуза: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / А.В. Гуторова. – Волгоград, 1996. – 20 с.</p>
<p>Професійна позиція майбутнього вчителя – інтегративна характеристика особистості як активного суб'єкта діяльності, що відображає систему ціннісних ставлень майбутнього вчителя до професійно-педагогічної діяльності та до учасників педагогічного процесу.</p>	<p>Літовка О.П. Формування професійної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі : дисерт. канд. Пед.н. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Старобільськ, 2016. – 243 с.</p>

Продовження додатку А

Професійна позиція містить точку зору, відношення до своєї професії, поведінку, обумовлена нею; представляє собою систему інтелектуальних, вольових та емоційно-оцінних відношень до світу, професійної діяльності та дійсності.	Психологический словарь / под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др. М., 1981.
Професійна позиція – той чи інший ступінь особистісної зацікавленості в діяльності, який виникає при взаємодії сподіваної професійної поведінки (орієнтації) і реального її втілення (досвіду).	Особенности социально-профессиональной позиции молодых учителей [Текст] : сб. науч. трудов / АПН СССР, НИИ общ. образ. взрослых ; ред.: С.Г. Вершловский, Л.Н. Лесохина. – Л. : [б. и.], 1981. – 92 с.
Професійна позиція вчителя – спосіб самореалізації, самоствердження та саморозвитку людини і має наступні прояви в професійній діяльності: фіксація професійно-значущих способів діяльності, вироблених на цій основі власної системи дій; вироблення особистісних норм педагогічної діяльності; здатність авторського проектування особистісно-значущого способу здійснення життєвих і професійних стратегій на основі розширення рамок нормативної діяльності	Дементьева М.А. Профессиональная позиция учителя – залог успешности в педагогической деятельности // Теория и практика общественного развития. № 7 – Краснодар, 2011. – С. 178-180.
Професійна позиція вчителя – це професійно-особистісна характеристика, що відображає ціннісні ставлення вчителя до професійної діяльності та її результатів; до учасників освітнього процесу (учителів, учнів, батьків) і до себе й забезпечує умови для реалізації професійно-рольових функцій під час розв'язування педагогічних задач.	Темченко О.В. Педагогічні умови формування професійної позиції вчителя загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Темченко Ольга Василівна. – Х., 2010. – 267 с.
Професійна позиція вчителя – це система усвідомлених відношень людини-професіонала. Вона характеризується гуманними, діалоговими та творчими компонентами.	Воспитательная деятельность педагога: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И.А. Колесникова, Н.М. Борытко, С.Д. Поляков, Н.Л. Селиванова; под общ. ред. В.А. Сластенина и И.А. Колосниковой. М., 2005.

Продовження додатку А

Професійна позиція – це частина професійної компетенції; певна система особистісних якостей (загальна культура, професійні знання, інтерес до діяльності, позитивна спрямованість на педагогічну діяльність, емоційна стійкість, активна життєва позиція), що включає мотив, вміння вести самостійний пошук інформації, приймати рішення в різних педагогічних ситуаціях.	Горшкова М.А. Модель воспитательной деятельности куратора студенческой группы в педагогическом вузе: Автореферат дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М.А. Горшкова – Москва, 2011. – 20с.
Педагогічна позиція – це розуміння педагогом власного місця та функцій в освітніх процесах; джерело його особистісної та професійної активності.	Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – Ростов-на-Дону, 1996. – 512 с.
Педагогічна позиція – система інтелектуальних і емоційно-оцінних відносин до дитини та дитинства, педагогічної дійсності та педагогічної діяльності.	Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю.. Словарь по педагогике. М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Изд. центр «МарТ», 2005. – 448 с.
Педагогічна позиція – продукт педагогічного мислення, наслідок усвідомлення природи виховного процесу й одночасно показник рівня професійної готовності до роботи з дітьми; стан, який педагог попередньо займає по відношенню до учнів у взаємодії з ними і який визначає усю подальшу професійну поведінку та роль вихователя.	Щуркова Н.Е. Педагогическая технология / Н.Е. Щуркова. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 224 с.
Педагогічна позиція – особистісно-гуманний підхід до дитини, заснований на професійних знаннях, професійному досвіді, творчому підході до педагогічної праці.	Амонашвили Ш.А. Единство цели (В добрый путь, ребята!) : пособие для учителя / Ш.А. Амонашвили. – М. : Просвещение, 1987. – 207 с.
Творча позиція – культурно-історичне явище, що має особистісний і процесуальний психологічні аспекти; передбачає наявність здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється оригінальний продукт, унікальний твір людської діяльності.	Матвеева Т.В. Творческая позиция как культурно-историческое явление в процессе формирования профессиональной культуре дизайнеров // Современные наукоемкие технологии [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://rae.ru/snt/pdf/2007/09/2007_09_08.pdf

Продовження додатку А

<p>Творча позиція майбутнього вчителя – система усвідомлених стійких суб’єктивних ставлень студента до професійно-педагогічної діяльності, її суб’єктів, себе як спеціаліста, яка ґрунтується на оволодінні культурними, загальнолюдськими та педагогічними цінностями, з характерною спрямованістю на створення та перетворення, та реалізується в практичній діяльності, що складає особистісний сенс для студента, та відповідній поведінці.</p>	<p>Столярова Н.Г. Формирование творческой позиции будущего учителя средствами искусства : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 : Хабаровск, 2005. – 202 с.</p>
<p>Творча позиція – якість особистості, яка виявляється в здатності долати стереотипи, що склалися, та породжувати щось суб’єктивно нове у найрізноманітніших ситуаціях, незалежно від матеріалу та сфери діяльності.</p>	<p>Козырева Н.А. Развитие творческой позиции старших дошкольников в игре с противоречиями // Вопросы психологии, 2007. – № 2. – С. 80-91.</p>
<p>Творча позиція – інтегральна характеристика особистості молодого педагога, яка передбачає установку на розвиток учня, систему творчих відносин (до педагогічної діяльності, себе і інших суб’єктів освітнього процесу) та, виступаючи центральною ланкою в процесі самопізнання молодого педагога, є професійною якістю, яка формується та розвивається.</p>	<p>Рысева Ю.В. Становление творческой позиции начинающего учителя в процессе непрерывного профессионального образования : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / Рысева Юлия Викторовна; [Место защиты: Шуйс. гос. пед. ун-т]. – Шуя, 2009. – 205 с.</p>

Види професійних умінь вчителя образотворчого мистецтва

(за А. Ружицьким)

Група	Вид умінь	Зміст умінь
Педагогічні уміння	Гностичні (пізнавальні)	Здатність до аналізу педагогічної ситуації, формулювання педагогічної мети і завдань, здобування нових знань, необхідних для їх вирішення, приведення їх у мобілізаційну готовність для розв'язання наступної проблеми (завдання), аналізу позитивних і негативних проявів у знаннях, діяльності та поведінці учнів, а також у власній діяльності та поведінці.
	Проектувальні	Здатність до передбачення наслідків від тих чи інших педагогічних дій, формулювання системи педагогічних цілей, планування змісту інформації, власної та учнівської діяльності на тривалий період навчання, підпорядкування меті виховання навчально-виховного процесу.
	Конструктивні (методичні)	Здатності, пов'язані з комбінаційною побудовою наступного заняття чи заходу, переглядом різних варіантів його побудови в умовах системи обмежень, продиктованих програмою, підручником, наявністю наочних посібників, технічних засобів навчання і т.п.
	Комунікативні	Здатність викликати в учнів цікавість до заняття, встановлювати педагогічно доцільні стосунки з учнями, їхніми батьками, колегами, адміністрацією, а також здатність впливати на об'єкт комунікації, підпорядковувати процес спілкування його меті, управляти ним та досягати бажаного результату комунікації.
	Дослідницькі	Здатності до самостійних розроблень, інноваційної діяльності, апробації та впровадження творчих знахідок.
	Організаційні	Здатність до використання наявного арсеналу засобів, форм, методів педагогічного впливу для повноцінної учнівської діяльності різних видів, керування нею та створенню умов для виявлення учнями самоорганізації, саморегуляції, самоконтролю.

Продовження додатку Б

Художні (фахові) уміння	Сприймально-оцінні	Здатність естетично сприйняти навколишній світ, його красу, художній образ, висловити емоційне ставлення до зазначеного та художньо-образно відтворити його; здатність проаналізувати та оцінити мистецькі вартості художньої форми, порівняти малюнок з натурою.
	Зображувальні (графічні, живописні)	Здатність працювати з кольорами; здатність передавати образну виразність предмета зображення; вміння користуватися законами повітряної і лінійної перспективи, закономірностями конструктивної будови предметів, світлотіні, законами композиції тощо; вміння послідовно правильно вести роботу над створенням (матеріалізацією) образу; вміння відтворити психологічний стан персонажа твору.
	Конструктивні (художні)	Здатність працювати різними малювальними і живописними знаряддями; володіння технологією оброблення різних матеріалів, виготовлення окремих з них.
	Композиційні	Здатність створення та комбінування художніх образів.
Творчі уміння	Аналітично-пошукові	Уміння формулювати та розв'язувати проблеми, висувати гіпотези, генерувати оригінальні ідеї, нестандартно мислити, імпровізувати, знайти оптимальне педагогічне рішення в певній ситуації.
	Імпровізаційно-педагогічні	Уміння знаходити нестандартне рішення педагогічних ситуацій, генерувати оригінальні ідеї, висувати гіпотези, креативно мислити.
	Імпровізаційно-художні	Здатність генерування асоціацій, творчих ідей, уміння імпровізаційного художнього творення (малювання) на основі асоціативного мислення, творчих уявлень, фантазії.

Додаток В

Підходи науковців до визначення педагогічних умов формування творчих професійних якостей майбутніх учителів образотворчого мистецтва

Автор	Тематика дослідження	Педагогічні умови
О. Музика	Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін	Урахування вікових особливостей та індивідуальних творчих здібностей студентів, створення атмосфери співтворчості і діалогічної взаємодії в навчально-виховному процесі, активізація творчої діяльності студентів на заняттях із фахових дисциплін, спрямування студентів на рефлексію власної творчої діяльності.
Я. Твердохлібова	Художньо-графічна підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва	Науково-методична організація освітнього вектора «навчання – пізнання – учіння – творчість», здійснення, контроль та корекція процесу навчання студентів основ мистецтва графіки; доцільна методична організація сприйняття навчального матеріалу, систематичність, послідовність та наступність його викладання; мотивація до активної розумово-пізнавальної та навчально-творчої діяльності студента, що включають мисленнєві операції (порівняння, аналіз, синтез, узагальнення тощо); систематичне повторення пройденого матеріалу на пропедевтичному рівні у визначеній траєкторії художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.
О. Тюрікова	Підготовка вчителя образотворчого мистецтва до професійної діяльності в умовах культуротворчого середовища школи	Створення позитивної мотиваційної настанови на професійну діяльність в умовах культуротворчого середовища школи; залучення вчителів і студентів до застосування середовищного підходу в професійно-педагогічній діяльності з урахуванням історико-культурних надбань регіону; забезпечення практичної реалізації культуротворчої діяльності в середовищі загальноосвітньої школи.

Продовження додатку В

Н. Гатеж	Підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до виховання естетичної культури учнів	Формування у студентів потреби, мотивації, усвідомлення цілей і соціальної значущості виховання естетичної культури учнів; спрямованість змісту професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва на набуття естетичного досвіду та застосування його в процесі виховання естетичної культури учнів; використання інноваційних форм, методів і педагогічних технологій підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до виховання естетичної культури учнів і формування вміння застосовувати набуті знання у виховній роботі зі школярами; цілеспрямованість змісту практичної підготовки студентів на організацію виховної роботи в контексті формування естетичної культури учнів.
О. Літовка	Формування професійної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі	Розвиток професійної мотивації та ціннісного ставлення майбутніх учителів до педагогічної професії шляхом використання в процесі фахової підготовки технологій коучингу та модерації; здійснення процесу фахової підготовки на суб'єкт-суб'єктних засадах, спрямованого на усвідомлення студентами системи професійно-педагогічних знань як особистісної цінності та теоретичного підґрунтя становлення професійної позиції майбутнього вчителя; організація педагогічної практики на основі технології «ДоТРеЗ» (Досвід – Тактика – Рефлексія – Застосування) з метою розвитку професійної позиції майбутнього вчителя як активного суб'єкта педагогічної діяльності.

Продовження додатку В

О. Темченко	Формування професійної позиції вчителя загальноосвітньої школи при побудові індивідуальної траєкторії розвитку	Оптимізація педагогічного керівництва процесом формування професійної позиції вчителя; організація самовдосконалення, реалізація яких, на думку вченої, передбачає зміну ролі не тільки вчителя, а й керівника: він діє не з позиції адміністратора, а з позиції організатора, помічника, людини, яка сприяє розвитку інтересів, цінностей, запитів, потреб учителя, підтримує індивідуальність особистості, спрямовує процес самоосвіти й самовиховання вчителя.
-------------	--	---

Додаток Г

**Навчальні дисципліни та їх тематика, орієнтована на формування
творчої педагогічної позиції**

№	Навчальна дисципліна	Мета навчальної дисципліни	Тематика, орієнтована на формування творчої педагогічної позиції
1	Вступ до спеціальності	Сформувати стійкий інтерес до майбутньої професійної діяльності, внутрішні мотиви щодо оволодіння основними знаннями, вміннями та навичками вчителя образотворчого мистецтва.	Місце вчителя образотворчого мистецтва в системі культуроорієнтованої освіти. Художні здібності особистості: їх природа, діагностика та розвиток. Самопізнання як основа розвитку особистості. Ознаки творчого мислення особистості та способи його розвитку.
2	Психологія (розділ «Основи педагогічної психології»)	Озброїти студентів знаннями психологічних закономірностей навчання і виховання, особливостей педагогічної діяльності, а також здійснення практичної підготовки студентів до практичної роботи в закладах освіти.	Характеристика психолого-педагогічної діяльності вчителя образотворчого мистецтва. Професійно значущі якості особистості вчителя. Педагогічна спрямованість його особистості. Професійна підготовленість і загальний розвиток (розвиток емоційно-вольової сфери, процесів педагогічного творчого мислення, сформованості вольових звичок). Особливості розвитку психічних процесів вчителя. Педагогічні здібності.

Продовження додатку Г

3	Педагогіка	Забезпечити теоретичну і практичну підготовку студентів до виконання функціональних обов'язків вчителя образотворчого мистецтва; створити умови, наближені до практичної професійної діяльності; забезпечити творчий розвиток особистості студента.	Виникнення і становлення педагогічної професії. Роль учителя в суспільному розвитку. Специфіка педагогічної діяльності. Типові рольові позиції педагога. Професійна спрямованість особистості педагога: інтерес до професії, педагогічне покликання, професійно-педагогічні наміри і схильності.
4	Історія педагогіки	Ознайомити студентів з історичним досвідом розвитку української педагогічної думки, з досягненнями світової культури в галузі педагогічної науки.	Історія становлення та розвитку професії педагога, його функції, позиції та ролі на різних етапах розвитку суспільства. Професійна позиція видатних світових та вітчизняних педагогів. Вплив суспільного ладу на виконання основних функцій педагога.

Додаток Д

Педагогічні ситуації на уроках образотворчого мистецтва для кейсів

Ситуація 1

Учитель малювання показав два малюнки своїм учням і попросив сказати, який їм більше подобається. Альоша, учень 6-го класу, довго вагався, перш ніж відповісти.

Учитель каже:

- У нас мало часу. Напруж свій розум, якщо він у тебе є.

Посадивши хлопчика, який залився фарбою від сорому, учитель продовжив урок під дружне хихикання однокласників.

Питання та завдання для розуміння ситуації:

- 1) Чи педагогічно виставляти учня на посміховисько?
- 2) Чи можливо повільного учня виправити сарказмом, а розумову діяльність простимулювати глузуванням?
- 3) Оцініть стиль та манеру діяльності вчителя.
- 4) Які почуття може викликати вчитель до уроків образотворчого мистецтва?
- 5) Як може вплинути така манера спілкування вчителя з учнями на створення на уроці атмосфери співробітництва та співтворчості?
- 6) Чи можна прищепити естетичний смак не етично?

Ситуація 2

На уроці малювання вчитель запропонував намалювати круглу чашку, яку поставив на стіл в якості моделі. Хлопчик, який сидів попереду, довго дивився на чашку і нарешті підняв руку.

- Можна я намалюю не чашку, а те, чого я ніколи не бачив? – запитав він.
- Що ж ти хочеш намалювати? – здивувався вчитель.
- Дерево евкالیпт, – сказав хлопчик задумливо.

Продовження додатку Д

- Намалюй, – погодився вчитель.

Хлопчик деякий час мовчки сидів і дивився перед собою. Потім знову підняв руку.

- Можна, я намалюю те, що бачили тільки деякі? – знову він звернувся до вчителя.

- Поясни, будь ласка, що це таке, – сказав учитель з інтересом.

- Синій птах, – сказав хлопчик дуже серйозно.

Весь клас скрипів старанно олівцями. Але хлопчик через деякий час знову підняв руку.

- Я хотів би намалювати те, чого ніхто ніколи не бачив, – сказав він тихо. Можна?

- Наприклад?

- Мамонта, коли він прокидається, – сказав винувато хлопчик.

- Мамонта? – перепитав учитель, уважно дивлячись на нього.

- Мамонта, – зітхнув хлопчик.

- Ну що ж, – сказав учитель, – врешті-решт можна і мамонта. Треба тобі, Саша, швидше визначатися, а то урок скоро закінчиться.

І дійсно, через п'ять хвилин закінчився урок, а у Саші так і залишився чистим аркуш паперу красивого альбому.

Питання та завдання для розуміння ситуації:

- 1) Як вчинить далі учитель з цим хлопчиком?
- 2) Чи потрібно заохочувати дітей до нестандартного мислення на уроках образотворчого мистецтва?
- 3) Оцініть стиль та манеру діяльності вчителя.
- 4) Яким чином можна виявити учнів, здатних до образної творчості?
- 5) Чи варто вчителю дотримуватися виконання програмних завдань?
- 6) Як спонукати дітей до добровільної творчості, дотримуючись програми?

Продовження додатку Д

Ситуація 3

Учитель образотворчого мистецтва організувала прогулянку в парк для того, щоб зацікавити учнів живописом. Вона вибрала наймальовничіше місце і попередила, щоб кожен взяв з собою рамку для картини.

Коли все піднялися на гору, вчителька сказала:

- Ми сьогодні з вами будемо вибирати картини із зображенням зимового пейзажу. Хто з вас вибере найкрасивішу і зможе всім довести красу цієї картини, отримає нагороду – книгу про живопис.

- А де ці картини? – запитав хтось із учнів.

- Вони навколо нас. Візьміть свою рамку, наводьте її на різні частини живого пейзажу і дивіться, що ж за картина опинилася у рамці. Коли підберете найгарнішу, запросіть всіх подивитися. Учні почали шукати мальовничі куточки парку, наводили свої рамка, висловлювали захоплення, запрошували всіх подивитися. Колективно був обраний найкращий пейзаж, що нагадував дорогу в ущелину.

Радісні і збуджені діти прониклися виникли інтересом до живопису й висловили бажання написати фарбами побачені краєвиди.

Питання та завдання для розуміння ситуації:

- 1) Оцініть стиль та манеру діяльності вчителя.
- 2) Охарактеризуйте кожен прийом взаємодії педагога з дітьми.
- 3) У чому цінність виходу педагога за межі традиційної класно-урочної форми організації навчання?
- 4) Які почуття може викликати вчитель до уроків образотворчого мистецтва та мистецтва в цілому?
- 5) Які методи та прийоми можете запропонувати ви для того, щоб викликати інтерес у дітей до живопису?

Продовження додатку Д

Ситуація 4

Вчителька образотворчого мистецтва пояснювала завдання уроку. Один з учнів, який на попередньому уроці отримав низький бал з улюбленого предмету, сидів і розкладав якийсь папірець на столі, думаючи про свою невдачу.

- Що ти там робиш? Чому не слухаєш? - обрушилася на нього вчителька, - ти став погано себе вести ...

- Ну й то що? - зухвало буркнув хлопчик.
- Як ти розмовляєш з учителем? Встань!
- А чого мені вставати? Я нічого не зробив...
- Ах так? Ну тоді вийди з класу!
- А я не вийду!
- Ні, вийдеш!

Вчителька, взявши хлопчика за руку, вигнала його силою з класу під несхвальний шепіт інших дітей.

Питання та завдання для розуміння ситуації:

- 1) Чому стався зрив у поведінці хлопчика?
- 2) Проаналізуйте характер педагогічного впливу вчителя на хлопчика.
- 3) У чому полягав педагогічний прорахунок вчителя?
- 4) Чи педагогічно вчинила вчителька?
- 5) Оцініть стиль та манеру діяльності вчителя.
- 6) Які почуття може викликати вчитель до уроків образотворчого мистецтва?
- 7) Як може вплинути така манера спілкування вчителя з учнями на створення на уроці атмосфери співробітництва та співтворчості?
- 8) Які прийоми взаємодії з дитиною варто було б обрати вчительці?

Продовження додатку Д

Ситуація 5

На уроці образотворчого мистецтва вчитель захоплено розповідає про живопис, демонструє учням репродукції відомих живописців, що викликає в них справжню цікавість. Педагог рекомендує школярам переглянути картини і диктує учням назви картин та імена авторів, щоб вони їх записали в свої зошити. У цей час один учень піднімає руку.

- Слухаю тебе, – говорить вчитель.
- А бачив у Луврі ще одну цікаву картину..., – починає учень.
- Сідай і помовчи, – різко обриває його вчитель.

Питання та завдання для розуміння ситуації:

- 1) Чи педагогічно вчинив вчитель?
- 2) Як реакція вчителя може вплинути на ставлення дітей до мистецтва?
- 3) Оцініть стиль та манеру діяльності вчителя.
- 4) Які прийоми взаємодії з дитиною варто було б обрати вчителю?
- 5) Якими методами потрібно стимулювати інтерес учнів до мистецтва?
- 6) Чи передбачає стиль спілкування на основі захоплення спільною творчої діяльністю на уроках образотворчого мистецтва не лише малювання програмових об'єктів, а й спільний інтерес до теорій мистецтва?
- 7) Як варто було вчинити вчителю?

Додаток Ж

Ілюстративний матеріал до виконання практичних завдань з формування творчої педагогічної позиції щодо змісту твору образотворчого мистецтва та його педагогічної інтерпретації

Маковський В.Є.
У сільській школі (1883 р.)

Кустодієв Б.М.
Земська школа у Московській Русі (1907 р.)

Морозов О.І.
Сільська безкоштовна школа (1865 р.)

Рябушкін А.П.
Школа XVII століття (1903 р.)

Francis William Edmonds
The New Scholar (1845 р.)

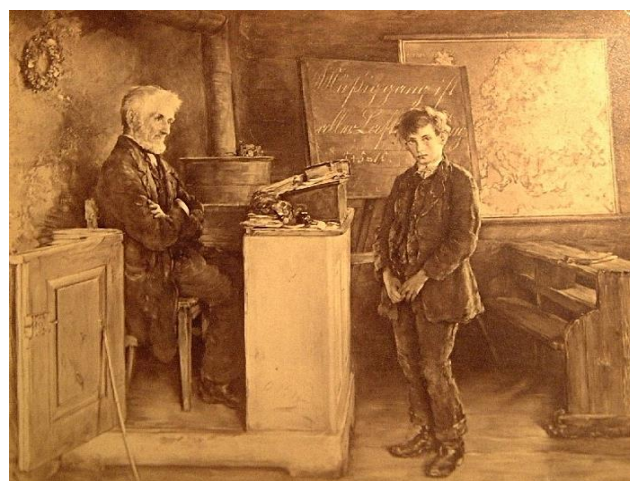

Moritz Daniel Oppenheim
The Heder, The Jewish Elementary School (1878 р.)

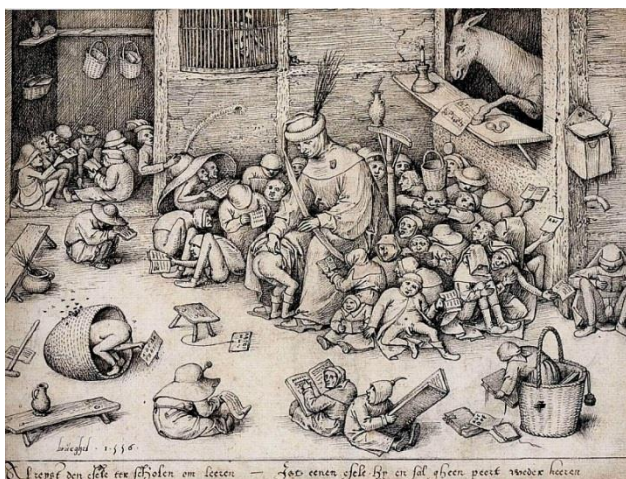
Продовження додатку Ж

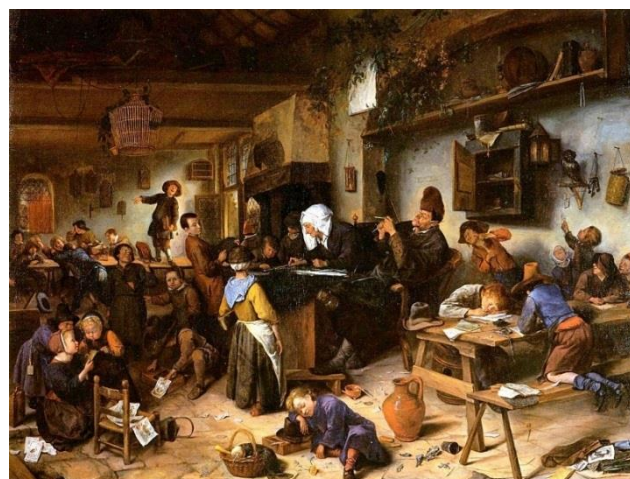
Albert Anker
The School Exam (1862 p)

Otto Piltz Lehrer und Schüler.
Müßiggang ist aller Laster Anfang (1888 p.)

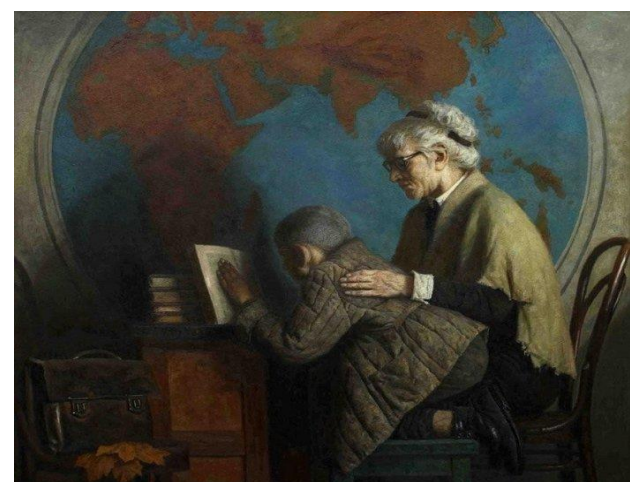
Pieter Bruegel de Oude
Donkey at School (1556 p.)

Jan Steen
The Village School (1670 p.)

Georg Kretschmar
Die Volkslehrerin (1953 p.)

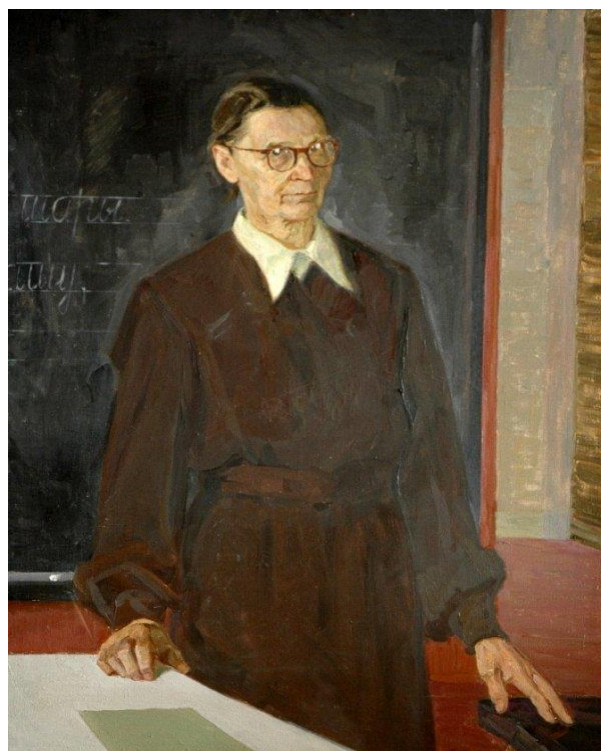

Коржев-Чувелев Г.М.
Додатковий урок (1986-1992 pp.)

Продовження додатку Ж

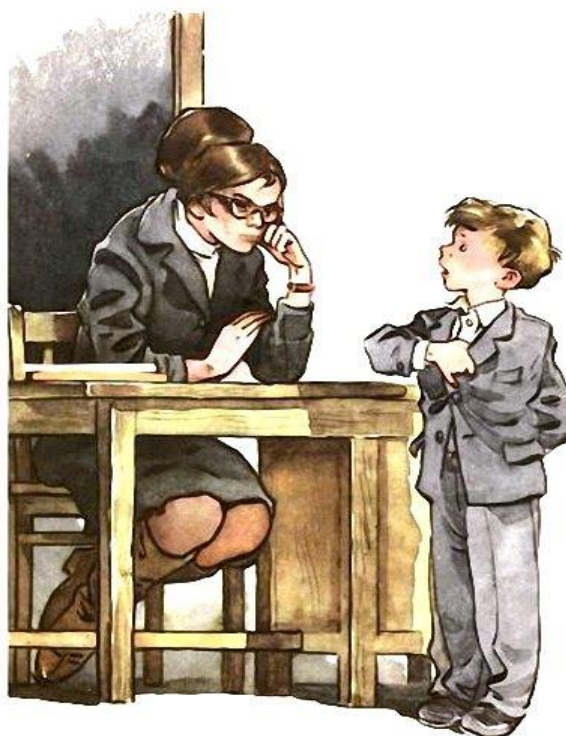
Jan Steen
Schoolmaster (1665 р.)

Маевский Д.І.
Портрет сільської вчительки (1962 р.)

Бачевська-Беляєва П.П.
Вчителька (1970 р.)

Мигунов С.Т.
Ілюстрація до повісті
М. Носова «Дружок» (1972 р.)

Jan Steen The Severe Teacher (1668 p.)

Бондаренко С.В. Додатковий урок (1972 р.)

Додаток К

Вимоги до особистості учителя-вихователя та його професійно-педагогічної позиції в працях педагогів-класиків

№	Учені-педагоги	Вимоги до особистості педагога
1.	Я.А. Коменський	У «Законах» висував вимоги до особистості вчителя, який мав бути «набожним, чесним, діяльним і працьовитим», освіченим, моральним, благородним, прагнути до вдосконалення своєї майстерності, любити дітей. Головною умовою успіху педагогічної діяльності він вважав обдарованість та особистісні якості вчителя.
2.	Ж.Ж. Руссо	Описуючи виховання Емілія, вказував на важливість таланту, обдарованості та сформованих особистісних якостей учителя.
3.	А.В. Дістервег	Однією з умов успішності професійної діяльності вважав наявність сформованих особистісних якостей майбутнього вчителя. Він вказував на необхідність поєднання теорії, практики, досягнень з природознавства та національного виховання в підготовці майбутнього вчителя. До професійно-особистісних якостей вчителя-майстра відносив любов до педагогічної професії, тактовність, твердий характер, енергійність, сильну волю, прагнення до самовдосконалення та наукової роботи .
4.	О. Духнович	Називав педагога майстром, відповідальним перед суспільством, а серед професійних якостей «творчо досконалого вчителя» відзначав високий інтелект, знання свого предмета, широку загальну та педагогічну освіту, а також оптимістичний характер, ввічливість, лагідність і поважність, любов до дітей.
5.	К. Ушинський	Вважав, що професійна підготовка вчителя повинна включати та спеціальне виховання, результатом якого мають стати сформовані якості, серед яких основними вважаються здатність до творчості та самовдосконалення. Видатний педагог наголошував, що «тільки особистість може впливати на розвиток та визначення особистості, тільки характером можна сформуванати характер».

Продовження додатку К

6.	П. Каптерев	Найбільш важливими якостями педагога є любов до дітей, «яку треба відрізнати від любові до вчительської професії», а також сумлінність, витриманість, наполегливість, воля і характер.
7.	Н. Кузьміна	Основні спеціальні здібності – конструктивні, організаторські та комунікативні формуються у процесі педагогічної діяльності, а їх інтегративною основою є чутливість до об'єкта – людини, яка росте, особистості, що розвивається.
8.	Ф. Гоноболін	Виділяє такі професійно-особистісні якості вчителя, як спроможність розуміти учня, переконувати, доступно викладати матеріал, зацікавлювати, швидко реагувати та гнучко поводитися у педагогічних ситуаціях, передбачати результати діяльності, організаторські здібності, педагогічний такт, любов до предмета, що він викладає та здатність до творчості. Серед загальноособистісних якостей виділяються переконаність, цілеспрямованість і принциповість.
9.	А. Маркова	Виокремлює педагогічну спрямованість, педагогічне цілепокладання та мислення, педагогічну рефлексію і такт. А також, високий рівень емоційної контактності; невимушеність; доброзичливість; гнучкість поведінки; чуйність; емоційна стабільність; стійкість до конфліктних ситуацій; почуття обов'язку.
10.	Є. Рогов	Виокремлює складові його особистості, які охоплюють фізичні, психологічні та поведінкові складові: зовнішню привабливість, моральність, інтелект, доброту, спостережливість, високу загальну культуру, товарицькість, пластичність поведінки, організованість, компетентність, силу волі, прагнення до творчості, вимогливість, емоційність та енергійність.

**Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича
(у модифікації Ю.П. Поваренкова)**

Інструкція для учасників дослідження: 1. Вам пропонується 18 карток, на кожній з яких записане формулювання якої-небудь цінності, що становить потенційне значення для людини. Ваше завдання – розкласти їх у тій послідовності, у якій ці цінності мають значення особисто для Вас. Працюйте з ними послідовно, не поспішаючи, вдумливо й уважно. Постарайтеся присвоїти кожній цінності певний ранговий номер, відповідний тому значенню, яке Ви надаєте даній цінності в житті, порівняно іншими. У разі необхідності можливі виправлення. Ранжуючи цінності, Ви можете задавати собі питання: «Якою мірою для мене важлива і значуща ця цінність, якою мірою я хочу реалізувати її у своєму житті?».

Закінчивши роботу, проаналізуйте результат ранжування за кожним списком окремо. Визначте головні для Вас цінності, що отримали перше, друге, третє рангові місця, зіставте їх з тим, як вони реалізуються вами. Що б Ви могли зробити для здійснення їх у майбутньому. Зверніть увагу і на цінності, які виявилися для Вас менш значущими, дайте собі відповідь на питання: «Чому я їх так оцінив?». Ви багато зможете дізнатися про себе, виконавши таку роботу, вона допоможе вам зорієнтуватися в світі Ваших власних цінностей і вирішити, що Ви можете зробити для свого подальшого розвитку, самовдосконалення та особистісного зростання. Пам'ятайте, що ціннісні орієнтації визначають зміст спрямованості особистості, виступаючи відправним моментом її вчинків, думок і почуттів.

Розкладіть картки у порядку, у якому зазначені на них цінності мають для Вас значення у педагогічній професії і які В плануєте реалізувати у своїй майбутній педагогічній діяльності.

Список А. Термінальні цінності

- активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);

Продовження додатку Л

- життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- здоров'я (фізичне і психічне);
- цікава робота;
- краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі та мистецтві);
- любов (духовна і (або) фізична близькість з коханою людиною);
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- наявність добрих і вірних друзів;
- суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
- пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуального розвитку);
- продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей);
- творчість і розвиток (можливість творчої діяльності, робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- розваги (приємне, необтяжливе проведення вільного часу, відсутність обов'язків);
- свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);
- щасливе сімейне життя;
- щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
- стабільна ситуація у країні, у суспільстві, збереження миру між народами (як умова благополуччя кожного);
- впевненість в собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б. Інструментальні цінності

- акуратність (охайність, вміння тримати в порядку речі, порядок у справах);

Продовження додатку Л

- вихованість (хороші манери, ввічливість);
- високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
- життєрадісність (почуття гумору);
- старанність (дисциплінованість);
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- непримиренність до недоліків у собі та інших;
- освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово);
- раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів;
- тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);
- терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омані);
- чесність (правдивість, щирість);
- чуйність (дбайливість);
- широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
- ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі).

Обробка результатів:

Для виявлення зорієнтованості Ваших професійно-педагогічних цінностей необхідно обробити результати виконання другого завдання за списком А (що стосується значущості вияву термінальних цінностей у педагогічній професії). Для цього необхідно знайти суму рангових місць (приймавши їх за бали) таких цінностей, як:

- активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);
-

Продовження додатку Л

- життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- цікава робота;
- творчість і розвиток (можливість творчої діяльності, робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуального розвитку);
- продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей).

Інтерпретація результатів:

0-21 балів – високий рівень творчої та пізнавальної зорієнтованості Ваших професійно-педагогічних цінностей;

22-45 балів – достатній для майбутнього педагога рівень;

46-69 балів – середній рівень, який перешкоджатиме повній реалізації професійних функцій педагога;

70-93 балів – низький рівень творчої пізнавальної зорієнтованості професійно-педагогічних цінностей, що є вкрай недостатній для повноцінної педагогічної діяльності.

Додаток М**Опитувальник А. Реана «Мотивація успіху та страх невдачі»**

Інструкція для учасників дослідження: Методика складається із 20 запитань, на кожне з яких необхідно дати позитивну або негативну відповідь. На наведені нижче запитання необхідно відповісти «так» (+) чи «ні» (-). Відповідати на питання слід достатньо швидко, довго не замислюючись.

Текст опитувальника:

1. Включаючись у роботу, сподіваюся на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативи.
4. При виконанні відповідальних завдань прагну по можливості знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайнощі: або занижені легкі завдання, або нереально важкі.
6. При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні достатньо важких завдань в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності погіршується.
10. Я схильний проявляти наполегливість у досягненні мети.
11. Я схильний планувати своє майбутнє на достатньо віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то з розумом, а не відчайдушно.
13. Я не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.

Продовження додатку М

14. Вважаю за краще ставити перед собою середні за складністю або злегка завищені, проте досяжні цілі.

15. У разі невдачі при виконанні завдання його привабливість для мене знижується.

16. При чергуванні успіхів і невдач я більше схильний до переоцінки своїх невдач.

17. Вважаю за краще планувати своє майбутнє лише на найближчий час.

18. При роботі в умовах обмеженого часу результативність діяльності у мене поліпшується, навіть якщо завдання достатньо важке.

19. У разі невдачі я, як правило, не відмовляюся від поставленої мети.

20. Якщо я сам вибрав для себе завдання, то у разі невдачі його привабливість тільки зростає.

Опрацювання та інтерпретація результатів: 1 бал отримують відповіді «так» на питання 1-3, 6, 8, 10-12, 14, 16, 18-20; відповіді «ні» на питання 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Підраховується загальна кількість балів.

Якщо досліджуваний набирає від 1 до 7 балів, то діагностується мотивація на невдачу (страх невдачі); 14 до 20 балів – мотивація на успіх (надія на успіх). Якщо кількість набраних балів у межах від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний полюс не виражений. При цьому 8-9 балів ближче до страху невдачі, а 12-13 балів – до мотивації успіху.

ОПИТУВАЛЬНИК

для студентів

на виявлення рівня знань про творчу педагогічну позицію майбутнього вчителя образотворчого мистецтва

Інструкція для учасників дослідження: Дайте розгорнуті відповіді на наступні питання:

1. Як Ви розумієте поняття «позиція педагога», «професійна позиція вчителя», «творча педагогічна позиція вчителя»?

2. Чи потрібно майбутньому вчителю образотворчого мистецтва мати сформовану творчу педагогічну позицію? Поясніть свою точку зору.

3. Чи пов'язані між собою поняття «творча педагогічна позиція» та «професійна компетентність»? Поясніть свою точку зору.

4. Які навчальні дисципліни сприяють розвитку та формуванню творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у процесі професійної підготовки?

6. Які види діяльності під час навчання у ЗВО сприяють розвитку та формуванню творчої педагогічної позиції?

7. Які заходи під час навчання у ЗВО варто проводити задля формування творчої педагогічної позиції? Чи залежать результати художньо-педагогічної діяльності від творчої педагогічної позиції вчителя? Обґрунтуйте свою думку.

8. Назвіть, на Вашу думку, важливі фактори (умови), що сприяють розвитку творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

9. Які форми, методи та засоби її сприяють формуванню творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва?

10. Чи читаєте Ви додатково літературу педагогічного спрямування (поза програмою)? Якщо так, то яку саме та з якою метою.

11. З яких складових, на Вашу думку, складається творча педагогічна позиція вчителя образотворчого мистецтва?

Продовження додатку Н

12. Які особистісні та професійно значущі якості, на Вашу думку, характеризують вчителя образотворчого мистецтва зі сформованою творчою педагогічною позицією?

13. Які види мислення вчителя образотворчого мистецтва характеризують сформовану творчу педагогічну позицію?

14. Чи відчуваєте Ви необхідність у формуванні якомога вищого рівня своєї творчої педагогічної позиції?

15. Чи вважаєте Ви важливим вивчення предметів педагогічного спрямування для Вашої майбутньої професійної діяльності? Аргументуйте свою відповідь.

16. Які професійні уміння художника-педагога характеризують його сформовану творчу позицію?

17. Як, на Вашу думку, впливає творча педагогічна позиція вчителя образотворчого мистецтва на його становлення як педагога і як художника?

18. Як саме має виявлятися творча активність вчителя образотворчого мистецтва із сформованою творчою педагогічною позицією?

19. Яке значення відіграє вміння виявити, оцінити, прийняти або не прийняти свої особистісні якості, ресурси власного внутрішнього світу, визначити шляхи саморозвитку (рефлексія та саморефлексія) у формуванні творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва?

20. Назвіть зразки успішних творчих педагогічних позицій (Ваш ідеал педагога).

Шкала оцінки рівня знань студентів:

0-25 % повних та правильних відповідей – високий рівень знань;

26-50% – достатній рівень знань;

51–75% – середній рівень знань;

76–100% – низький рівень знань;

Додаток П

Самооцінка студентами рівня сформованості професійних умінь

Шановні студенти, оцініть рівень сформованості у вас професійних умінь, необхідних для здійснення продуктивної художньо-педагогічної діяльності.

0 бал – уміння несформоване;

1 бал – уміння сформоване на початковому рівні;

2 бали – уміння сформоване на середньому рівні;

3 бали – уміння сформоване достатньо;

4 бали – уміння сформоване на високому рівні.

Вид уміння	Зміст уміння	0	1	2	3	4
Педагогічні уміння						
Гностичні (пізнавальні)	Здатність до аналізу педагогічної ситуації, формулювання педагогічної мети і завдань, здобування нових знань, необхідних для їх вирішення, приведення їх у мобілізаційну готовність для розв'язання наступної проблеми (завдання), аналізу позитивних і негативних проявів у знаннях, діяльності та поведінці учнів, а також у власній діяльності та поведінці					
Проектувальні	Здатність до передбачення наслідків від тих чи інших педагогічних дій, формулювання системи педагогічних цілей, планування змісту інформації, власної та учнівської діяльності на тривалий період навчання, підпорядкування меті виховання навчально-виховного процесу					
Конструктивні (методичні)	Здатності, пов'язані з комбінаційною побудовою наступного заняття чи заходу, переглядом різних варіантів його побудови в умовах системи обмежень, продиктованих програмою, підручником, наявністю наочних посібників, технічних засобів навчання тощо					

Продовження додатку П

Комунікативні	Здатність викликати в учнів цікавість до заняття, встановлювати педагогічно доцільні стосунки з учнями, їхніми батьками, колегами, адміністрацією, а також здатність впливати на об'єкт комунікації, підпорядковувати процес спілкування його меті, управляти ним та досягати бажаного результату комунікації					
Дослідницькі	Здатності до самостійних розроблень, інноваційної діяльності, апробації та впровадження творчих знахідок					
Організаційні	Здатність до використання наявного арсеналу засобів, форм, методів педагогічного впливу для повноцінної учнівської діяльності різних видів, керування нею та створенню умов для виявлення учнями самоорганізації, саморегуляції, самоконтролю					
Художні (фахові) уміння						
Сприймально-оцінні	Здатність естетично сприйняти навколишній світ, його красу, художній образ, висловити емоційне ставлення до зазначеного та художньо-образно відтворити його; здатність проаналізувати та оцінити мистецькі вартості художньої форми, порівняти малюнок з натурою					
Конструктивні (художні)	Здатність працювати різними малювальними і живописними знаряддями; володіння технологією оброблення різних матеріалів, виготовлення окремих з них					

Продовження додатку П

Зображувальні (графічні, живописні)	Здатність працювати з кольорами; здатність передавати образну виразність предмета зображення; вміння користуватися законами повітряної і лінійної перспективи, закономірностями конструктивної будови предметів, світлотіні, законами композиції тощо; вміння послідовно правильно вести роботу над створенням (матеріалізацією) образу; вміння відтворити психологічний стан персонажа твору				
Композиційні	Здатність створення та комбінування художніх образів				
Творчі уміння					
Аналітично-пошукові	Уміння формулювати та розв'язувати проблеми, висувати гіпотези, генерувати оригінальні ідеї, нестандартно мислити, імпровізувати, знайти оптимальне педагогічне рішення в певній ситуації				
Імпровізаційно-педагогічні	Уміння знаходити нестандартне рішення педагогічних ситуацій, генерувати оригінальні ідеї, висувати гіпотези, креативно мислити;				
Імпровізаційно-художні	Здатність генерування асоціацій, творчих ідей, уміння імпровізаційного художнього творення (малювання) на основі асоціативного мислення, творчих уявлень, фантазії				

Шкала самооцінки рівня сформованості професійних умінь студентів:

52-37 балів – високий рівень сформованості професійних умінь;

36-25 – достатній рівень сформованості професійних умінь;

24-13 – середній рівень сформованості професійних умінь;

12-0 – низький рівень сформованості професійних умінь.

Додаток Р

Виявлення рівня сформованості педагогічної рефлексії

(за О.Є. Рукавішниковою)

Інструкція для учасників дослідження: З метою більш глибокого пізнання самого себе Вам пропонується дати відповіді на ряд питань. На наведені нижче запитання необхідно відповісти «так» (+) чи «ні» (-).

Текст опитувальника:

1. Чи були у Вас випадки, коли аналіз Вашого вчинка дозволяв залагодити конфлікт з Вашими близькими?
2. Чи змінились Ваші духовні цінності після того, як Ви, проаналізувавши свої недоліки, приймали рішення подолати їх?
3. Чи часто Ви аналізуєте свою поведінку у конфліктних ситуаціях?
4. Чи часто буває так, що ваша поведінка в конфліктній ситуації залежить від емоційного стану?
5. Чи ставите Ви себе у своїй уяві на місце будь-якої незнайомої Вам невдачливої людини?
6. Чи аналізуєте Ви причини своїх невдач?
7. Чи довго ви згадуєте зустріч з людиною-невдахою?
8. Чи намагаєтеся Ви аналізувати свою поведінку, якщо у Вас тривалий час не виникало проблемних ситуацій?
9. Як Ви вважаєте, це пов'язано з особистісної потребою розібратися в собі?
10. Ви аналізуєте свою поведінку, щоб порівняти себе з іншими?
11. Чи були у Вас випадки, коли аналіз ситуації приводив до зміни рішень, прийнятих вами раніше, зміни вашої точки зору або переоцінки самого себе?
12. Чи часто Ви усвідомлюєте причини власних вчинків?
13. Чи часто Ви аналізуєте поведінку навколишніх людей, уникаючи аналізувати свою?

Продовження додатку Р

14. Чи намагаєтеся Ви виявити для себе причини своєї поведінки?
15. Чи вважаєте Ви однозначною і беззаперечною для себе думку людини, яка є авторитетною в цікавій для вас проблемі?
16. Чи намагаєтеся Ви проаналізувати думки авторитетних людей?
17. Чи піддаєте Ви критичному аналізу позицію авторитетної людини, групи людей?
18. Чи протиставляєте Ви думці авторитетної людини свої добре обдумані аргументи «проти»?
19. Чи збігається, як правило, Ваша точка зору на якусь проблему з думкою авторитетного людини в цій галузі?
20. Чи намагаєтеся Ви знайти причину яких-небудь нерозв'язних життєвих протиріч, які стосуються Вас?
21. Чи буває так, що людські цінності, прийняті в суспільстві, Ви піддаєте критичному аналізу?
22. Чи часто громадська думка здатна диктувати Вам певний образ думок?
23. Чи вважаєте Ви, що вміння аналізувати свою поведінку завжди призводить до прийняття єдино правильного рішення?
24. Чи намагаєтеся Ви аналізувати свою або чужу поведінку, якщо розумієте, що це може призвести до виникнення негативних емоцій, неприйнятих для Вас?
25. Чи замислюєтеся Ви про поведінку сторонніх вам людей, порівнюючи їх з собою?
26. Чи пробуєте Ви зайняти позицію сторонньої Вам людини в конфліктній ситуації, намагаючись зіставити її з власною?
27. Чи вели Ви коли-небудь щоденники, куди записували свої думки, переживання?
28. Аналізуючи свої невдачі, схиляєтеся Ви до оцінки своєї поведінки?

Продовження додатку Р

29. Чи часто, аналізуючи свої невдачі, Ви більшою мірою приходите до висновку, що винен безлад у соціальному житті?
30. Чи властива аналізу Вашої поведінки більшою мірою емоційна оцінка?
31. Чи присутня в аналізі власної поведінки більшою мірою чітка словесна логіка?
32. Чи часто суспільство здатне нав'язати Вам певну манеру поведінки?
33. Чи вважаєте Ви обов'язковим для себе дотримуватися всіх рекомендацій моди, певного стилю одягу тощо?
34. Чи часто буває так, що, проаналізувавши свою поведінку, Ви міняєте свій стиль спілкування з людьми?

Обробка результатів. Для визначення рівня розвитку педагогічної рефлексії необхідно зіставити результати, отримані в ході проведення методики, з ключем для її обробки. За кожен відповідь, що співпадає з ключем, випробуваний отримує 1 бал, у протилежному випадку – 0 балів. Отримані бали підсумовуються.

Ключ

1	+	6	+	11	+	16	+	21	+	26	+	31	+
2	+	7	+	12	+	17	+	22	-	27	+	32	-
3	+	8	+	13	-	18	+	23	+	28	+	33	-
4	-	9	+	14	+	19	-	24	+	29	-	34	+
5	+	10	-	15	-	20	+	25	+	30	-		

0-9 балів – низький рівень сформованості педагогічної рефлексії;

10-17 – середній рівень сформованості педагогічної рефлексії;

18-24 – достатній рівень сформованості педагогічної рефлексії;

25-34 балла – високий рівень сформованості педагогічної рефлексії.

Самооцінка творчого потенціалу особистості**(за Н. Фетискіним)**

Інструкція. Просимо Вас дати відповіді на запропоновані запитання. Для цього в бланку відповідей поряд з номером запитання проставте свою відповідь у літерній формі.

Питальник

1. Чи вважаєте Ви, що навколишній світ може бути поліпшений?
а) так; б) ні; в) так, але тільки в чому?
2. Чи думаєте Ви, що самі зможете брати участь у значних змінах навколишнього світу?
а) так, у більшості випадків; б) ні; в) так, у деяких випадках
3. Чи вважаєте Ви, що деякі з Ваших ідей викличуть значний прогрес у тій сфері діяльності, що Ви обрали?
а) так; б) звідки в мене можуть бути такі ідеї; в) може бути, не значний прогрес, але деякий успіх можливий.
4. Чи вважаєте Ви, що в майбутньому станете відігравати настільки важливу роль, що зможете щось принципово змінити?
а) так; б) малоймовірно; в) може бути.
5. Коли Ви вирішуєте щось зробити, чи впевнені Ви в тому, що справа вийде?
а) звичайно; б) часто охоплюють сумніви, чи зможу зробити; в) швидше впевнений, ніж ні.
6. Чи виникає у Вас бажання зайнятися якоюсь невідомою для Вас справою, у якій в цей момент Ви некомпетентні?
а) так, все невідоме приваблює мене; б) немає; в) залежить від самої справи й обставин.
7. Вам доводиться займатися незнайомою справою. Чи відчуваєте Ви бажання домогтися в ній досконалості?
а) так; б) що виходить, то й добре; в) якщо це не дуже важко, то так.

Продовження додатку С

8. Якщо справа, яку Ви не знаєте, Вам подобається, чи хочете Ви знати про неї все?

а) так; б) ні, треба вчитися лише головному; в) ні, я тільки задовольню свою цікавість.

9. Якщо Ви зазнаєте невдачі,

а) то якийсь час робите це далі, навіть всупереч здоровому глузду;

б) відразу махнете рукою на цю витівку;

в) продовжуєте робити свою справу, поки здоровий глузд не покаже непереборність перешкод.

10. Професію потрібно обирати, виходячи з:

а) своїх можливостей і перспектив для себе;

б) стабільності, значущості, потреби у професії;

в) престижу й переваг, які вона забезпечить.

11. Подорожуючи, могли б Ви легко орієнтуватися на маршруті, яким вже пройшли?

а) так; б) ні; в) якщо місцевість сподобалася й запам'яталася, то так.

12. Чи можете Ви згадати одразу ж після бесіди все, про що йшлося?

а) так; б) ні; в) згадаю все, що мені цікаво.

13. Коли Ви чуєте слово незнайомою мовою, чи можете Ви його повторити по складах без помилок, не розуміючи його значення?

а) так; б) ні; в) повторю, але не зовсім правильно.

14. У вільний час Ви любляете:

а) залишитися наодинці, подумати;

б) перебувати в компанії;

в) мені байдуже, чи буду я один або в компанії.

15. Якщо Ви займаєтеся якоюсь справою, то вирішуєте припинити її тільки тоді:

а) коли справа закінчена й здається Вам відмінно виконаною;

б) коли Ви більш-менш задоволені виконаним;

Продовження додатку С

в) коли справа здається зробленою, хоча її ще можна зробити краще.

Але навіщо?

16. Коли Ви самі, то Ви:

а) любите мріяти про певні, можливо, абстрактні речі;

б) намагаєтеся знайти собі конкретне заняття;

в) іноді любите помріяти, але про речі, які пов'язані з Вашими справами.

17. Коли якась ідея захоплює Вас, то Ви думатиме про неї:

а) незалежно від того, де й з ким перебуваєте;

б) тільки наодинці;

в) тільки там, де тиша.

18. Коли Ви відстоюєте якусь ідею, то:

а) можете відмовитися від неї, якщо аргументи опонентів здадуться Вам переконливими;

б) залишитеся при своїй думці, якщо опір виявиться занадто сильним.

Обробка й інтерпретація результатів. Нараховується по 3 бали за відповідь «а», по 1 балу за відповідь «б», по 2 бали за відповідь «в».

Підраховується загальна сума балів.

48 і більше балів – високий рівень творчого потенціалу;

47-36 – достатній рівень творчого потенціалу;

35-24 – середній рівень творчого потенціалу;

23 і менш балів – низький рівень творчого потенціалу.

Додаток Т
Таблиця Т.1

**Узагальнені результати сформованості творчої педагогічної позиції
майбутніх учителів образотворчого мистецтва експериментальної групи на
констатувальному етапі дослідження (у %)**

Показники	Рівні	Креа- тивний	Опти- мальний	Адап- тивний	Репро- дуктивний
Ціннісно-мотиваційний критерій					
Особистісна сприйнятливість системи педагогічних цінностей		10,8	16,2	51,3	21,7
Вмотивованість до здійснення художньо-педагогічної діяльності		5,4	21,7	48,6	24,3
Середнє значення по критерію		8,1	18,9	50,4	22,6
Інформаційно-мисленнєвий критерій					
Поінформованість щодо сутності і змісту творчої педагогічної позиції		8,1	21,6	45,9	24,3
Розвиненість професійного мислення		10,8	24,3	43,2	21,6
Середнє значення по критерію		9,6	22,9	44,6	22,9
Практико-суб'єктний критерій					
Вправність до здійснення художньо-педагогічної діяльності		19,0	29,7	35,1	16,2
Наявність виявів творчої активності		22,4	29,7	36,9	11,0
Середнє значення по критерію		20,7	29,7	36,0	13,6
Індивідуально-оцінний критерій					
Розвиненість творчих якостей та творчого потенціалу		16,2	27,0	43,2	13,5
Здатність до педагогічної рефлексії		13,5	27,0	45,9	13,5
Середнє значення по критерію		14,9	27,0	44,6	13,5
Середнє значення сформованості творчої педагогічної позиції		13,3	24,6	43,9	18,2

Продовження додатку Т

Таблиця Т.2

**Узагальнені результати рівня сформованості творчої педагогічної позиції
майбутніх учителів образотворчого мистецтва контрольної групи на
констатувальному етапі дослідження (у %)**

Показники	Рівні	Креа- тивний	Опти- мальний	Адап- тивний	Репро- дуктивний
Ціннісно-мотиваційний критерій					
Особистісна сприйнятливість системи педагогічних цінностей		10,2	17,9	51,4	20,5
Вмотивованість до здійснення художньо-педагогічної діяльності		7,7	20,5	48,7	23,1
Середнє значення по критерію		8,5	19,6	49,6	22,3
Креативно-практичний критерій					
Поінформованість щодо сутності і змісту творчої педагогічної позиції		7,7	23,1	46,1	23,1
Розвиненість професійного мислення		12,8	23,1	43,6	20,5
Середнє значення по критерію		10,3	23,1	44,8	21,8
Практико-суб'єктний критерій					
Вправність до здійснення художньо-педагогічної діяльності		19,6	30,8	37,5	12,1
Наявність виявів творчої активності		21,3	29,0	34,3	15,4
Середнє значення по критерію		20,5	29,9	35,9	13,7
Індивідуально-оцінний критерій					
Розвиненість творчих якостей та творчого потенціалу		15,4	25,6	43,6	15,4
Здатність до педагогічної рефлексії		12,8	23,1	48,7	15,4
Середнє значення по критерію		14,1	24,3	46,2	15,4
Середнє значення сформованості творчої педагогічної позиції		13,3	24,2	44,1	18,3

**Довідки про впровадження результатів
дисертаційного дослідження Лі Хан**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9
Телефон: 234-11-08
E-mail: rector@npu.edu.ua; код ЄДРПОУ 02125295

27.02.2020р. № 44

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Лі Хан
**«Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів
образотворчого мистецтва»**
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Упродовж 2017-2018, 2018-2019, 2019-2020 н.р. на базі факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова у роботі зі студентами бакалаврату спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» (галузь знань 02 – культура і мистецтво) була поетапно реалізована програма дослідно-експериментальної роботи аспіранта Лі Хан, яка спрямовувалася на формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Розроблені аспіранткою методичні основи формування творчої педагогічної позиції, що охоплюють провідні принципи, систему педагогічних умов та методів експериментальної програми пройшли успішну апробацію на лекційних, семінарських та лабораторних заняттях при викладанні курсу «Педагогічна творчість» та у різноманітних оригінальних формах діяльності спеціально організованого педагогічного клубу «Моя творча педагогічна позиція». Це сприяло ефективному засвоєнню студентами знань про сутність та особливості педагогічної професії, підвищенню їх позитивної мотивації та ціннісного ставлення до педагогічного напрямку їх професійної діяльності як різновиду професійної творчої, усвідомленню комплексної системи цілей та завдань професійної діяльності педагога-художника та необхідності розвитку його творчих професійних якостей, і тим самим - виробленню творчої педагогічної позиції у майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Продовження додатку У

Результати дослідно-експериментальної роботи з формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва засвідчують продуктивність запропонованих аспірантом шляхів вирішення питань гармонізації й інтеграції фахової та професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів-художників. Урізноманітнення форм і засобів навчально-творчої роботи зі студентами, заохочення їх до творчої педагогічної діяльності сприяли активізації їх художньо-образного та педагогічного мислення, розвитку здатності генерувати власні педагогічні ідеї, нестандартно розв'язувати художньо-педагогічні завдання.

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Лі Хан у навчальний процес зі студентами спеціальності «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» була обговорена й схвалена на засіданні кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 7 в від 19 лютого 2020 року).

Проректор з наукової роботи
Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова

Г.М.Торбін

Завідувач кафедри
теоретичної та консультативної психології
доктор психологічних наук, професор

В.В.Волошина

Продовження додатку У

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Г.КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003
телефон 56-23-13 факс 52-58-67
E-mail: allmail@pnpu.edu.ua
код ЗКПО 31035253

17.03.2020 № 477/01-60/54

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Лі Хан

**«Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів
образотворчого мистецтва»**

на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Упродовж 2018-2019 років на базі кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка при викладанні курсу «Основи педагогічної майстерності» студентам бакалаврату спеціальності 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво) використовувалися результати дослідно-експериментальної роботи аспіранта Лі Хан щодо розробленої діагностичної програми визначення стану сформованості їх творчої педагогічної позиції як важливого чинника професійного становлення майбутнього педагога та набуття ним основ педагогічної майстерності.

Запропонована Лі Хан діагностична програма вивчення стану сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва охоплювала комплекс аксіологічно-мотиваційних, змістово-когнітивних, творчо-операційних, особистісно-рефлексивних критеріїв з відповідною системою емпіричних показників, диференційованих за рівнями – креативним (високим), оптимальним (достатнім), репродуктивно-пошуковим (середнім), адаптивним (низьким). Для їх визначення було підбрано адекватні стандартизовані методики, а також використана розроблена аспірантом анкета. Апробація зазначеного діагностичного комплексу вивчення стану сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва не лише дозволила отримати актуальні наукові результати, а й суттєво збагатила методичний арсенал вивчення навчальної дисципліни студентами-

Продовження додатку У

художниками, його діагностичну підсистему, сприяла розвитку рефлексивної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, збагаченню досвіду їх професійної самооцінки як необхідної передумови подальшого професійного зростання.

Результати апробації результатів дослідно-експериментальної роботи Лі Хан отримали схвальну оцінку викладацького колективу кафедри та були рекомендовані до впровадження у навчальну практику роботи зі студентами.

Завідувач кафедри
образотворчого мистецтва

А. С. Чернощоків

Перший проректор

Р. А. Сітарчук

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧІНИ
 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744)
 3-45-82, E-mail: post@udpu.edu.ua УДПУ імені Павла Тичини р/р UA14 820172 0343 12100 22 0000 4420,
 банк одержувача Державна казначейська служба України, м. Київ МФО 820172, код 02125639

20.10.2020 № 1713/01 Г 7
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

Г про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Лі Хан
**«Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів
 образотворчого мистецтва»**
 на здобуття ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Протягом жовтня 2020 р. на базі кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини здійснювалося впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Лі Хан згідно затвердженої програми.

Лі Хан було проведено контрольні діагностичні зрізи серед студентів 2 курсу бакалаврату спеціальності «Образотворче мистецтво» з метою визначення стану сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва та встановлено рівні професійного новоутворення за виокремленими у дослідженні компонентами – високий (креативний), оптимальний (достатній), адаптивний (середній), репродуктивний (недостатній).

Професорсько-викладацький склад кафедри ознайомився із розробленим аспірантом науково-педагогічним забезпеченням та організаційно-методичною системою формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі викладання педагогічних дисциплін, що становить цілісні методичні основи проведеного дослідження. Вони базуються на особистісно-діяльнісному, компетентнісному, аксіологічному та креативному науково-педагогічних підходах, визначених педагогічних принципах (рефлексивності; гуманізації; систематичності та послідовності; свідомості, активності, самодіяльності; індивідуалізації) та виокремлених педагогічних умовах. Реалізація розробленого аспірантом науково-

Продовження додатку У

педагогічного забезпечення вдало відображена у практико-орієнтованій організаційно-методичній моделі формування досліджуваного феномена, яка складається з цільового, методологічного, змістово-процесуального й оцінно-результативного блоків-компонентів та поетапно впроваджується за допомогою комплексу експериментальних методів, прийомів, форм роботи.

Апробація розробленого аспірантом науково-методичного забезпечення формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва засвідчила практичну цінність проведеного дослідження для збагачення науково-методичного арсеналу викладання педагогічних дисциплін.

Результати впровадження дисертаційного дослідження обговорено та схвалено на засіданні кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 3 від 10.09.2020 року).

В.о. ректора

О. В. Дудник

**Список публікацій Лі Хан за темою дисертаційного дослідження:
«Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів
образотворчого мистецтва»**

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Лі Хан. Сутність і зміст творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя / Лі Хан // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Сер.16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – Вип. 29 (39). – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 20-25.
2. Лі Хан. Характеристика структурної організації творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Сер.16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – Вип. 30 (40). – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – С. 11-16.
3. Лі Хан. Методологічні підходи до формування творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Витоки педагогічної майстерності : наук. журнал / Полтав. Нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. – Випуск 23. – Полтава, 2019. – С. 140-145.
4. Лі Хан. Діагностика сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Лі Хан // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб.наук.праць / Заг. редакція – проф. Матвієнко О.В., укладач – канд. пед. наук, доц. Кудіна В.В. – Київ : Вид. центр КНЛУ. – № 1 (59), 2019. – С. 20-26.
5. Li Hang. Conceptual and methodological model of shaping the prospective visual arts teacher's artistic pedagogical philosophy / Li Hang // Modern Science. – Moderni veda. Praga. – Ceska republika, Nemoros. – 2019. – № 6. – P. 123-131.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Лі Хан. Творча педагогічна позиція вчителя образотворчого мистецтва у сучасній науковій проекції / Лі Хан // Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього : збірник матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30-31 березня 2017 р. / ред. колегія : В.П. Андрущенко, В.Г. Кремень, Н.Г. Ничкало ; укл. Н.В. Гузій. – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 165-168.

7. Лі Хан. До проблеми формування педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Лі Хан // Теоретичні та практичні аспекти управлінської діяльності у сфері культури і мистецтв : зб. матеріалів наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Київ, 26 жовтня 2017 р.). – Київ : ІППООД НАПН України. – С. 30-32.

8. Лі Хан. Творча активність як важлива характеристика професійно-педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Педагогіка музичного мистецтва, художньої культури та хореографії у контексті інтернаціоналізації освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мелітополь, 8-10 листопада 2017 р.) / Відповід. редактор Н.А. Сегеда. – Мелітополь : ФОП Однорог Т.В. – С. 57-60.

9. Лі Хан. Критеріально-рівнева система сформованості творчої педагогічної позиції майбутніх учителів зображувального мистецтва / Лі Хан // *Advances of science : Proceedings of articles the international scientific conference.* – Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 28 September 2018. – P. 1567-1579.

10. Лі Хан. Професійне мислення як когнітивна основа творчої педагогічної позиції майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Лі Хан // Наукова школа академіка І. А. Зязюна у працях його соратників та учнів : Матеріали V наук.-практ. конф. (м. Харків, 22-23 травня 2019 р.) / За заг.ред. Романовського О.Г. – Харків : НПУ «ХП», 2019. – С. 178-181.

Продовження додатку Ф

11. Лі Хан. Творча педагогічна позиція як чинник педагогічного професіоналізму майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Н.В. Гузій, Лі Хан // Світоглядні горизонти місії вчителя Нової української школи : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції : збірник наукових праць / О.А. Галіцян, І.А. Княжева. – Одеса : ФОП Бондаренко М.О., 2019. – С. 50-51.

12. Лі Хан. Характеристика основних принципів формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика : матеріали X Всеукраїнської наук.практ. інтернет-конф. (Умань, 26.листопада 2019 р.). – Умань : Візаві, 2019. – С. 13-18.